

อรรถกถาธรรมบท แปลโดยอรรถ ภาค ๑

คำนำมัสการ ปณามคาถา ๕.....	๑
๑. ยมกวรรค วรรณนา ๖.....	๑
๑. เรื่องพระจักขุปาลเถระ ๗.....	๑
๒. เรื่องมัญญกุณฑล ๒๕.....	๑
๓. เรื่องพระติสสเถระ ๓๖.....	๒
๔. เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลสิยักษิณี ๔๒.....	๒
๕. เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ๔๘.....	๒
๖. เรื่องจุลกาลและมหากาล ๕๘.....	๒

๗. เรื่องพระเทวทัต ๖๖.....	๒
๘. เรื่องสญชัย ๗๑.....	๒
๙. เรื่องพระนันทเถระ ๙๓.....	๓
๑๐. เรื่องนายจุนทสุกริก ๑๐๑.....	๓
๑๑. เรื่องธัมมิกอุบาสก ๑๐๔.....	๓
๑๒. เรื่องพระเทวทัต ๑๐๘.....	๓
๑๓. เรื่องนางสุนนาเทวี ๑๒๑.....	๓
๑๔. เรื่องภิกษุ ๒ สหาย ๑๒๔.....	๓

คลิกที่หัวข้อเพื่อไปยังหน้าที่ต้องการ – กด Home เพื่อกลับมายังหน้าแรก

PaliDict ๓ ต.ค.๖๐ จัดหน้าด้วยโปรแกรม LibreOffice 5

แผนผังประกอบ: แผนที่ชมพูทวีป • สถานที่จำพรรษา • ลำดับเหตุการณ์พระพุทธานุชาสนา • ราชวงศ์และตระกูลต่างๆ •

คำนำมัสการ ปณามคาถา.....	๕
๑. ยมกวรรค วรรณนา.....	๖
๑. เรื่องพระจักขุปาลเถระ.....	๗
[กุฎุมพีทำพิธีชบสูตร].....	๗
[กุฎุมพีได้บุตรสองคน].....	๗
[พระศาสดาประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ๒๕ พรรษา].....	๘
[ผู้บำรุงภิกษุสามเณร].....	๘
[เศรษฐีไม่เคยทูลถามปัญหา].....	๘
[ชาวสาวัตถีไปฟังธรรม].....	๙
[มหาปาละตามไปฟังธรรม].....	๙
[อนุปุพพิกเถา ๕].....	๙
[มหาปาละขอบวช].....	๑๐
[มหาปาละมอบสมบัติให้น้องชาย].....	๑๐
[มหาปาละบรรพชาอุปสมบท].....	๑๑
[ฐานะ ๒ อยู่ในพระศาสนา].....	๑๑
[พระมหาปาละเดินทางกลับบ้านปลายแดน].....	๑๑
[ชาวบ้านเลื่อมใส อารธนาให้อยู่จำพรรษา].....	๑๑
[พระมหาปาละถือเนสัชชิกุณฑล].....	๑๒
[จักขุของพระมหาปาละพิการ].....	๑๒
[หมอปรงยาให้หยอด].....	๑๒

[พระมหาปาละนั่งหยอดยา].....	๑๓
[พระมหาปาละปรึกษาภริยากาย].....	๑๓
[หมอเล็กรักษาพระมหาปาละ].....	๑๔
[พระเถระเสียจักขุ พร้อมด้วยบรรลุด้วยพระอรหันต์].....	๑๔
[พวกภิกษุและชาวบ้านรับบำรุงพระเถระ].....	๑๕
[พวกภิกษุไปเฝ้าพระศาสดา].....	๑๕
[พวกภิกษุแจ้งข่าวแก่น้องชายพระเถระ].....	๑๖
[ส่งสามเณรหลานชายไปรับพระเถระ].....	๑๖
[สามเณรชวนพระมหาปาละกลับ].....	๑๗
[สามเณรถึงสี่ลวิบัติเพราะเสียงหญิง].....	๑๗
[พระเถระไม่ยอมให้สามเณรคบ].....	๑๗
[อาสนะท้าวสักกะร้อน].....	๑๘
[ท้าวสักกเทวราช พาพระเถระไปถึงพระเชตวัน].....	๑๙
[บุรพกรรมของพระจักขุปาลเถระ].....	๒๑
[แก้อรรถ].....	๒๒
๒. เรื่องมัญญกุณฑล.....	๒๕
[พรหมณ์ทำตุ้มหูให้บุตร].....	๒๕
[รักษาบุตรเองเพราะกลัวเสียขวัญชั่ว].....	๒๕
[ให้บุตรนอนที่ระเบียงเพราะกลัวคนเห็นสมบัติ].....	๒๖
[พระพุทธเจ้าเล็งเห็นอุปนิสัยของมัญญกุณฑล].....	๒๖

[มีภูฏกษณทลใจให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า].....๒๗
[เพราะใจเลื่อมใส ทำกาละไปเกิดในเทวโลก].....๒๗
[พราหมณ์คร่ำครวญถึงบุตร].....๒๗
[เทพบุตรจำแลงกายไปหาพราหมณ์].....๒๗
[เทพบุตรกับพราหมณ์ได้วาทะกัน].....๒๘
[พราหมณ์ยอมจำนน แล้วชมเชยเทพบุตร].....๒๙
[พราหมณ์ชักถามเทพบุตร].....๒๙
[พราหมณ์ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ].....๓๐
[เทพบุตรโอวาทพราหมณ์แล้วก็หายตัวไป].....๓๐
[พราหมณ์ถวายทานแด่พระพุทธเจ้า].....๓๑
[ใจเป็นใหญ่ในกรรมทุกอย่าง].....๓๓
[แก้อรธ].....๓๓
๓. เรื่องพระติสสเถระ..... ๓๖
[พระติสสเถระเป็นผู้ว่ายากและถือตัว].....๓๖
[พระติสสเถระเรื่องแต่พระศาสดา].....๓๖
[พระติสสเถระไม่ยอมขมาภิกษุสงฆ์].....๓๗
[บุรพกรรมของพระติสสเถระ].....๓๗
[โทษของการนอนไม่เป็นที่].....๓๘
[ดาบสทั้ง ๒ ต่างสาปกัน].....๓๘
[ประชาชนเดือดร้อนตลอดถึงพระราชา].....๓๙
[เวรไม่ระงับด้วยผูกเวร].....๔๐
[แก้อรธ].....๔๐
๔. เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลิกษิณี..... ๔๒
[มารดาหาภรรยาให้บุตร].....๔๒
[เมียหลวงปรุงยาทำลายครรภ์เมียน้อย].....๔๓
[ผลิตกันสังหารคนละชาติ ด้วยอำนาจผูกเวร].....๔๓
[เวรไม่ระงับด้วยเวร แต่ระงับได้ด้วยไม่ผูกเวร].....๔๕
[แก้อรธ].....๔๕
[นางยักษ์ณีรู้ฝนมากฝนน้อย].....๔๖
[นางยักษ์ณีเริ่มตั้งสลาภภัทร].....๔๗
๕. เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี..... ๔๘
[พระวินัยธรกับพระธรรมกถิกะถกเถียงกันเรื่องวินัย].....๔๘
[พระศาสดาตรัสสอนให้สามัคคีกัน].....๔๙
[ตรัสสอนเท่าไรก็ไม่เชื่อ].....๕๐
[พระศาสดาทรงระอา จึงเสด็จหนีไปจำพรรษาอยู่ป่ารกชัฏวัน].....๕๐
[พวกอุบาสกทรมานภิกษุ].....๕๐
[ช้างปารีเลยยกะอุปัฏฐากพระศาสดา].....๕๑

[วานรถวายรวงน้ำผึ้ง].....๕๒
[พญาช้างสังเกตดูวัตรพระอนันท์].....๕๓
[ไม่ได้สหายที่มีปัญญา เทียวไปผู้เดียวประเสริฐกว่า].....๕๓
[ช้างทำกาละไปเกิดเป็นเทพบุตร].....๕๕
[ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทูลขอขมาพระศาสดา].....๕๕
[แก้อรธ].....๕๖
๖. เรื่องจุลกกาลและมหากาล..... ๕๘
[พี่น้อง ๓ คนทำการค้าขาย].....๕๘
[มหากาลพึงธรรม แล้วล่าน้องชายไปบวช].....๕๘
[พระมหากาลบำเพ็ญโสสานิกรุดงค์].....๕๙
[ระเบียบของผู้อยู่ในป่าช้า].....๕๙
[พระจุลกกาลลุ่มใจ].....๖๐
[พระมหากาลพิจารณาศกกุลธิดา].....๖๐
[พระมหากาลบรรลุประอรทัต].....๖๑
[ระเบียบปูอาสนะสมัยพุทธกาล].....๖๑
[พระจุลกกาลถูกหญิงจับสีก].....๖๑
[พระมหากาลก็ถูกภรรยาจับสีก].....๖๒
[พระมหากาลเป็นผู้ไม่หวั่นไหว].....๖๒
[แก้อรธ].....๖๓
[พระมหากาลเหาะหนีภรรยา].....๖๔
๗. เรื่องพระเทวทัต..... ๖๖
[พระสารีบุตรแสดงธรรมแก่ชาวกรุงราชคฤห์].....๖๖
[นิมนต์ภิกษุพันรูปรับภัตตาหาร].....๖๖
[ชวนชาวบ้านถวายภัตตาหาร].....๖๗
[ถวายผ้าราคาตั้งแสนแก่พระเทวทัต].....๖๗
[เทวทัตนุ่งห่มผ้าไม่สมควรแก่ตน].....๖๗
[ครั้งก่อน เทวทัตเป็นนายพรานช้าง].....๖๘
[ขงดียอมควมแก่คนดี หาคควมแก่คนชั่วไม่].....๖๙
[แก้อรธ].....๖๙
๘. เรื่องสญชัย..... ๗๑
[พระศาสดาได้รับพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า ๒๓ พระองค์].....๗๑
[ทรงเห็นเทวทูตแล้วเสด็จบรรพชา].....๗๒
[ทรงบรรลุปัพพัญญุตญาณ แล้วทรงแสดงธรรม].....๗๒
[ทรงส่งสาวกไปประกาศพระศาสนา].....๗๓
[ประวัติพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ].....๗๔
[สองสหายทำกติกถา].....๗๕
[พระอัสสชิแสดงหัวใจพระศาสนา].....๗๖

[สองสหายสำเร็จพระโสดาบัน].....๗๖	[อุบาสกป่วย นอนฟังธรรม].....๑๐๔
[สองสหายชวนสญชัยไปเฝ้าพระศาสดา].....๗๗	[เทวดานำรถมารับอุบาสกไปเทวโลก].....๑๐๔
[ศิษย์สำเร็จจอร์หัตตผลก่อนอาจารย์].....๗๘	[พวกภิกษุและบุตรธิดาอุบาสกเข้าใจผิด].....๑๐๕
[พวกภิกษุติเตียนพระศาสดา].....๗๙	[แก้อรรถ].....๑๐๖
[บุรพกรรมขอพระอัญญาโกณฑัญญะ].....๗๙	๑๒. เรื่องพระเทวทัต.....๑๐๘
[บุรพกรรมของชน ๕๕ คน มียสกุลบุตรเป็นต้น].....๘๑	[เจ้าศากยะ ๖ พระองค์ทรงผนวช].....๑๐๘
[บุรพกรรมของภททวัคคีย์ ๓๐ คน].....๘๒	[เจ้าทั้ง ๒ สนทนากันถึงเรื่องบวชและการทำงาน].....๑๐๙
[บุรพกรรมของชฎิล ๓ พี่น้อง].....๘๒	[เจ้าศากยะทั้ง ๓ สนทนากันถึงที่เกิดแห่งภัตถ].....๑๑๐
[กินอาหารที่เขาอุทิศภิกษุสงฆ์ ตายไปเป็นเปรต].....๘๓	[อุบาสีออกบวชพร้อมด้วยศากยะทั้ง ๖].....๑๑๐
[พวกเปรตถามเวลาได้อาหาร กะพระพุทเจ้า ๓ พระองค์].....๘๔	[ศากยะทั้ง ๖ บรรลุคุณพิเศษ].....๑๑๑
[พวกเปรตพันทุกข์ เพราะผลทาน].....๘๔	[พระเทวทัตแสดงฤทธิ์แก่ชาตศัตรูราชกุมาร].....๑๑๑
[บุรพกรรมของพระอัครสาวกทั้ง ๒].....๘๕	[พระเทวทัตพยายามฆ่าพระพุทเจ้า].....๑๑๒
[สองอัครสาวก ทูลเรื่องปัจจุบันแต่พระศาสดา].....๙๑	[กรรมชั่วของพระเทวทัต ปรากฏแก่มหาชน].....๑๑๓
[ผู้เห็นผิดกับผู้เห็นถูก ได้รับผลต่างกัน].....๙๑	[พระเทวทัตทูลขอวัตถุ ๕ ประการ].....๑๑๔
[แก้อรรถ].....๙๒	[พระเทวทัตทำลายสงฆ์].....๑๑๔
๙. เรื่องพระนันทเถระ.....๙๓	[อัครสาวกทั้ง ๒ ชักจูงภิกษุกลับเข้าพวกได้].....๑๑๕
[พระศาสดาเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์].....๙๓	[บุรพกรรมของพระเทวทัต].....๑๑๕
[นันทพุทธรอนุชา ออกบวช].....๙๓	[พระเทวทัตให้สาวกนำไปเฝ้าพระศาสดา].....๑๑๖
[ราหุลกุมารทูลขอสมบัติกะพระศาสดา].....๙๔	[พระเทวทัตถูกธรณีสูบ].....๑๑๗
[ราหุลกุมารบรรพชา].....๙๕	[พระเทวทัตเกิดในอเวจี ถูกตรึงด้วยหลาวเหล็ก].....๑๑๘
[พระนันทะอยากสึก].....๙๕	[เมื่อก่อนพระเทวทัตก็ประพาศติผิดในพระศาสดา].....๑๑๘
[พระศาสดาทรงทรมานพระนันทะ].....๙๖	[ผู้ทำบาปย่อมเดือดร้อนในโลกทั้ง ๒].....๑๑๙
[พระนันทะสำเร็จจอร์หัตตผล].....๙๗	[แก้อรรถ].....๑๒๐
[พระนันทะถูกฟ่อง].....๙๘	๑๓. เรื่องนางสุนณาเทวี.....๑๒๑
[แก้อรรถ].....๙๘	[อบรมลูกหลานให้รับหน้าที่ของตน].....๑๒๑
[พระนันทะเคยถูกล่อด้วยมาตุคาม].....๙๘	[นางสุนณาป่วยเรียกบิดาว่าน้องชาย].....๑๒๑
[บุรพกรรมของพระนันทะ].....๙๙	[ท่านเศรษฐีผู้บิดาร้องให้ ไปทูลพระศาสดา].....๑๒๒
๑๐. เรื่องนายจุนทสุกริก.....๑๐๑	[คนทำบุญย่อมเพลิดเพลินในโลกทั้ง ๒].....๑๒๓
[นายจุนทะเลี้ยงชีพด้วยการเลี้ยงสุกรขาย].....๑๐๑	[แก้อรรถ].....๑๒๓
[อเวจินรก ร้อนยิ่งกว่าไฟธรรมดา].....๑๐๑	๑๔. เรื่องภิกษุ ๒ สหาย.....๑๒๔
[นายจุนทะเสวยผลกรรมทันตาเห็น].....๑๐๒	[สองสหายออกบวช].....๑๒๔
[เสวยผลกรรมในสัมปรายภพ].....๑๐๒	[พระเถระทั้ง ๒ พบกัน].....๑๒๕
[พวกภิกษุเข้าใจว่า เขาฆ่าสุกรทำการมงคล].....๑๐๒	[พระศาสดาถามปัญหาพระเถระทั้ง ๒].....๑๒๕
[แก้อรรถ].....๑๐๓	[พระวิปัสสโกเถระได้รับสาธุการ].....๑๒๕
๑๑. เรื่องธัมมิกอุบาสก.....๑๐๔	[พูดมาก แต่ไม่ปฏิบัติก็ไร้ประโยชน์].....๑๒๖
[อุบาสกและครอบครัวบำเพ็ญกุศลเป็นนิตย์].....๑๐๔	[แก้อรรถ].....๑๒๖

ค่านมัสการ ปณามคาถา

ข้าพเจ้า^๑ อันพระกุมารกัสสปเถระ^๒ ผู้ฝึกตนเรียบร้อยแล้ว ประพฤติสมาสมาธิมั่นคง ใคร่ความดำรงมั่น
แห่งพระสัทธรรม หวังอยู่ว่า

“พระอรรถกถา อันพรรณนาอรรถแห่งพระธรรมบทอันงาม

ที่พระศาสดา ผู้ฉลาดในสภาพที่เป็นธรรมและมีใช้ธรรม มีบทคือพระสัทธรรมถึงพร้อมแล้ว

มีพระอัยยาศัยอันกำลังแห่งกรุณาให้อุตสาหะด้วยดีแล้ว ทรงอาศัยเหตุอื่นๆ แสดงแล้ว

เป็นเครื่องเจริญปีติปราโมทย์ ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

เป็นคำที่สุขุมละเอียด น่าสืบทอด ตั้งอยู่แล้วในตามพจน์วิปัสสนา^๓ โดยภาษาของชาวเกาะ

ยังไม่ทำความถึงพร้อมแห่งประโยชน์ ให้สำเร็จแก่สัตว์ทั้งหลายที่เหลือได้

โฉนพระอรรถกถาแห่งพระธรรมบทนั้น จะทำประโยชน์ให้สำเร็จแก่โลกทั้งปวงได้” ดังนี้

อาราธนาโดยเคารพแล้ว

จึงขอนมัสการพระบาทแห่งพระสัมพุทธเจ้าผู้ทรงสิริ ทรงแลเห็นที่สุดโลกได้

มีพระฤทธิ์รุ่งโรจน์ ทรงยังประทับคือพระสัทธรรมให้รุ่งโรจน์ ในเมื่อโลกอันมืด คือโสมพะใหญ่ปกคลุมแล้ว,

บูชาพระสัทธรรมแห่งพระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น และทำอัญชลีแต่พระสงฆ์แห่งพระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

จักกล่าวอรรถกถา อันพรรณนาอรรถแห่งพระธรรมบทนั้น ด้วยภาษาอื่น โดยอรรถไม่ให้เหลือเลย

ละภาษานั้นและลำดับคำอันถึงพิสดารเกินเสีย ยกขึ้นสู่ภาษาอันเป็นแบบที่ไพเราะ^๔

อธิบายบทพยัญชนะแห่งคาถาทั้งหลาย ที่ท่านยังมีได้อธิบายไว้แล้วในอรรถกถานั้นให้สิ้นเชิง

นำมาซึ่งปีติปราโมทย์แห่งใจ อิงอาศัยอรรถและธรรม แก่นักปราชญ์ทั้งหลาย.

๑ พระพุทธโฆษาจารย์.

๒ เป็นนามพระสังฆเถระองค์หนึ่ง ในสมัยพระพุทธโฆษาจารย์ ไม่ใช่พระกุมารกัสสป ในสมัยพุทธกาล.

๓ เกาะเป็นที่อยู่ของชาวชนที่มีฝ่ามือแดง คือเกาะลังกา (Ceylon)

๔ มโนรมี เป็นที่รื่นรมย์แห่งใจ.

๑. ยมกวรรค วรรณนา

๑. เรื่องพระจักษุपालเถระ

มีปุจฉาว่า “พระธรรมเทศานี้ว่า

‘ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ
ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พุทฺธยูกิตี ทำอยู่กิตติ ทุกข์ย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนี้
ดุจล้ออันหมุนไปตามรอยเท้าโค ผู้นำแยกไปอยู่ณัน,’

ดังนี้ พระศาสดาตรัสแล้ว ณ ที่ไหน?”

วิสัชนาว่า “พระองค์ตรัสแล้ว ณ กรุงสาวัตถี.”

มีปุจฉา (เป็นลำดับไป) ว่า “พระองค์ทรงปรารภใคร?”

มีวิสัชนาว่า “พระองค์ทรงปรารภพระจักษุपालเถระ.”

[กฏุมพีทำพิธีขอบุตร]

ดังได้สดับมา ในกรุงสาวัตถี มีกฏุมพีผู้หนึ่งชื่อมหาสุวรรณ เป็นคนมั่งมี มีทรัพย์มาก มีสมบัติมาก (แต่) ไม่มีบุตร.

วันหนึ่งเขาไปสู่อาบน้ำ อาบเสร็จแล้วกลับมา เห็นต้นไม้ใหญ่ที่เป็นเจ้าไพรต้นหนึ่งมีกิ่งสมบูรณ์ ในระหว่างทาง
คิดว่า “ต้นไม้จักมีเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่สิงอยู่” ดังนี้แล้ว จึงให้ชำระส่วนภายใต้แห่งต้นไม้ให้สะอาดแล้ว
ให้วางธูป เทียนธูป และธูปเทียนขึ้น แต่งต้นไม้เจ้าไพรแล้ว ทำปรารภนา (คือบ่น) ว่า
“ข้าพเจ้าได้บุตรหรือธิดาแล้ว จักทำสักการะใหญ่ถวายท่าน” ดังนี้แล้ว หลีกไป.

[กฏุมพีได้บุตรสองคน]

ในกาลเป็นลำดับมา ภรรยาของท่านเศรษฐีก็ตั้งครรภ์.

ท่านก็ให้พิธีกรรมบริหาร^๕ แก่นาง.

ครั้นล่วง ๑๐ เดือน นางคลอดบุตรคนหนึ่ง.

ท่านเศรษฐีชื่อนามแห่งบุตรนั้นว่า “पालะ” เพราะเหตุที่ทารกนั้นนอนอาศัยไม้ใหญ่ที่เป็นเจ้าไพรอันตนอภิบาลจึงได้แล้ว.

ในกาลเป็นส่วนอื่น ท่านเศรษฐีได้บุตรอีกคนหนึ่ง.

ชื่อนามว่า “จุลपालะ” แล้วชื่อนามบุตรคนแรกว่า “มหาपालะ.”

ครั้น ๒ กุมภาพันธ์เจริณวัย^๖ มารดาบิดาก็คิดผูกพันด้วยเครื่องผูกพันคือการครองเรือน.

๕ นครหลวงของประเทศโกศลบัดนี้ (พ.ศ.๒๔๔๑?) เรียกว่า สะเหต-มะเหต (Saheth. Maheth).

๖ เป็นพิธีอย่างหนึ่งในศาสนาพราหมณ์ ทำกัน ๒ คราว คือ ทำเมื่อภรรยาตั้งครรภ์ได้ ๕ เดือนครั้งหนึ่ง เรียก ปัจจามฤตม (ปณจ-อมต)
ทำเมื่อตั้งครรภ์ได้ ๗ เดือนครั้งหนึ่ง เรียก สปัตตามฤตม. (สตุต-อมต)

๗ มารดาบิดา ผูกบุตรทั้งสองนั้นสองนั้นผู้เจริณวัยแล้ว ด้วยเครื่องผูกพันคือการครองเรือน

ในกาลเป็นส่วนอื่น มารดาบิดาได้ทำกาลกิริยา^๘ล่วงไป.

วงศ์ญาติก็เปิดสมบัติทั้งหมดมอบให้แก่ ๒ เศรษฐีบุตร^๙.

[พระศาสดาประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ๒๕ พรรษา]

ในสมัยนั้น พระศาสดา ทรงประกาศพระบรมธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว เสด็จไปโดยลำดับ
ประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ที่ท่านอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี บริจาคทรัพย์นับได้ ๕๔ โภกีสว่างถวาย,
ทรงสั่งสอนมหาชนให้ตั้งอยู่ในทางสวรรค์และในทางนิพพาน.

แท้จริง พระตถาคต

เสด็จอยู่จำพรรษา^{๑๐} เดียวเท่านั้นในนิโครธมหาวิหาร

ที่พระญาติวงศ์ฝ่ายพระชนนี ๘ หมื่นตระกูล, ฝ่ายพระชนก ๘ หมื่นตระกูล เข้ากันเป็นแสนหกหมื่นตระกูลสว่างถวาย,

เสด็จอยู่จำพรรษา ณ เชตวันมหาวิหาร ที่ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีสว่างถวาย ๑๔ พรรษา,

เสด็จจำพรรษา ณ บุพพารามที่นางวิสาขามหาอุบาสิกา บริจาคทรัพย์นับได้ ๒๗ โภกีสว่างถวาย ๖ พรรษา,

ทรงอาศัยที่ตระกูลทั้ง ๒^{๑๑} เป็นผู้ใหญ่โดยคุณธรรม เสด็จอยู่จำพรรษาอาศัยกรุงสาวัตถี (เป็นโคจรคาม) ถึง ๒๕ พรรษา
ด้วยประการฉะนี้^{๑๒}.

[ผู้บำรุงภิกษุสามเณร]

ทั้งท่านอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี ทั้งวิสาขามหาอุบาสิกา ย่อมไปสู่ที่อุปัฏฐากพระตถาคตเจ้าวันละ ๒ ครั้งเป็นประจำ.

และเมื่อไป ไม่เคยมีมือเปล่าไป ด้วยคิดเกรงว่า “ภิกษุหนุ่มและสามเณร จักแลดูมือตน.”

เมื่อไปก่อนเวลาฉันอาหาร ย่อมใช้ให้คนถือของขบเคี้ยวเป็นต้นไป;

เมื่อไปภายหลังแต่เวลาฉันอาหาร ใช้ให้คนถือปัญจเภสัช^{๑๓} และธัญยาน^{๑๔} ไป.

และในเคหสถานแห่งท่านทั้ง ๒ นั้น เขาแต่งอาสนะไว้เพื่อภิกษุแห่งละ ๒ พันรูปเป็นนิตยกาล.

พระภิกษุรูปใด ปราศจากของสิ่งใด จะเป็นข้าว น้ำ หรือเภสัช ของนั้นก็สำเร็จแก่พระภิกษุรูปนั้นสมปราศณา.

[เศรษฐีไม่เคยทูลถามปัญหา]

ในท่านทั้งสองนั้น ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ไม่เคยทูลถามปัญหาต่อพระศาสดา จนวันเดียว.

๘ ตาย

๙ พวกญาติก็แบ่งโคกะทั้งหมดจำเพาะแก่สองเศรษฐีบุตร.

๑๐ กุล ตระกูล สกุล ครอบครัว (Family).

๑๑ ๑ พรรษา นิโครธาราม เมืองกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ

๒๕ พรรษา (เชตวัน ๑๔ + บุพพาราม ๖ เมืองสาวัตถี แคว้นโกศล) โดยมีกรุงสาวัตถีเป็นโคจรคาม (สถานที่เที่ยวบิณฑบาต)

๑๒ เภสัช ๕ คือ เนยใส ๑ เนยข้น ๑ น้ำมัน ๑ น้ำผึ้ง ๑ น้ำอ้อย ๑.

๑๓ ปานะ ๘ คือ น้ำมะม่วง ๑ น้ำชมพูหรือน้ำหว่า ๑ น้ำกล้วยมีเมล็ด ๑ น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด ๑ น้ำมะขาง ๑ น้ำลูกจันทน์ หรือองุ่น ๑
น้ำเงาะบอล ๑ น้ำมะพร้าวหรือลิ้นจี่ ๑.

ได้ยินว่า ท่านคิดว่า

“พระตถาคตเจ้า เป็นพระพุทธเจ้าผู้ละเอียดอ่อน เป็นกษัตริย์ผู้ละเอียดอ่อน เมื่อทรงแสดงธรรมแก่เรา ด้วยทรงพระดำริว่า ‘คฤหบดีมีอุปการะแก่เรามาก’ ดังนี้ จะทรงลำบาก” จึงไม่ทูลถามปัญหา ด้วยความรักในพระศาสดาเป็นอย่างยิ่ง.

ฝ่ายพระศาสดา พอท่านเศรษฐีนั่งแล้ว ทรงดำริว่า “เศรษฐีนี้ รักษาเราในฐานะที่ไม่ควรรักษา, เหตุที่เราได้ตัดศีรษะของเราอันประดับประดาแล้ว ควักดวงตาของเราออกแล้ว ข้าแหละเนื้อหัวใจของเราแล้ว สละลูกเมียผู้เป็นที่รักเสมอด้วยชีวิตของเราแล้ว บำเพ็ญบารมีอยู่ ๔ อสงไขยกับแสนกัป ก็บำเพ็ญแล้ว เพื่อแสดงธรรมแก่ผู้อื่นเท่านั้น เศรษฐีนี้รักษาเราในที่ที่ไม่ควรรักษา,” (ครั้งทรงดำริ) ฉะนั้นแล้ว ก็ตรัสพระธรรมเทศนาถ้อยหนึ่งเสมอ.

[ชาวสาวตถิไปฟังธรรม]

ครั้งนั้น ในกรุงสาวตถิ มีคนอยู่ ๗ โกฏิ.^{๑๔}

ในคนหมู่นั้น คนได้ฟังธรรมกถาของพระศาสดาแล้ว เกิดเป็นอริยสาวกประมาณ ๕ โกฏิ ยังเป็นปุถุชนอยู่ประมาณ ๒ โกฏิ.

ในคนเหล่านั้น กิจของพระอริยสาวกมีเพียง ๒ อย่างเท่านั้น คือ

ในกาลก่อนแต่เวลาฉันอาหาร ท่านถวายทาน,

ในกาลภายหลังแต่ฉันอาหารแล้ว ท่านมีมือถือเครื่องสักการบูชา มีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น

ใช้คนให้ถือไทยธรรมมีผ้าเกสซ์และน้ำปานะเป็นต้น ไปเพื่อต้องการฟังธรรม.

[มหาปาละตามไปฟังธรรม]

ภายหลังวันหนึ่ง กุฎุมพิมหาปาละเห็นหมู่อริยสาวก มีมือถือเครื่องสักการบูชา มีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น

ไปสู่วิหาร^{๑๕} จึงถามว่า “มหาชนหมู่นี้ไปไหนกัน?” ครั้นได้ยินว่า “ไปฟังธรรม” ก็คิดว่า “เราก็จักไปบ้าง”

ครั้นไปถึง ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่งอยู่ข้างท้ายประชุมชน.

ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อจะทรงแสดงธรรม ทรงแลดูอุปนิสัยแห่งคุณมีสละกิเลสและบรรพชาเป็นต้น (ก่อน) แล้วจึงทรงแสดงธรรมตามอำนาจอัยยาศัย.

[อนุปุพพิกถา ๕]

เหตุที่นั้น วันนั้น พระศาสดา ทรงแลดูอุปนิสัยของกุฎุมพิมหาปาละแล้ว

เมื่อทรงแสดงธรรม ได้ตรัสอนุปุพพิกถา คือ ทรงประกาศทานกถา สีลกถา สักคกถา กามาทีนวกถา และเนกขัมมานิสงส์^{๑๖}.

๑๔ ในกรุงสาวตถิไม่ปรากฏใหญ่โตถึงกับผู้คนได้ตั้ง ๗๐ ล้าน เพราะฉะนั้นน่าจะเป็นอเนกสังขยากระมัง?

๑๕ วิหาร สำนักสงฆ์ วัด (Monastery)

๑๖ พรรณนาทาน สีล สวรรค์ โทษของกาม และอานิสงส์ในการออกไปจากกาม.

[มหาปาละขอบวช]

กุฎุมพิมหาปาละได้สดับธรรมนั้นแล้ว คิดว่า

“บุตรและธิดาก็ดี โภคสมบัติก็ดี ย่อมไปตามผู้ไปสู่ปรโลกหาได้ไม่ แม้สรีระก็ไปกับตัวไม่ได้ ประโยชน์อะไรของเราด้วยการอยู่ครองเรือน เราจักบวช”.

พอเทศนาจบ เขาก็เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลขอบวช.

ขณะนั้น พระศาสดาตรัสถามเขาว่า “ญาติไหนๆ ของท่าน ที่ควรจะต้องอำลา ไม่มีบ้างหรือ?”

เขาทูลว่า “พระเจ้าข้า น้องชายของข้าพเจ้ามีอยู่.”

พระศาสดารับสั่งว่า “ถ้าอย่างนั้น ท่านจงอำลาเขาเสีย[ก่อน].”

[มหาปาละมอบสมบัติให้น้องชาย]

เขาทูลรับว่า “ดีแล้ว” ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ไปถึงเรือนแล้ว ให้เรียกน้องชายมา มอบทรัพย์สมบัติให้ว่า

“แน่พอ สวิญญานกทรัพย์ก็ดี อวิญญานกทรัพย์ก็ดี อันใดอันหนึ่ง บรรดามีในตระกูลนี้, ทรัพย์นั้นจงตกเป็นภาระของเจ้าทั้งหมด เจ้าดูแลทรัพย์นั้นเถิด.”

น้องชายถามว่า “นาย ก็ท่านเล่า?”

พี่ชายตอบว่า “ข้าจักบวชในสำนักของพระศาสดา.”

น้อง. พี่พูดอะไร เมื่อมารดาของข้าพเจ้าตายแล้ว ข้าพเจ้าได้ท่านเป็นเหมือนมารดา

เมื่อบิดาตายแล้ว ได้ท่านเป็นเหมือนบิดา.

สมบัติเป็นอันมากมีอยู่ในเรือนของท่าน, ท่านอยู่ครองเรือนเท่านั้น อาจทำบุญได้, ขอท่านอย่าได้ทำอย่างนั้นเลย.

พี่. พ่อ ข้าได้ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดา,

เพราะ (เหตุที่) พระศาสดาทรงแสดงธรรม มีคุณไพเราะ (ทั้ง) ในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์^{๑๗} อันละเอียดสุขุม

ธรรมนั้น อันใครๆ ไม่สามารถจะบำเพ็ญให้บริบูรณ์ในท่ามกลางเรือนได้; ข้าจักบวชละ พ่อ.

น้อง. พี่ เออ ก็ ท่านยังหนุ่มอยู่โดยแท้, เอาไว้บวชในเมื่อท่านแก่เถิด.

พี่. พ่อ ก็เมื่อมือและเท้าของคนแก่ (แต่) ของตัว ก็ยังว่าไม่ฟัง ไม่เป็นไปในอำนาจ,

ก็จักกล่าวไปทำอะไรถึงญาติทั้งหลาย,

ข้ามันจะไม่ทำ (ตาม) ถ้อยคำของเจ้า, ข้าจักบำเพ็ญสมณปฏิบัติให้บริบูรณ์.

มือและเท้าของผู้ใด ทрудโทรมไปเพราะชรา ว่าไม่ฟัง

ผู้นั้นจักประพฤดิธรรมอย่างไรได้.

ข้าจักบวชแน่ละ พ่อ.”

๑๗ ไตรลักษณ์ คือ อนิจจลักษณ์ ๑ ทุกขลักษณ์ ๑ อนัตตลักษณ์ ๑.

[มหาปาละบรรพชาอุปสมบท]

เมื่อน้องชายกำลังร้องไห้อยู่เทียว, เขาไปสู่สำนักพระศาสดาแล้ว ทูลขอบวช ได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว^{๑๘} อยู่ในสำนักแห่งพระอาจารย์ และอุปชฌาย์ครบ ๕ พรรษาแล้ว ออกพรรษา ปวารณาแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ทูลถามว่า “พระเจ้าข้า ในพระศาสนานี้ มีฐานะกี่ย่าง?”

[ฐานะ ๒ อย่างในพระศาสนา]

พระศาสดาตรัสตอบว่า “ภิกษุ ฐานะมี ๒ อย่าง คือ คันถฐานะ (กัป) วิปัสสนาฐานะ เท่านั้น.”

พระมหาปาละทูลถามว่า “พระเจ้าข้า ก็คันถฐานะเป็นอย่างไร? วิปัสสนาฐานะเป็นอย่างไร?”

พระศาสดา. ฐานะนี้ คือ การเรียนนิกายหนึ่งกัติ สองนิกายกัติ จบพุทธวจนะคือพระไตรปิฎกกัติ ตามสมควรแก่ปัญญาของตนแล้ว ทรงไว้ กล่าว บอก พุทธวจนะนั้น ชื่อว่า คันถฐานะ. ส่วนการเริ่มตั้งความสิ้นและความเสื่อมไว้ในอัตตภาพ ยังวิปัสสนาให้เจริญ ด้วยอำนาจแห่งการทำการติดต่อแล้วถือเอาพระอรหัต ของภิกษุผู้มีความประพฤติแล้วคล่อง ยินดียิ่งแล้วในเสนาสนะอันสงัด ชื่อว่า วิปัสสนาฐานะ.

มหาปาละ. พระเจ้าข้า ข้าพระองค์บวชแล้วแต่เมื่อแก่ ไม่สามารถจะบำเพ็ญคันถฐานะให้บริบูรณ์ได้, แต่จักบำเพ็ญวิปัสสนาฐานะให้บริบูรณ์, ขอพระองค์ตรัสบอกพระกรรมฐานแก่ข้าพระองค์เถิด.

[พระมหาปาละเดินทางไปบ้านปลายแดน]

ลำดับนั้น พระศาสดา ได้ตรัสบอกพระกรรมฐานจนถึงพระอรหัต แก่พระมหาปาละ.

ท่านถวายบังคมพระศาสดาแล้ว แสวงหาภิกษุผู้จะไปกับตน ได้ภิกษุ ๖๐ รูปแล้ว ออกพร้อมกับเธอทั้งหลาย ไปตลอดทาง ๑๒๐ โยชน์ ถึงบ้านปลายแดนหมู่ใหญ่ตำบลหนึ่ง จึงพร้อมด้วยบริวาร เข้าไปบิณฑบาต ณ บ้านนั้น.

[ชาวบ้านเลื่อมใส อารธนาให้อยู่จำพรรษา]

หมู่มนุษย์ เห็นภิกษุทั้งหลาย ผู้ถึงพร้อมด้วยวัตร มีจิตเลื่อมใส แต่งอาสนะแล้วนิมนต์ให้นั่ง อังคาส^{๑๙} ด้วยอาหารอันประณีตแล้ว ถามว่า “ท่านเจ้าข้า พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจะไปที่ไหน?”, เมื่อเธอทั้งหลายกล่าวตอบว่า “อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย เราจะไปอยู่ที่ตามผาสุก” ดังนี้แล้ว, มนุษย์ผู้เป็นบัณฑิตรู้ว่า “ท่านผู้เจริญทั้งหลาย แสวงหาเสนาสนะที่จำพรรษา,” จึงกล่าวอารธนาว่า “ท่านผู้เจริญ ถ้าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลาย พึงอยู่ ณ ที่นี้ตลอดไตรมาส ข้าพเจ้าทั้งหลาย จะพึงตั้งอยู่ในสภาวะแล้วถือศีล.” แม้เธอทั้งหลายก็คิดเห็นว่า “เราได้อาศัยตระกูลเหล่านี้ จักทำการออกไปจากภพได้” ดังนี้ จึงรับนิมนต์.

หมู่มนุษย์รับปฎิญาของเธอทั้งหลายแล้ว ได้ (ช่วยกัน) ปิดกวาดวิหาร จัดที่อยู่เ็นกลางคืน และที่อยู่เ็นกลางวัน แล้วมอบถวาย.

เธอทั้งหลาย เข้าไปบิณฑบาตบ้านนั้นตำบลเดียว เป็นประจำ.

๑๘ ถ้าฟังตามนี้ พระมหาปาละบรรพชาอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรมวาจา หาใช่เอหิภิกขุอุปสัมปทาไม่.

๑๙ (คำเขมร) เลี้ยง, เลี้ยงดู ใช้ได้ทั้งเลี้ยงบรรพชิตหรือคฤหัสถ์

ครั้งนั้น หมอผู้หนึ่งเข้าไปหาเธอทั้งหลาย ปวารณาว่า “ท่านผู้เจริญ ธรรมดาในที่อยู่ของคนมาก ย่อมมีความไม่ผาสุกบ้าง. เมื่อความไม่ผาสุกนั้นเกิดขึ้นแล้ว ท่านทั้งหลายพึงบอกแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักทำเภสัชถวาย.”

[พระมหาปาละเถื่อนัสขิกขุตงค์]

ในวันจำพรรษา^{๒๐} พระเถระเรียกภิกษุเหล่านั้นมา (พร้อมกัน) แล้ว ถาพว่า
“ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจักให้ไตรมาสนี้^{๒๑} น้อมล่องไปด้วยอิริยาบถเท่าไร?”

ภิกษุทั้งหลาย. จักให้น้อมล่องไปด้วยอิริยาบถครบทั้ง ๔ ครับ.

เถระ. ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ก็ช้อนั้นสมควรละหรือ? เราทั้งหลายควรเป็นผู้ไม่ประมาทไม่ใช่หรือ? เพราะเราทั้งหลายเรียนพระกรรมฐานมาจากสำนักของพระพุทธเจ้า ผู้ยังทรงพระชนม์อยู่. แลธรรมดาว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย อันคนมักอวดไม่สามารถจะให้ทรงยินดีได้, ด้วยว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น อันคนมีอัธยาศัยงาม (จำพวกเดียว) พึงให้ทรงยินดีได้, และขึ้นชื่อว่าอบายทั้ง ๔ เป็นเหมือนเรือนของตัวเอง แห่งคนผู้ประมาทแล้ว, ขอท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย.

ภิกษุ. ก็ท่านเล่า ครับ.

เถระ. ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ข้าพเจ้าจักให้ (ไตรมาสนี้) น้อมล่องไปด้วยอิริยาบถ ๓, จักไม่เหยียดหลัง.

ภิกษุ. สาธุ ขอจงเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด ครับ.

[จักขุของพระมหาปาละพิการ]

เมื่อพระเถระไม่หยั่งลงสู่นิทรา, เมื่อเดือนต้นผ่านไปแล้ว, โรคในจักขุก็เกิดขึ้น.

สายน้ำไหลออกจากตาทั้ง ๒ ข้าง เหมือนสายน้ำอันไหลออกจากหม้ออันทะลุ.

ท่านบำเพ็ญสมณธรรมตลอดราตรีทั้งคืนแล้ว ในเวลาอรุณขึ้น เข้าห้องนั่งแล้ว.

ในเวลาภิกขาจาร ภิกษุทั้งหลายไปสู่สำนักของพระเถระ เรียนว่า “เวลานี้เป็นเวลาภิกขาจาร ครับ.”

พระเถระตอบว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายถือบาตรและจีวรเถิด” ดังนี้แล้ว ให้เธอทั้งหลายถือบาตรและจีวรของตน ออกไปแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย เห็นตาทั้งสองของพระเถระนองอยู่ จึงเรียนถามว่า “นั่นเป็นอะไร ครับ.”

เถระ. ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ลมแทงตาของข้าพเจ้า.

ภิกษุ. ท่านครับ หมอปวารณาเราไว้ไม่ใช่หรือ? เราควรบอกแก่เขา.

เถระ. ดีละ ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย.

[หมอปรงยาให้หยอด]

เธอทั้งหลายจึงได้บอกแก่หมอ.

เขาหุงน้ำมันส่งไปถวายแล้ว.

พระเถระเมื่อหยอดน้ำมันในจมูก นั่งหยอดเทียว แล้วเข้าไปภายในบ้าน.

หมอเห็นเรียนถามว่า “ท่านครับ ได้ยินว่า ลมแห่งตาของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าหรือ?”

เถระ. เออ อุบาสก.

หมอ. ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าหุงน้ำมันแล้วส่งไป (ถวาย) ท่านหยอดทางจมูกแล้วหรือ?

เถระ. เออ อุบาสก.

หมอ. เดียวนี้ เป็นอย่างไร ครับ.

เถระ. ยังแทงอยู่ที่เดียว อุบาสก.

[พระมหาปาละนั่งหยอดตา]

หมอคิดฉงใจว่า “เราส่งน้ำมันเพื่อจะยังโรคให้ระงับได้ด้วยการหยอดเพียงครั้งเดียวเท่านั้นไปถวายแล้ว, เหตุไฉนหนอแล โรคจึงยังไม่สงบ?” จึงเรียนถามว่า “ท่านเจ้าข้า น้ำมันนั้น ท่านนั่งหยอดหรือนอนหยอด.”

พระเถระได้นิ่งเสีย, แม้หมอซักถามอยู่ก็ไม่พูด.

หมอนึกว่า “เราจักไปวิหารดูที่อยู่เอง” ดังนี้แล้ว กล่าวว่ “ถ้าอย่างนั้น นิมนต์ไปเถิด ครับ”

ผลพระเถระแล้ว ไปสู่วิหาร ดูที่อยู่ของพระเถระ เห็นแต่ที่จงกรมและที่นั่ง ไม่เห็นที่นอน จึงเรียนถามว่า “ท่านเจ้าข้า น้ำมันนั้น ท่านนั่งหยอดหรือนอนหยอด.”

พระเถระได้นิ่งเสีย.

หมออ่อนวอนซ้ำว่า “ท่านผู้เจริญ ขอท่านอย่าได้ทำอย่างนั้น,

ธรรมดา สมณธรรม เมื่อร่างกายยังเป็นไปอยู่ ก็อาจทำได้, ขอท่านนอนหยอดเถิด.”

[พระมหาปาละปรึกษาภิกษุทาย]

พระเถระตอบว่า “ไปเถิด ผู้มีอายุ ข้าพเจ้าจักปรึกษาดูก่อน แล้วจึงจักรู้.”

ก็ในที่นั้นไม่มีญาติสาโลหิตของพระเถระเลย ท่านจะพึงปรึกษากับใครเล่า?

ถึงอย่างนั้น ท่านปรึกษากับภิกษุทาย^{๒๑} อยู่ ดำริว่า

“แน่ะปาลิตะผู้มีอายุ ท่านจงว่ามาก่อน, ท่านจักเห็นแก่จักษุหรือจักเห็นแก่พระพุทธานุชา, ก็ในสังสารวัฏอันมีที่สุด อันใครตามค้นไปก็รู้ไม่ได้ การคณนนับตัวท่านผู้บอดด้วยจักษุหาไม่มี, และพระพุทธานุชาทั้งหลาย ก็ล่วงไปหลายร้อยหลายพันพระองค์แล้ว

ในพระพุทธานุชาเหล่านั้น พระพุทธานุชา แม้แต่พระองค์เดียวก็กำหนดไม่ได้.

ท่านได้ผูกใจไว้เดี๋ยวนี้เองว่า ‘จักไม่นานจนตลอด ๓ เดือนภายในฤดูฝนนี้;’

เหตุฉะนั้น จักษุของท่านฉิบหายเสียหรือแตกเสียก็ตามเถิด, ท่านจงทรงแต่พระพุทธานุชาไว้เถิด, อย่าเห็นแก่จักษุเลย”

เมื่อกล่าวสอนภิกษุทาย ได้ภิกษุทายเหล่านั้นว่า

๒๑ แปลว่า กายอันเกิดแต่ธุลีในสรีระ.

“จักษุที่ท่านถือว่าของตัว เสื่อมไปเสียเถิด, หูก็เสื่อมไปเสียเถิด,
 กายก็เป็นเหมือนกันอย่างนั้นเถิด,
 แม้สรรพสิ่งอันอาศัยกายนี้ ก็เสื่อมไปเสียเถิด,
 ปาลิตะ เหตุไฉน ท่านจึงประมาทอยู่.

จักษุที่ท่านถือว่าของตัว ทรวดโทรมไปเสียเถิด, หูก็ทรวดโทรมไปเสียเถิด,
 กายก็เป็นเหมือนกันอย่างนั้นเถิด,
 แม้สรรพสิ่งอันอาศัยกายนี้ก็ทรวดโทรมไปเสียเถิด,
 ปาลิตะ เหตุไฉน ท่านจึงประมาทอยู่.

จักษุที่ท่านถือว่าของตัว แตกไปเสียเถิด, หูก็แตกไปเสียเถิด,
 รูปก็เป็นเหมือนกันอย่างนั้นเถิด,
 แม้สรรพสิ่งอันอาศัยกายนี้ ก็แตกไปเสียเถิด,
 ปาลิตะ เหตุไฉนท่านจึงประมาทอยู่.”

[หมอลิขิตรักษาพระมหาปาละ]

ครั้งพระเถระให้โอวาทแก่ตนเองด้วย ๓ คาถาอย่างแล้ว ได้นั่งทำนัตถุกรรม^{๒๒} แล้วจึงเข้าไปบ้านเพื่อบิณฑบาต

หมอลิขิตแล้วเรียนถามว่า “ท่านเจ้าข้า ท่านทำนัตถุกรรมแล้วหรือ?”

เถระ. เออ อุบาสก.

หมอ. เป็นอย่างไรบ้าง ครับ?

เถระ. ยังแหวงอยู่เทียว อุบาสก.

หมอ. ท่านนั่งหยอดหรือนอนหยอด ครับ?

พระเถระได้จึงเสีย, ท่านแม่อันหมอลิขิตถามซ้ำ ก็ไม่พูดอะไร.

ขณะนั้น หมอลิขิตกล่าวกะท่านว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านไม่ทำความสบาย,
 ตั้งแต่นี้ ขอท่านอย่าได้กล่าวว่า ‘หมอลิขิตโน้นหุงน้ำมันให้เรา’
 แม้ข้าพเจ้าก็จักไม่กล่าวว่า ‘ข้าพเจ้าหุงน้ำมันถวายท่าน.’”

[พระเถระเสียจักษุ พร้อมด้วยบรรลุด้วยพระอรหัต]

พระเถระถูกหมอลิขิตแล้ว กลับไปสู่วิหาร ดำริว่า “ท่านแม่หมอลิขิตก็บอกเลิกแล้ว ท่านอย่าได้ละอิริยาบถเสียนะ สมณะ”
 แล้วกล่าวสอนตนด้วยคาถานี้ว่า

“ปาลิตะ ท่านถูกหมอลิขิตบอกเลิกจากการรักษาทั้งเสียแล้ว เทียงต่อมัจจุราช
 ไฉนจึงยังประมาทอยู่เล่า?”

ดังนั้นแล้ว บำเพ็ญสมณธรรม.

๒๒ กรรมอันบุคคลทำโดยจงใจ คือเป่าน้ำมัน(เข้าจุมูก?).

ลำดับนั้น พอมัชฌิมยามล่วงแล้ว, ทั้งดวงตา ทั้งกิเลส ของท่านแตก (พร้อมกัน) ไม่ก่อนไม่หลังกว่ากัน.

ท่านเป็นพระอรหันต์สุขขวิปัสสกะ^{๒๓} เข้าไปสู่ห้องนั่งแล้ว.

[พวกภิกษุและชาวบ้านรับบำรุงพระเถระ]

ในเวลาภิกษาจารย์ ภิกษุทั้งหลายไปเรียนว่า “ท่านผู้เจริญ เวลานี้ เป็นเวลาภิกษาจารย์.”

เถระ. กาลหรือ? ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย.

ภิกษุ. ครับ.

เถระ. ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายไปเถิด.

ภิกษุ. ก็ท่านเล่า? ครับ.

เถระ. ตาของข้าพเจ้า เสื่อมเสียแล้ว ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย.

เธอทั้งหลายแลดูตาของท่านแล้ว มีตาเต็มด้วยน้ำตา ปลอดภัยพระเถระว่า

“ท่านผู้เจริญ ท่านอย่าคิดไปเลย, กระทบทั้งหลายจักปฏิบัติท่าน” ดังนี้แล้ว ทำวัตรปฏิบัติที่ควรจะทำเสร็จแล้วเข้าไปสู่บ้าน.

หมู่มนุษย์ไม่เห็นพระเถระ ถามว่า “ท่านเจ้าข้า พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าทั้งหลาย ไปข้างไหนเสีย” ทราบข่าวนั้นแล้ว

ส่งข่าวตัมไปถวายก่อนแล้ว ถือเอาบิณฑบาตไปเอง ไหว้พระเถระแล้ว ร้องไห้กึ่งเกลือกอยู่แทบเท้า (ของท่าน) ปลอดภัยว่า

“ท่านเจ้าข้า ข้าพเจ้าทั้งหลายจักปฏิบัติ ท่านอย่าได้คิดไปเลย แล้วลากลับ.

ตั้งแต่นั้นมา เขาก็ส่งข่าวตัมและข่าวสวยไปถวายที่วิหารเป็นนิตย์.

ฝ่ายพระเถระ ก็กล่าวสอนภิกษุ ๖๐ รูปนอกนี้เป็นนินรันดร.

เธอทั้งหลายตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน, ครั้นจวนวันปวารณา ก็บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทุกรูป.

[พวกภิกษุไปเฝ้าพระศาสดา]

ก็แลเธอทั้งหลาย ออกพรรษาแล้ว อยากจะเฝ้าพระศาสดา จึงเรียนพระเถระว่า

“กระทบทั้งหลายอยากจะเฝ้าพระศาสดา ครับ.”

พระเถระได้ฟังคำของเธอทั้งหลายแล้วคิดว่า “เราเป็นคนทุพพลภาพ และในระหว่างทาง ดงที่มนุษย์สิ่งก็มีอยู่ เมื่อเราไปกับเธอทั้งหลาย จักพากันลำบากทั้งหมด จักไม่อาจเพื่อนันได้แม้ภิกษา เราจักส่งภิกษุเหล่านี้ไปเสียก่อน.”

ลำดับนั้น ท่านจึงกล่าวกะเธอทั้งหลายว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายไปก่อนเถิด.”

ภิกษุ. ก็ท่านเล่า? ครับ.

พระเถระ. ข้าพเจ้าเป็นคนทุพพลภาพ และในระหว่างทาง ดงที่มนุษย์สิ่งก็มีอยู่

เมื่อข้าพเจ้าไปกับท่านทั้งหลาย จักพากันลำบากทั้งหมด ท่านทั้งหลายไปก่อนเถิด.

ภิกษุ. อย่างทำอย่างนี้เลย ครับ. กระทบทั้งหลายจักไปพร้อมกันกับท่านทีเดียว.

๒๓ พระผู้เจริญวิปัสสนาล้วนสำเร็จพระอรหัต มิได้ทรงคุณวิเศษอย่างอื่นอีก เช่น ไม่ได้มานสมาบัติ ไม่ได้อภิญญา เป็นต้น;

พระเถระ กล่าวว่า “ท่านทั้งหลายอย่าชอบอย่างนั้นเลย, เมื่อเป็นอย่างนั้น ความไม่ผาสุกจักมีแก่ข้าพเจ้า, น้องชายของข้าพเจ้า เห็นท่านทั้งหลายแล้ว คงจักถาม, เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านทั้งหลายพึงบอกความที่จักขุของข้าพเจ้าเสื่อมเสียแล้วแก่เขา, เขาคงจักส่งใครๆ มาสู่สำนักของข้าพเจ้า, ข้าพเจ้าจักไปกับเขา, ท่านทั้งหลายจงไหว้พระศตพลและพระอสีติมหาเถระตามคำของข้าพเจ้า” ดังนี้แล้ว ก็ส่งภิกษุเหล่านั้นไป.

[พวกภิกษุแฉ่งข่าวแก่น้องชายพระเถระ]

เธอทั้งหลายขมาพระเถระแล้ว เข้าไปสู่ภายในบ้าน.

หม่อมขุนย์ นิมนต์ให้นั่งถวายภิกษาแล้ว ถามว่า “ท่านเจ้าข้า ดูท่าที่พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าทั้งหลายจะไปกันละหรือ?”

เธอทั้งหลายตอบว่า “เออ อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย พวกข้าพเจ้าอยากจะเฝ้าพระศาสดา.”

พวกเขาอ่อนวอนเป็นหลายครั้งแล้ว ทราบความพอใจในการที่เธอทั้งหลายจะไปให้ได้ จึงตามไปส่งแล้ว บ่นรำพันกลับมา.

ฝ่ายเธอทั้งหลาย ไปถึงพระเชตวันโดยลำดับ ถวายบังคมพระศาสดาและไหว้พระมหาเถระทั้งหลาย ตามคำของพระเถระแล้ว, ครั้นรุ่งขึ้น เข้าไปสู่ถณนที่น้องชายของพระเถระอยู่ เพื่อบิณฑบาต.

กุฎุมพีจำเธอทั้งหลายได้ นิมนต์ให้นั่ง ทำปฏิสันถารแล้ว ถามว่า “พระเถระพี่ชายของข้าพเจ้าอยู่ไหน?”

ลำดับนั้น เธอทั้งหลาย แฉ่งข่าวนั้นแก่เขาแล้ว.

เขาร้องไห้กลิ้งเกลือกอยู่แทบบาทมูลของเธอทั้งหลาย ถามว่า “ท่านเจ้าข้า บัดนี้ควรทำอะไร?”

[ส่งสามเณรหลานชายไปรับพระเถระ]

ภิกษุ. พระเถระต้องการให้ใครๆ ไปจากที่นี่, ในกาลเมื่อไปถึงแล้ว ท่านจักมากับเขา.

กุฎุมพี. ท่านเจ้าข้า เจ้าคนนี่ หลานของข้าพเจ้าชื่อปาลิตะ ขอท่านทั้งหลายส่งเจ้านี้ไปเถิด.

ภิกษุ. ส่งไปอย่างนี้ไม่ได้ (เพราะ) อันตรายในทางมีอยู่, ต้องให้บวชเสียก่อนแล้วส่งไป จึงจะควร.

กุฎุมพี. ขอท่านทั้งหลายทำอย่างนั้นแล้วส่งไปเถิด ครับ.

ครั้งนั้น เธอทั้งหลายให้เขาบวชแล้ว สั่งสอนให้ศึกษาข้อวัตรปฏิบัติมีรับจีวรเป็นต้นสักกึ่งเดือนแล้ว บอกทางให้ แล้วส่งไป.

สามเณรถึงบ้านนั้นโดยลำดับ เห็นชายผู้ใหญ่คนหนึ่งที่อยู่บ้าน จึงถามว่า “วิหารป่าใดๆ อาศัยบ้านนี้มีบ้างหรือ?”

ชาย. มี เจ้าข้า.

สามเณร. ใครอยู่ที่นั่น?

ชาย. พระเถระชื่อปาลิตะ^{๒๔} เจ้าข้า.

สามเณร. ขอท่านบอกทางแก่ข้าพเจ้าหน่อย.

ชาย. ท่านเป็นอะไรกัน? เจ้าข้า.

^{๒๔} น่าจะชื่อปาละ เพราะปาลิตะเป็นชื่อของสามเณรหลานชาย.

สามเณร. รูปเป็นหลานของพระเถระ.

[สามเณรชวนพระมหาปาละกลับ]

ขณะนั้น เขาพาเธอนำไปสู่วิหารแล้ว.

เธอให้พระเถระแล้วทำวัตรปฏิบัติ บำรุงพระเถระด้วยดีสักกึ่งเดือนแล้ว เรียนว่า
“ท่านผู้เจริญ กุฎุมพีผู้สูงของกระผม ต้องการให้ท่านกลับไป ขอท่านมาไปด้วยกันเถิด.”

พระเถระกล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น เธอจงจับปลายไม้เท้าของเราเข้า.”

สามเณรจับปลายไม้เท้า เข้าไปภายในบ้านกับพระเถระ.

หมู่มนุชย์นิมนต์ให้นั่งแล้ว เรียนถามว่า “ท่านผู้เจริญ ดูทำที่ท่านจะไปละกรรมัง?”

พระเถระตอบว่า “เออ อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย เราจะไปถวายบังคมพระศาสดา.”

หมู่มนุชย์เหล่านั้น อ้อนวอนโดยประการต่างๆ เมื่อไม่ได้ (สมหวัง) ก็ไปส่งพระเถระได้กึ่งทางแล้ว พวกนี้ร้องไห้กลับมา.

[สามเณรถึงสี่ลวิบัติเพราะเสียงหญิง]

สามเณรพาพระเถระ ด้วยปลายไม้เท้าไปอยู่ ถึงบ้านที่พระเถระเคยอาศัยเมืองชื่อสังกัฏฐะ อยู่แล้วในดงระหว่างทาง.

เธอได้ยินเสียงขับของหญิงคนหนึ่ง ผู้ออกจากบ้านนั้นแล้ว ขับพลางเที่ยวเก็บฟืนพลางอยู่ในป่า ถือนิมิตในเสียงแล้ว.

จริงอยู่ ไม่มีเสียงอื่น ชื่อว่าสามารถแผ่ไปทั่วสรีระของบุรุษทั้งหลายตั้งอยู่ เหมือนเสียงหญิง.

เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นเสียงอื่นแม้สักอย่าง อันจะยึดจิตของบุรุษตั้งอยู่ เหมือนเสียงหญิง นะภิกษุทั้งหลาย.”

สามเณรถือนิมิตในเสียงนั้นแล้ว ปล่อยปลายไม้เท้าเสียแล้ว กล่าวว่า

“ท่านครับ ขอท่านรออยู่ก่อน, กิจของกระผมมี” ดังนี้แล้ว ไปสู่สำนักของหญิงนั้น.

นางเห็นเธอแล้วได้หยุดนิ่ง.

เธอถึงสี่ลวิบัติกับนางแล้ว.

พระเถระคิดว่า “เราได้ยินเสียงขับอันหนึ่งแล้วเดี๋ยวนี้เอง, ก็แล เสียงนั้นคงเป็นเสียงหญิง,
ถึงสามเณรก็ชักเข้าอยู่, เธอจักถึงสี่ลวิบัติเสียแน่แล้ว.”

ฝ่ายสามเณรนั้น ทำกิจของตนสำเร็จแล้วมาพูดว่า “เราทั้งหลายไปกันเถิด ครับ.”

ขณะนั้น พระเถระถามเธอว่า “สามเณร เธอกลายเป็นคนชั่วเสียแล้วหรือ?”

เธอนิ่งเสีย แม้พระเถระถามซ้ำก็ไม่พูดอะไร.

[พระเถระไม่ยอมให้สามเณรคบ]

ลำดับนั้น พระเถระกล่าวกะเธอว่า “ธุระด้วยการที่คนชั่วเช่นเธอจับปลายไม้เท้าของเรา ไม่ต้องมี.”

เธอลงซึ่งความสังเวชแล้ว เปลื้องผ้ากาสาเยเสียแล้ว นุ่งห่มอย่างคฤหัสถ์พูดว่า
“ท่านผู้เจริญ เมื่อก่อน กระทบเป็นสามเณร แต่เดี๋ยวนี้กระทบกลับเป็นคฤหัสถ์แล้ว,
อนึ่ง กระทบเมื่อบวชก็ไม่ได้บวชด้วยศรัทธา บวชเพราะกลัวแต่อันตรายในหนทางของท่าน มาไปด้วยกันเถิด.”

พระเถระพูดว่า “ผู้มีอายุ คฤหัสถ์ชั่วก็ดี สมณะชั่วก็ดี ก็ชั่วทั้งนั้น;
เธอแม้ตั้งอยู่ในความเป็นสมณะแล้ว ไม่อาจเพื่อทำคุณเพียงแต่ศีลให้บริบูรณ์ เป็นคฤหัสถ์ จักทำความดีงามชื่ออะไรได้,
ธุระด้วยการที่คนชั่วเช่นเธอจับปลายไม้เท้าของเรา ไม่ต้องมี.”

นายपालิตะตอบว่า “ท่านผู้เจริญ หนทางมีอมมนุษย์ชุม และท่านก็เสียจักขุ จักอยู่ในที่นี้อย่างไรได้.”

ลำดับนั้น พระเถระ กล่าวกะเขาว่า “ผู้มีอายุ เธออย่าได้คิดอย่างนั้นเลย,
เราจะนอนตายอยู่ ณ ที่นี้ก็ดี จะนอนกลิ้งกลับไปกลับมา ณ ที่นี้ก็ดี ขึ้นชื่อว่า การไปกับเธอย่อมไม่มี”
(ครั้นว่าอย่างนี้แล้ว) ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

“เอาเถิด เราเป็นผู้มีจักขุอันเสียแล้ว มาสู่ทางไกลอันกันดาร
นอนอยู่ (ก็ช่าง) จะไม่ไป, เพราะความเป็นสหายในชนพาล ย่อมไม่มี.

เอาเถิด เราเป็นผู้มีจักขุเสียแล้ว มาสู่ทางไกลอันกันดาร จักตายเสีย จักไม่ไป,
เพราะความเป็นสหายในชนพาล ย่อมไม่มี”

นายपालิตะ ได้ยินคำนั้นแล้ว เกิดความสังเวช นึกว่า “เราทำกรรมหนัก เป็นไปโดยด่วน ไม่สมควรหนอ” ดังนี้แล้ว
กอดแขนคร่ำครวญ เล่นเข้าราวป่า ได้หลีกไป ด้วยประการนั้นแล.

[อาสนะท้าวสักกะร้อน]

ด้วยเดชแห่งศีลแม้ของพระเถระ (ในขณะนั้น) บันฑุกัมพลสีลาอาสน์^{๒๕} ของท้าวสักกเทวราช ยาว ๖๐ โยชน์ กว้าง ๕ โยชน์
หนา ๑๕ โยชน์ มีสีตุจดอกชัยพฤกษ์ มีปกติยุบลงในเวลาประทับและพุดขึ้นในเวลาเสด็จลุกขึ้น แสดงอาการร้อนแล้ว.

ท้าวสักกเทวราช ทรงดำริว่า “ใครหนอแล ใครจะยังเราให้เคลื่อนจากสถาน” ดังนี้แล้ว ทรงเสด็จลงมา
ทรงเห็นพระเถระด้วยทิพยจักขุ.

เหตุนั้น พระโหราณาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า

“ท้าวสหสเนตร ผู้เป็นเจ้าของเทวดา ส่องทิพยจักขุ (ทรงทราบว่)
พระपालเถระองค์นี้ดีเตียนคนบาป ชำระเครื่องเลี้ยงชีพให้บริสุทธิ์แล้ว,
ท้าวสหสเนตร ผู้เป็นเจ้าของเทวดา ส่องทิพยจักขุ (ทรงทราบว่)
พระपालเถระองค์นี้หนักในธรรม ยินดีในศาสนา นั่งอยู่แล้ว.”

ขณะนั้น ท้าวเธอได้ทรงพระดำริว่า “ถ้าเราจักไม่ไปสู่สำนักของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ผู้ดีเตียนคนบาปหนักในธรรม เห็นปานนั้น,
ศีระชะของเราพึงแตก ๗ เสียง; เราจักไปสู่สำนักของท่าน,” (ครั้นทรงพระดำรินี้แล้ว ก็เสด็จไป).

เหตุนั้น (พระโหราณาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า)

๒๕ แผ่นศิลาที่ประทับ มีสีตุจผ้าขนสัตว์เหลือง.

“ท้าวสหัสเนตร ผู้เป็นเจ้าของแห่งเทวดา ทรงสิริของเทวราช
เสด็จมาโดยขณะนั้นแล้ว เข้าไปใกล้พระจักษุपालเถระแล้ว.”

ก็แล ครั้นเสด็จเข้าไปใกล้แล้ว ได้ทรงทำเสียงผีพระบาทในที่ใกล้พระเถระ.

ขณะนั้น พระเถระถามท้าวเธอว่า “นั่นใคร?”

เทวราชตรัสตอบว่า “ข้าพเจ้าคนเดินทาง เจ้าข้า.”

เถระ. ท่านจะไปไหน อุบาสก

เทวราช. เมืองสาวัตถิ เจ้าข้า.

เถระ. ไปเกิด ท่านผู้มีอายุ.

เทวราช. ก็พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า เจ้าข้า จักไปไหน?

เถระ. ถึงเราก็จักไปในที่นั่นเหมือนกัน.

เทวราช. ถ้าอย่างนั้น เราทั้งหลายไปด้วยกันเถิด เจ้าข้า.

เถระ. เราเป็นคนทุพพลภาพ, ความเนิ่นช้าจักมีแก่ท่านผู้ไปอยู่กับเรา.

เทวราช. กิจรีบของข้าพเจ้าไม่มี ถึงข้าพเจ้าไปอยู่กับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า จักได้บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ สักประการหนึ่ง
เราทั้งหลายไปด้วยกันเถอะเจ้าข้า.

พระเถระคิดว่า “นั่นจักเป็นสัตว์บุรุษ” จึงกล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น จับปลายไม้เท้าเข้าเถิด อุบาสก.”

[ท้าวสักกเทวราช พาพระเถระไปถึงพระเชตวัน]

ท้าวสักกเทวราช ทรงทำอย่างนั้นแล้ว ย่อพื่นปฐพีให้ถึงพระเชตวันในเพลายืน.

พระเถระได้ฟังเสียงเครื่องประโคมมีสังข์และบัณเฑาะว์เป็นต้นแล้ว ถามว่า “นั่น เสียงที่ไหน?”

เทวราช. ในเมืองสาวัตถิ เจ้าข้า.

เถระ. ในเวลาไป เราไปโดยกาลช้าแล้ว.

เทวราช. ข้าพเจ้ารู้ทางตรง เจ้าข้า.

ในขณะนั้น พระเถระกำหนดได้ว่า “ผู้นี้มีโฉมมนุษย์ จักเป็นเทวดา.”

(เหตุนี้ พระโบราณจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า)

“ท้าวสหัสเนตร ผู้เป็นเจ้าของแห่งเทวดา ทรงสิริของเทวราช ย่นทางนั้น
พลันเสด็จมาถึงเมืองสาวัตถิแล้ว.”

ท้าวเธอนำพระเถระไปสู่บรรณศาลา ที่กุฎุมพีผู้นองชายทำเพื่อประโยชน์แก่พระเถระนั้นเทียว
นิมนต์ให้นั่งเหนือแผ่นกระดานแล้ว จำแลงเป็นสหายที่รักไปสู่สำนักของกุฎุมพีจุลปาละ
ตรัสร้องเรียกว่า “แน่ปาละผู้สหาย.”

กุฎุมพีจุลปาละร้องถามว่า “อะไร? สหาย.”

เทวราช. ท่านรู้ความที่พระเถระมาแล้วหรือ?

จูลपालะ. ข้าพเจ้ายังไม่รู้, ก็พระเถระมาแล้วหรือ?

เทวราช ตรัสว่า “เออ สหาย ข้าพเจ้าไปวิหาร เห็นพระเถระนั่งอยู่ในบรรณศาลาที่ท่านทำ มาแล้วเดี๋ยวนี้เอง” ดังนี้แล้ว เสด็จหลีกไป.

ฝ่ายภูกุมพีไปถึงวิหาร เห็นพระเถระแล้ว ร้องไห้กึ่งเกลือกอยู่ที่บาทมูล กล่าวว่า

“ท่านผู้เจริญเจ้าข้า ข้าพเจ้าเห็นเหตุนี้แล้ว จึงไม่ยอมให้ท่านบวช” ดังนี้เป็นต้นแล้ว

ทำเด็กทาส ๒ คนให้เป็นไท ให้บวชในสำนักของพระเถระแล้ว สั่งว่า

“ท่านทั้งหลาย จงนำเอาของฉันมีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้น มาจากภายในหมู่บ้าน อุปัฏฐากพระเถระ” ดังนี้แล้ว มอบให้แล้ว.

สามเณรทั้งหลาย ก็ทำวัตรปฏิบัติอุปัฏฐากพระเถระแล้ว.

ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในทิศ (ผู้อยู่ที่อื่น) มาสู่พระเชตวัน ด้วยหวังว่า “จักเฝ้าพระศาสดา”

ถวายบังคมพระศาสดา เยี่ยมพระอสีติมหาเถระแล้ว เทียวจาริกอยู่ในวิหาร

ถึงที่อยู่ของพระจักษุपालเถระแล้ว มีหน้าตรงต่อที่นั้น ในเวลาเย็น ด้วยหวังว่า “จักดูแม่ที่นี้.”

ในขณะนั้น มหาเมฆตั้งขึ้นแล้ว.

พวกเธอคิดว่า “เดี๋ยวนี้เย็นแล้ว, และเมฆก็ตั้งขึ้นแล้ว, เราจักมาดูแต่เช้าเทียว” ดังนี้แล้ว กลับไป.

ฝนตกในปฐมยาม หยุดในมัชฌิมยาม.

พระเถระเป็นผู้ (เคย) พรารถความเพียร เติบงกรรมเป็นอาจิณ; เหตุฉะนั้น จึงลงสู่ที่กรมแล้วในปัจฉิมยาม.

แล ในกาลนั้น ตัวแมลงค่อมทอง^{๒๖}เป็นอันมาก ตั้งขึ้นแล้ว บนพื้นที่ฝนตกใหม่.

ตัวเหล่านั้น เมื่อพระเถระจงกรมอยู่ ได้วิบัติ (ตาย) โดยมาก.

พวกอันเตวาสิก ยังไม่ทันกวาดที่จงกรมของพระเถระ แต่เข้าตรู.

ฝ่ายพระพวกภิกษุ นอกนี้ มาด้วยหวังว่า “จักดูที่อยู่ของพระเถระ” เห็นสัตว์ทั้งหลายในที่จงกรมแล้ว

ถามว่า “ใครจงกรมในที่นี้.”

พวกอันเตวาสิกของพระเถระตอบว่า “อุปัชฌาย์ของพวกกระผมครับ.”

เธอทั้งหลายติเตียนว่า “ท่านทั้งหลายดูกรรมของสมณะเถิด ในกาลมีจักษุท่านนอนหลับเสีย ไม่ทำอะไร,

ในกาลมีจักษุวิกล เดียวนี้คิดว่า ‘จงกรม’ ทำสัตว์มีประมาณถึงเท่านี้ให้ตายแล้ว

ท่านคิดว่า ‘จักทำประโยชน์’ กลับทำการหาประโยชน์มิได้.”

พวกเธอไปกราบทูลพระตถาคตแล้วในขณะนั้นว่า

“พระเจ้าข้า พระจักษุपालเถระ คิดว่า ‘จงกรม’ ทำสัตว์มีชีวิตเป็นอันมากให้ตายแล้ว.”

พระศาสดาตรัสถามว่า “ท่านทั้งหลายเห็นเธอกำลังทำสัตว์มีชีวิตเป็นอันมากให้ตายแล้วหรือ?”

ภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า “ไม่ได้เห็น พระเจ้าข้า.”

๒๖ อินทโคปก แปลกันว่า แมลงค่อมทอง แมลงทับเล็ก ชื่อแมลงพวกด้วงชนิดหนึ่ง ตัวและปีกสีเขียวเหลืองทอง (แมลงเม่า?)

- พระศาสดา. ท่านทั้งหลายไม่เห็นเธอ (ทำดังนี้) ฉันทไฉน ถึงเธอก็ไม่เห็นสัตว์มีชีวิตเหล่านั้น ฉันทนั้น, ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าเจตนาเป็นเหตุให้ตาย ของพระชินาสพทั้งหลาย (คือบุคคลผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว) มิได้มี.
- ภิกษุ. พระเจ้าข้า เมื่ออุปนิสัยแห่งพระอรหันต์มีอยู่ เหตุไฉนท่านจึงกลายเป็นคนมีจักษุมืดแล้ว.
- พระศาสดา. ด้วยอำนาจกรรมอันตนทำไว้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย.
- ภิกษุ. ก็ท่านได้ทำกรรมอะไรไว้แล้ว พระเจ้าข้า.

[บุรพกรรมของพระจักษุपालเถระ]

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนี้ ท่านทั้งหลายจงฟัง” ดังนี้แล้ว (ตรัสเล่าเรื่องราว)

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพาราณสี ดำรงราชย์อยู่ในกรุงพาราณสี หมอผู้หนึ่งเที่ยวทำเวชกรรมอยู่ในบ้านและนิคม เห็นหญิงทูลดด้วยจักษุคนหนึ่ง จึงถามว่า “ความไม่มีความสุขของท่านเป็นอย่างไร?”

หญิงนั้นตอบว่า “ข้าพเจ้าไม่แลเห็นด้วยดวงตา.”

หมอกล่าวว่า “ข้าพเจ้าจักทำยาให้แก่ท่าน”

หญิง. ทำเถิด นาย.

หมอ. ท่านจักให้อะไรแก่ข้าพเจ้า?

หญิง. ถ้าท่านอาจกระทำดวงตาของข้าพเจ้ากลับเป็นปกติได้, ข้าพเจ้าก็บุตรและธิดา จักยอมเป็นทาสีของท่าน.

หมอ. รับว่า “ดีละ” ดังนี้แล้ว ประกอบยาให้แล้ว.

ดวงตากลับเป็นปกติ ด้วยยาขนานเดียวเท่านั้น.

หญิงนั้นคิดแล้วว่า “เราได้บุญญาแก่หมอนั้นไว้ว่า “จักพร้อมด้วยบุตรธิดา ยอมเป็นทาสีของเขา”

ก็แต่เขาจักไม่เรียกเราด้วยวาจาอันอ่อนหวาน เราจักลงเขา.”

นาง อันหมอมานแล้วถามว่า “เป็นอย่างไร? นางผู้เจริญ” ตอบว่า

“เมื่อก่อน ดวงตาของข้าพเจ้าปวดน้อย เตี้ยนี้ปวดมากเหลือเกิน.”

หมอคิดว่า “หญิงนี้ประสงค์ลงเราแล้วไม่ให้อะไร ความต้องการของเราด้วยค่าจ้างที่หญิงนี้ให้แก่เรามีได้มี, เราจักทำให้จักษุมืดเสียเดี๋ยวนี้” แล้วไปถึงเรือนบอกความนั้นแก่ภรรยา.

เธอได้นิ่งเสีย.

หมอนั้นประกอบยาขนานหนึ่งแล้วไปสู่สำนักหญิงนั้น บอกให้หยอดว่า “นางผู้เจริญ ขอท่านจงหยอดยาขนานนี้.”

ดวงตาทั้ง ๒ ข้าง ได้ดับวูบแล้วเหมือนเปลวไฟ.

หมอนั้นได้ (มาเกิด) เป็นจักษุपालภิกษุแล้ว.

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย กรรมที่บุตรของเราทำแล้วในกาลนั้น ติดตามเธอไปข้างหลังๆ, จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่า บาปกรรมนี้ ย่อมตามผู้ทำไป เหมือนล้ออันหมุนตามรอยเท้าโคพลีพท์^{๒๗} ตัวเข็นธูระไปอยู่”

ครั้งตรัสเรื่องนี้แล้ว พระองค์ผู้เป็นพระธรรมราชา ได้ตรัสพระคาถานี้สืบนุสนธิ ดุจประทับพระราชสาสน์ ซึ่งมีดินประจำไว้แล้ว ด้วยพระราชลัญจกรว่า

“ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ,
ถ้าบุคคลมีใจร้าย พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี,
ทุกข์ย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนั้น
ดุจล่อหมุนไปตามรอยเท้าโคผู้นำแอกไปอยู่ฉะนั้น.”

[แก้อรรถ]

จิตที่เป็นไปในภุมิ ๔ แม้ทั้งหมด ต่างโดยจิตมีกามาวจรกุศลจิตเป็นต้น ชื่อว่า “มโน” ในพระคาถานั้น, ถึงอย่างนั้น ในบทนี้เมื่อนิยาม กะ กำหนดลง ด้วยอำนาจจิตที่เกิดขึ้นแก่หมอนั้นในคราวนั้น ย่อมได้จำเพาะจิตที่เป็นไปกับด้วยโทมนัส ประกอบด้วยปฏิฆะ (อย่างเดียว).

บทว่า **ปุพฺพํคมา** คือ ชื่อว่า มาตามพร้อมด้วยจิตนั้น อันเป็นหัวหน้าไปก่อน.

บทว่า **ธมฺมา** คือ ชื่อว่า ธรรมเป็น ๔ อย่าง ด้วยอำนาจคุณธรรม เทศนาธรรม ปรียัติธรรม และนิสสัตตนิชชีวธรรม.

ในธรรม ๔ ประการนั้น ธรรมศัพท์นี้ในคำว่า

“ธรรมและอธรรม ๒ ประการ ให้ผลเหมือนกันหามิได้
อธรรมย่อมนำไปสู่ทุกข์ ธรรมย่อมให้ถึงสุคติ.”

ดังนี้ ชื่อว่าคุณธรรม (แปลว่าธรรมคือคุณ).

ธรรมศัพท์นี้ ในคำว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมงามเบื้องต้น แก่ท่านทั้งหลาย” ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่าเทศนาธรรม^{๒๘}
ธรรมศัพท์นี้ ในคำว่า “ภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง กุลบุตรบางจำพวกในโลกนี้ ย่อมเรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ” ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่าปรียัติธรรม^{๒๙}.

ธรรมศัพท์นี้ ในคำว่า “กัมมัตถ์นั้นแล ธรรมทั้งหลายย่อมมี ชั้นทั้งหลายย่อมมี” ดังนี้ เป็นต้น ชื่อว่านิสสัตตธรรม^{๓๐}
นัยแม้ในบทว่า “นิชชีวธรรม^{๓๑}” ก็ดุจเดียวกัน.

ในธรรม ๔ ประการนั้น นิสสัตตธรรม หรือ นิชชีวธรรม พระศาสดาทรงประสงค์แล้วในที่นี้.

นิสสัตตธรรม หรือ นิชชีวธรรมนั้น โดยความก็รูปขันธ์ ๓ ประการ คือ “เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์,” เหตุว่ารูปขันธ์ ๓ ประการนั้น ชื่อว่ามีใจเป็นหัวหน้า เพราะใจเป็นหัวหน้าของรูปขันธ์ ๓ ประการนั้น.

มีคำถามว่า “ก็ใจ มีวัตถุเดียวกัน มีอารมณ์เดียวกัน เกิดในขณะเดียวกัน พร้อมกับธรรมเหล่านั้น ไม่ก่อนไม่หลังกว่ากัน ชื่อว่าเป็นหัวหน้าของธรรมเหล่านั้นอย่างไร?”

๒๘ ธรรมคือเทศนา

๒๙ ธรรมคือปรียัติ

๓๐ ธรรมคือสภาพที่มีใช้สัตว์

๓๑ ธรรมคือสภาพมีใช้ชีวิต

มีคำแก้ว่า “ใจ ได้ชื่อว่าเป็นหัวหน้าของธรรมเหล่านั้น ด้วยอรรถว่า เป็นปัจจัยเครื่องยังธรรมให้เกิดขึ้น.”

เหมือนอย่างว่า เมื่อพวกโจรเป็นอันมาก ทำโจรกรรมมีปล้นบ้านเป็นต้นอยู่ด้วยกัน เมื่อมีใครถามว่า

“ใครเป็นหัวหน้าของพวกมัน?” ผู้ใดเป็นปัจจัยของพวกมัน คืออาศัยอยู่ใดจึงทำกรรมนั้นได้

ผู้นั้นชื่อทตตะก็ตาม ชื่อมัตตะก็ตาม เขาเรียกว่าหัวหน้าของมัน **ฉันไต**;

คำอุปมาซึ่งเป็นเครื่องให้อรรถถึงพร้อมนี้ บัณฑิตพึงรู้แจ้ง **ฉันไต**.

ใจชื่อว่าเป็นหัวหน้าของธรรมทั้งหลายนั้น ด้วยอรรถว่า เป็นปัจจัยเครื่องยังธรรมให้เกิดขึ้นฉะนี้

เหตุฉนั้น ธรรมทั้งหลายนั้น จึงชื่อว่ามีใจเป็นหัวหน้า, เพราะเมื่อใจไม่เกิดขึ้น ธรรมเหล่านั้นย่อมไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้.

ฝ่ายใจ ถึงเจตสิกธรรมบางเหล่าแม้ไม่เกิดขึ้น ก็ย่อมเกิดขึ้นได้แท้.

อนึ่ง ใจชื่อว่าเป็นใหญ่ของธรรมทั้งหลายนั้น ด้วยอำนาจเป็นอธิบดี เหตุฉนั้น ธรรมทั้งหลายนั้นจึงชื่อว่ามีใจเป็นใหญ่

เหมือนอย่างว่า คนทั้งหลายมีโจรผู้เป็นหัวหน้าเป็นต้น ผู้เป็นอธิบดี ได้ชื่อว่าเป็นใหญ่ของคนทั้งหลายมีโจรเป็นต้น **ฉันไต**,

ใจผู้เป็นอธิบดี ได้ชื่อว่าเป็นใหญ่ของธรรมเหล่านั้น **ฉันไต**, เหตุฉนั้น ธรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่ามีใจเป็นใหญ่.

อนึ่ง สิ่งทั้งหลายนั้นๆ เสร็จแล้วด้วยวัตถุไม้เป็นต้น ก็ชื่อว่าเป็นสำเร็จแล้วด้วยไม้เป็นต้น **ฉันไต**,

แม้ธรรมทั้งหลายนั้น ได้ชื่อว่าเป็นสำเร็จแล้วด้วยใจ เพราะเสร็จมาแต่ใจ **ฉันไต**.

บทว่า **ปทฺฐฐเณ** คือ อันโทษมือภิกขมาเป็นต้นซึ่งจรมมาประทุษร้ายแล้ว.

จริงอยู่ ใจปกติชื่อว่า ภาวังคจิต, ภาวังคจิตนั้นไม่ต้องโทษประทุษร้ายแล้ว.

เหมือนอย่างว่า น้ำใสเศร้าหมองแล้ว เพราะสีทั้งหลายมีสีเขียวเป็นต้นซึ่งจรมมา

(กลับ) เป็นน้ำต่างโดยประภะหมื่นน้ำเขียวเป็นต้น จะชื่อน้ำใหม่ก็มีไซ้ จะชื่อน้ำใสตามเดิมนั้นแลก็มีไซ้ **ฉันไต**,

ภาวังคจิตเมื่อนั้น อันโทษมือภิกขมาเป็นต้นที่จรมมาประทุษร้ายแล้ว จะชื่อว่าจิตใหม่ก็มีไซ้

จะชื่อว่าภาวังคจิต ตามเดิมนั้นแลก็มีไซ้ **ฉันไต**,

เหตุฉนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ผุดผ่อง แต่มันเศร้าหมองแล้ว เหตุอุปภิเลสทั้งหลายซึ่งจรมมาแล”
ดังนี้.

ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้วอย่างนี้.

บาทคาถาว่า **ภาสติ วา กโรติ วา** คือ เขาเมื่อพูดเฉพาะแต่วจีทุจริต ๔ อย่าง.

เมื่อทำ ย่อมทำ เฉพาะแต่กายทุจริต ๓ อย่าง,

เมื่อไม่พูด เมื่อไม่ทำ เพราะความที่ตัวเป็นผู้มีใจอันโทษมือภิกขมาเป็นต้นประทุษร้ายแล้วนั้น ย่อมทำมโนทุจริต ๓ อย่างให้เต็ม.

อกุศลกรรมบถ ๑๐ อย่างของเขา ย่อมถึงความเต็มที ด้วยประการอย่างนี้.

บาทพระคาถาว่า **ตโต นี ทุขมเนวติ** ความว่า ทุกข์ย่อมตามบุคคลนั้นไป เพราะทุจริต ๓ อย่างนั้น คือว่า

ทุกข์ที่เป็นผล ทั้งเป็นไปในกาย ทั้งเป็นไปในจิต โดยบรรยายนี้ว่า “ทุกข์มีกายเป็นที่ตั้งบ้าง ทุกข์มีจิตนอกนี้เป็นที่ตั้งบ้าง”

ย่อมไปตามอัตรภาพนั้น ผู้ไปอยู่ในอบาย ๔ กิติ ในหมู่มนุษย์กิติ เพราะอานุภาพแห่งทุจริต.

มีคำถามว่า “ทุกข์ย่อมติดตามบุคคลนั้นเหมือนอะไร?”

มีคำแก้วว่า เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าของโคพลีพท์ไปอยู่

อธิบายว่า “เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าของโคพลีพท์อันเขาเทียมไว้ที่แอก นำแอกไปอยู่

เหมือนอย่างว่า มันลากไปวันหนึ่งก็ดี สองวันก็ดี ห้าวันก็ดี สิบวันก็ดี กิ่งเดือนก็ดี ย่อมไม่อาจให้ล้อหมุนกลับ คือ ไม่อาจละล้อไปได้,

โดยที่แท้เมื่อ มันก้าวไปข้างหน้า แอกก็เบียดคอ (ของมัน), เมื่อมันถอยหลัง ล้อก็ชูดเนื้อที่ขา,

ล้อเบียดเบียดด้วยเหตุ ๒ ประการนี้ หมุนตามรอยเท้าของมันไป **ฉันทิ,**

ทุกข์ทั้งที่เป็นไปทางกาย ทั้งที่เป็นไปทางจิต อันมีทุจริตเป็นมูล ย่อมติดตามบุคคลผู้มีใจร้ายแล้ว

ทำทุจริต ๓ ประการให้เต็มที่อยู่ ในที่เขาไปแล้วนั้นๆ มีนรกเป็นต้น **ฉันทันแล.**”

ในกาลจบคาถา ภิกษุสามพันรูป ได้บรรลुพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย.

เทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์ มีผลแม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระจักขุปาลเถระ จบ.

๒. เรื่องมีภรรยาคนใหม่

ฝ่ายพระราชาที่ ๒ ว่า “มีภรรยาคนใหม่” เป็นต้น พระผู้มีพระภาคทรงปรารภมีภรรยาคนใหม่มาจน ภาสิตแล้ว ในกรุงสาวัตถี นั้นแล.

[พราหมณ์ทำตุ้มหูให้บุตร]

ดังได้สดับมา ในกรุงสาวัตถี ได้มีพราหมณ์คนหนึ่ง ชื่อ อทินนปุพพะกะ.

เขาไม่เคยให้สิ่งของอะไร แก่ใครๆ เพราะฉะนั้น ประชุมชนจึงได้ตั้งชื่อว่า “อทินนปุพพะกะ.”^{๓๒}

เขาได้มีบุตรคนเดียว เป็นที่รักใคร่พอใจ.

ภายหลัง เขาอยากจะทำเครื่องประดับให้บุตร คิดว่า “ถ้าเรา^{๓๓} จักจ้างช่างทอง ก็จะต้องให้ค่ากำเหน็จ” ดังนี้แล้ว

จึงแผ่ทองคำ ทำให้เป็นตุ้มหูเกลี้ยงๆ เสร็จแล้ว ได้ให้ (แก่บุตรของตน),

เพราะฉะนั้น บุตรของเขาจึงได้ปรากฏโดยชื่อว่า “มีภรรยาคนใหม่.”^{๓๔}

[รักษาบุตรเองเพราะกลัวเสียขวัญข้าว]

ในเวลาเมื่อบุตรนั้นอายุได้ ๑๖ ปี เกิดเป็นโรคผอมเหลือง.

มารดาแลดูบุตรแล้ว จึงพูดกะพราหมณ์ (ผู้สามี) ว่า

“พราหมณ์ โรคเกิดขึ้นแล้วแก่บุตรของท่าน, ขอท่านจงหามาหมอรักษาเขาเสียเถิด.”

พราหมณ์ตอบว่า

“นางผู้เจริญ ถ้าเราจะหาหมอมา, เราจะต้องใช้ขวัญข้าว^{๓๕} เขา หล่อนช่างไม่มองดูความเปลืองทรัพย์ของเรา (บ้าง).”

นางพราหมณีถาม “เมื่อเป็นอย่างนี้ ท่านจะอย่างไรเล่า? พราหมณ์.”

พราหมณ์ตอบว่า “ทรัพย์ของเราจะไม่ขาดไปได้อย่างไร เราจะทำอย่างนั้น.”

พราหมณ์นั้นไปยังสำนักพวกหมอแล้ว ถามว่า “พวกท่านวางยาขนานไหน แก่คนที่ เป็นโรคชนิดนี้นั้น.”

ลำดับนั้น พวกหมอก็บอกยาเกล็ดที่เข้าเปลือกไม้ เป็นต้น แก่เขา.

เขา (ไป) เอารากไม้เป็นต้นที่พวกหมอบอกให้นั้นมาแล้ว ทำยาให้แก่บุตร.

เมื่อพราหมณ์ทำอยู่เช่นนั้นแล, โรคได้ (กำเริบ) กล้าแล้ว, (จน) เข้าถึงความไม่มีใครที่จะเยียวยาได้.

พราหมณ์รู้ว่าบุตรทุพพลภาพแล้ว จึงหาหมอมาคคนหนึ่ง.

๓๒ ผู้ไม่เคยให้อะไรแก่ใคร

๓๓ สุวรรณการสุสาจิกขิสสามิ จักบอกแก่ช่างทอง.

๓๔ นายตุ้มหูเกลี้ยง.

๓๕ ภาตเวตน์ คำจ้างและรางวัล.

หมอนั้น (มา) ตรวจสอบแล้ว จึงพูด (เสียง) ว่า “ข้าพเจ้ามีกิจอยู่อย่างหนึ่ง ท่านจงหาหมอนอื่นมาให้รักษาเถิด” ดังนี้แล้ว บอกลีกกับพราหมณ์แล้ว ก็ลาไป^{๓๖}.

[ให้บุตรนอนที่ระเบียงเพราะกลัวคนเห็นสมบัติ]

พราหมณ์รู้เวลาว່ว่า บุตรจวนจะตายแล้ว คิดว่า

“เหล่าชนที่มาแล้วๆ เพื่อต้องการจะเยี่ยมเยียนบุตรนี้ จักเห็นทรัพย์สมบัติภายในเรือน เราจะเอาเขาไว้ข้างนอก” ดังนี้แล้ว จึงนำเอาบุตรออกมาให้นอนที่ระเบียงเรือนข้างนอก.

[พระพุทธเจ้าเล็งเห็นอุปนิสัยของมัญญกฤตลี]

ในเวลากำลังปัจจุสมัย^{๓๗} วันนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จออกจากพระมหากรุณาสมาบัติ

ทรงเล็งดูโลกด้วยพุทธจักขุ เพื่อทรงแลดูเหล่าสัตว์ผู้เป็นเผ่าพันธุ์อันพระองค์พอแนะนำได้ ซึ่งมีกุศลมูลอันหนาแน่นแล้ว มีความปรารถนา^{๓๘} ซึ่งได้ทำไว้แล้วในพระพุทธเจ้าแต่ปางก่อนทั้งหลาย ได้ทรงแผ่ตาข่ายคือพระญาณไปในหมื่นจักรวาล.

มัญญกฤตลีมาณพ ปรากฏแล้ว ณ ภายในตาข่ายคือพระญาณนั้น โดยอาการอันนอนที่ระเบียงข้างนอกอย่างนั้น.

พระศาสดาทรงเห็นเขาแล้ว ทรงทราบว่ พราหมณ์ผู้บิดานำเขาออกจากภายในเรือนแล้ว ให้นอนให้ที่นั้น

ทรงดำริว่า “จะมีประโยชน์บ้างหรือไม่หนอ ด้วยปัจจัยที่เราไปในที่นั้น” เมื่อทรงรำพึง (อยู่) ได้ทรงเห็นเหตุนี้ว่า

“มาณพนี้ จักทำจิตให้เลื่อมใสในเรา ทำกาลละแล้ว จักเกิดในวิมานทองสูง ๓๐ โยชน์ในดาวดึงส์เทวโลก มีนางอัปสรเป็นบริวารพันหนึ่ง.

ฝ่ายพราหมณ์จักทำฌาปนกิจสรีระนั้น ร้องให้ไปป่าช้า.

เทพบุตรจกมองดูอัตภาพตนสูงประมาณ ๓ คาวุต^{๓๙} ประดับด้วยเครื่องอลังการ หน้า ๖๐ เล่มเกวียน

มีนางอัปสรเป็นบริวารพันหนึ่ง คิดว่า “สิริสมบัตินี้ เราได้ด้วยกรรมอะไรหนอ?” ดังนี้ แล้ว เล็งดูอยู่,

ก็ทราบว่าได้ด้วยจิตเลื่อมใสในเรา คิดว่า “บิดาไม่หาหมอนมาให้ประกอบยาให้แก่เรา เพราะเกรงว่าทรัพย์จะหมดไป

เดี๋ยวนี้ไปป่าช้าร้องให้อยู่, เราจักทำเขาให้ถึงประการอันแปลก” ดังนี้ ด้วยความขัดเคืองในบิดา

จักจำแลงตัวเหมือนมัญญกฤตลีมาณพ มาทำนอนร้องให้อยู่ในที่ใกล้ป่าช้า.

ที่นั้น พราหมณ์ จักถามเขาว่า “เจ้าเป็นใคร?”

เขาจักตอบ “ฉันเป็นมัญญกฤตลีมาณพ บุตรของท่าน.”

พราหมณ์. ท่านไปเกิดในภพไหน?

เทพบุตร. ในภพดาวดึงส์.

เมื่อพราหมณ์ถามว่า “เพราะทำกรรมอะไร? เขาจักบอกว่า เขาเกิดเพราะจิตที่เลื่อมใสในเรา.

๓๖ นิกุมมิ ออกแล้ว.

๓๗ เวลาจวนสว่าง

๓๘ กตาทิการาน มีอธิการอันทำไว้แล้ว.

๓๙ สามร้อยเส้น

พราหมณ์จักถามว่า “ขึ้นชื่อว่า ความทำจิตให้เลื่อมใสในพระองค์ (เท่านั้น) แล้วไปเกิดสวรรค์ มีหรือ?”

ที่นั่น เราจักตอบเขาว่า “ไม่มีใครอาจจะกำหนดด้วยการนับได้ว่า มีประมาณเท่านั้นร้อย หรือเท่านั้นพัน หรือเท่านั้นแสน”
ดังนี้แล้ว จักภาสิตคาถาในธรรมบท.

ในกาลจบคาถา ความตรัสรู้ธรรม จักมีแก่สัตว์ประมาณ ๘๔,๐๐๐.

มีภุมมกุณฑลเทพบุตร จักเป็นพระโสดาบัน; ถึงอทินนปุพพพราหมณ์ก็เหมือนกัน.

อาศัยกุณฑลนี้ ความบูชาธรรมเป็นอันมากจักมี ด้วยประการฉะนี้,“ ดังนี้
ในวันรุ่งขึ้น ทรงทำความปฏิบัติ (ชำระ) พระสรีระเสร็จแล้ว อันภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่แวดล้อมแล้ว
เสด็จเข้าไปสู่กรุงสาวัตถี เพื่อบิณฑบาต เสด็จถึงประตูเรือนของพราหมณ์ โดยลำดับ.

[มีภุมมกุณฑลทำใจให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า]

ในขณะนั้น มีภุมมกุณฑลมีมาพบ กำลังนอนผินหน้าไปข้างในเรือน.

พระศาสดาทรงทราบไม่เห็นพระองค์, จึงได้เปล่งพระรัศมีไปวาบหนึ่ง.

มาณพคิดว่า “นี่แสงสว่างอะไร?” จึงนอนพลิกกลับมา เห็นพระศาสดาแล้ว คิดว่า

“เราอาศัยบิดาผู้บอดเขลา^{๔๐} จึงไม่ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเห็นปานนี้

แล้วทำความขวนขวายด้วยกาย หรือถวายทาน หรือฟังธรรม,

เดี๋ยวนี้แม้แต่มือสองข้างของเราก็กายไม่ไหว.

กิจที่ควรทำอย่างอื่นไม่มี” ดังนี้แล้ว ได้ทำใจเท่านั้นให้เลื่อมใส.

[เพราะใจเลื่อมใส ทำกาละไปเกิดในเทวโลก]

พระศาสดาทรงพระดำริว่า “พอละ ด้วยการที่มาณพนี้ทำใจให้เลื่อมใส ประมาณเท่านั้น” ก็เสด็จหลีกไปแล้ว.

เมื่อพระตถาคตพอกำลังเสด็จลับตาไป, มาณพนั้นมีใจเลื่อมใส ทำกาละแล้ว เป็นประดุจดั่งว่า หลับแล้วกลับตื่นขึ้น
ไปเกิดในวิมานทองสูงประมาณ ๓๐ โยชน์ในเทวโลก.

[พราหมณ์คร่ำครวญถึงบุตร]

ฝ่ายพราหมณ์ทำฌาปนกิจสรีระมาณพนั้นแล้ว ได้มีแต่การร้องไห้เป็นเบื้องหน้า ไปที่ป่าช้าทุกวันๆ

ร้องไห้พลาง บ่นพลางว่า “เจ้าลูกคนเดียวของพ่ออยู่ที่ไหน? เจ้าลูกคนเดียวของพ่ออยู่ที่ไหน?”

[เทพบุตรจำแลงกายไปหาพราหมณ์]

(แม้) เทพบุตรแลดูสมบัติของตนแล้ว คิดว่า “สมบัตินี้เราได้ด้วยกรรมอะไร?”

เมื่อพิจารณาไปก็รู้ว่า “ได้ด้วยในใจที่เลื่อมใสในพระศาสดา” ดังนี้แล้ว จึงคิดต่อไปว่า

“พราหมณ์ผู้นี้ ในกาลเมื่อเราไม่สบาย หาได้ให้หมอบประคองยาไม่ เดียวนี้ลี ไปป่าช้าร้องไห้อยู่,

ควรที่เราจะทำแก้ไขถึงประการอันแปลก” ดังนี้แล้ว จึงจำแลงตัวเหมือนมัจฉานุกษัตริย์มาจนพ มาแล้ว ได้กอดแขนยื่นร้องไห้อยู่ ในที่ไม่ไกลป่าช้า.

[เทพบุตรกับพราหมณ์ได้วาทะกัน]

พราหมณ์เห็นเขาแล้ว จึงคิดว่า “เราร้องไห้เพราะโศกถึงบุตรก่อน, ก็มาจนพนั้น ร้องไห้ต้องการอะไรเล่า? เราจะถามเขาดู” ดังนี้แล้ว เมื่อจะถาม ได้กล่าวคาถานี้ว่า

“ท่านตกแต่งแล้ว เหมือนมัจฉานุกษัตริย์ มีภาระคือระเบียบดอกไม้
มีตัวฟุ้งด้วยจันท์เหลือง, กอดแขนทั้ง ๒ คร่ำครวญอยู่ในกลางป่าช้า,
ท่านเป็นทุกข์อะไรหรือ?”

มาจนพนั้นกล่าวว่า

“เรือนรถ ทำด้วยทองคำ ผุดผ่อง เกิดขึ้นแล้วแก่ข้าพเจ้า,
ข้าพเจ้าหาคู่มือของมันยังไม่ได้
ข้าพเจ้าจักยอมเสียชีวิต เพราะความทุกข์นั้น.”

ที่นั่น พราหมณ์ได้พูดกะเขาว่า

“พ่อมาจนพผู้เจริญ คู่มือของมันนั้น จะทำด้วยทองคำก็ตาม ทำด้วยแก้วก็ตาม
ทำด้วยโลหะก็ตาม ทำด้วยเงินก็ตาม ท่านจงบอกแก่ข้าพเจ้าเถิด,
ข้าพเจ้ารับประกันให้ท่านได้คู่มือ (ของมัน).”

มาจนพได้ฟังคำนั้น คิดว่า “พราหมณ์ผู้นี้ ไม่ทำยาให้แก่บุตรแล้ว ครั้นมาเห็นเรารูปร่างคล้ายบุตร ร้องไห้อยู่ ยังพูดว่า
“เราจะทำล้อรถซึ่งทำด้วยทองคำเป็นต้นให้, ช่างเถิด เราจักแก่งแก่งเล่น” ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า
“ท่านจะทำคู่มือให้แก่ข้าพเจ้าโตเท่าไร?”

เมื่อพราหมณ์นั้นกล่าวว่า “ท่านจะต้องการโตเท่าไรเล่า?” จึงบอกกว่า

“ข้าพเจ้าต้องการด้วยพระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้ง ๒ ดวง
ท่านอัน^๑ข้าพเจ้าขอแล้ว
โปรดให้พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้ง ๒ นั้นแก่ข้าพเจ้าเถิด.”

มาจนพนั้นกล่าวซ้ำแก่เขาว่า

“พระจันทร์และพระอาทิตย์ สองแสงเป็นคู่กันในวิถีทั้ง ๒
รถของข้าพเจ้าทำด้วยทองคำ ย่อมงามสมกับคู่มืออันนั้น.”

ลำดับนั้น พราหมณ์พูดกับเขาว่า

“พ่อมาณพ ท่านผู้ปรารถนาของที่ไม่ควรปรารถนา เป็นคนเขลาแท้ๆ,
ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ท่านจักตายเสียเปล่า
จักไม่ได้พระจันทร์^{๔๒} และพระอาทิตย์ทั้ง ๒ เลย.”

ลำดับนั้น มาณพจึงพูดกะพราหมณ์นั้นว่า “ก็บุคคลผู้ร้องให้เพื่อต้องการสิ่งซึ่งปรากฏอยู่ เป็นคนเขลา หรือว่าบุคคลผู้ร้องให้เพื่อต้องการสิ่งซึ่งไม่ปรากฏอยู่ เป็นคนเขลาเล่า?” ดังนี้แล้ว จึงกล่าวเป็นคาถาว่า

“แม้ความไปและความมา ของพระจันทร์ และพระอาทิตย์ก็ปรากฏอยู่^{๔๓}
ธาตุคือวรรณะแห่งพระจันทร์และพระอาทิตย์ ก็ปรากฏอยู่ในวิถีทั้ง ๒
(ส่วน) ขนที่ทำกาละ ละไปแล้ว ใครก็ไม่แลเห็น,
บรรดาเราทั้งสอง ผู้คร่ำครวญอยู่ในที่นี่ ใครจะเป็นคนเขลาดีกว่ากัน.”

[พราหมณ์ยอมจำนน แล้วชมเชยเทพบุตร]

พราหมณ์สดับคำนั้นแล้ว กำหนดได้ว่า “มาณพนี้พูดถูก” จึงกล่าวว่า

“พ่อมาณพ ท่านพูดจริงทีเดียว,
บรรดาเราทั้ง ๒ ผู้คร่ำครวญอยู่ (ในที่นี่) ข้าพเจ้าเองเป็นคนเขลากว่า,
ข้าพเจ้าอยากได้บุตรที่ทำกาละแล้วคืนมา
เป็นเหมือนทารกร้องไห้อยากได้พระจันทร์”

ดังนี้แล้ว เป็นผู้หายโศก เพราะถ้อยคำของมาณพนั้น, เมื่อจะทำความชมมาณพ ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

“ท่านมารดข้าพเจ้าซึ่งเป็นผู้ร่อนหนักหนา^{๔๔}
เหมือนบุคคลดับไฟที่ติดน้ำมันด้วยน้ำ,
ข้าพเจ้ายอมยั้งความกระวนกระวายทั้งปวง ให้ดับ^{๔๕} ได้
ท่านผู้บรรเทาความโศกถึงบุตรของข้าพเจ้า อันความโศกครอบงำแล้ว
ได้ถอนลูกศรคือความโศกอันเสียดหทัยข้าพเจ้าออกได้หนอ
ข้าพเจ้านั้นเป็นผู้มีลูกศรอันท่านถอนเสียแล้ว เป็นผู้เย็บสงบแล้ว,
พ่อมาณพ ข้าพเจ้าหายเศร้าโศกหายร้องไห้ เพราะได้ฟังถ้อยคำของท่าน.”

[พราหมณ์ซักถามเทพบุตร]

ขณะนั้น พราหมณ์ เมื่อจะถามเขาว่า “ท่านชื่ออะไร?” จึงกล่าวว่า

“ท่านเป็นเทวดาหรือคนธรรพ์ หรือว่าเป็นท้าวปุรินททสักกเทวราช,
ท่านชื่ออะไร? หรือเป็นบุตรของใคร? อย่างไร ข้าพเจ้าจะรู้จักท่านได้?”

๔๒ ลจฉลี จักได้.

๔๓ ทิสฺสติ แปลได้ ๒ นัย เป็นกัตตุ แปลว่า ย่อมปรากฏ เป็นกรรม แปลว่า อันบุคคลย่อมเห็น.

๔๔ สนฺตฺ ในคาถาเท่ากับ สมาน.

๔๕ นิพฺพาปเย เป็นอุตตมบุรุษ เอ วิภตฺติ วัตตมานา.

ลำดับนั้น มาณพอกแก่เขาว่า

“ท่านเผาบุตรคนใด ในป่าช้าเองแล้ว ย่อมคร่ำครวญและร้องไห้ถึงบุตรคนใด บุตรคนนั้นคือข้าพเจ้า ทำกุศลกรรมแล้วถึงความเป็นเพื่อนของเหล่า ไตรทศ^{๔๖}.”

พราหมณ์ได้กล่าวว่า

“เมื่อท่านให้ทานน้อยหรือมาก ในเรือนของตน หรือรักษาอุโบสถกรรมเช่นนั้นอยู่ ข้าพเจ้าไม่เห็น, ท่านไปเทวโลกได้เพราะกรรมอะไร?”

มาณพได้กล่าวว่า

“ข้าพเจ้ามีโรคเจ็บลำบากร มีกายระส่ำระสายอยู่ในเรือนของตน, ได้เห็นพระพุทธรูปเจ้า ผู้ปราศจากกิเลสขุติ ข้ามความสงสัยเสียได้ เสด็จไปได้ มีพระปัญญาไม่ทราวม, ข้าพเจ้านั้นมีใจเบิกบานแล้ว มีจิตเลื่อมใสแล้ว ได้ถวายอัญชลีแด่พระตถาคตเจ้า. ข้าพเจ้าได้ทำกุศลกรรมนั้นแล้ว จึงได้ถึงความเป็นเพื่อนของเหล่าไตรทศ.”

[พราหมณ์ถึงพระพุทธรูปเจ้าเป็นสรณะ]

เมื่อมาณพนั้น กำลังพูดพร่ำอยู่นั้นเทียว, สรรีระทั้งสี่ของพราหมณ์ก็เต็มแล้วด้วยปีติ.

เขาเมื่อจะประกาศปีตินั้น จึงกล่าวว่า

“นำอัครรย์หนอ นำประหลาดหนอ
วิบากของความทำอัญชลีนี้เป็นไปได้เช่นนี้
แม้ข้าพเจ้ามีใจเบิกบานแล้ว มีจิตเลื่อมใสแล้ว
ถึงพระพุทธรูปเจ้าว่าเป็นสรณะในวันนี้แล.”

[เทพบุตรโอวาทพราหมณ์แล้วก็หายตัวไป]

ลำดับนั้น มาณพได้กล่าวตอบเขาว่า

“ท่านจงเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสแล้ว ถึงพระพุทธรูปเจ้า ทั้งพระธรรม ทั้งพระสงฆ์
ว่าเป็นสรณะในวันนี้แล ท่านจงเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสอย่างนั้นนั่นแล

สมาทานสิกขาบท ๕ อย่าให้ขาดทำลาย, จงรีบเว้นจากปาณาติบาต^{๔๗}
 จงเว้นจากที่เจ้าของยังไม่ให้ในโลก, จงอย่าดื่มน้ำเมา, จงอย่าพูดปด,
 และจงเป็นผู้เต็มใจด้วยภรรยาของตน.”

เขารับว่า “ดีแล้ว” ได้ภาชิตคาถาเหล่านี้ว่า

“ดูก่อนยักษ์^{๔๘} ท่านเป็นผู้ใคร่ประโยชน์แก่ข้าพเจ้า,
 ดูก่อนเทพดา ท่านเป็นผู้ใคร่สิ่งทีเกื้อกูลแก่ข้าพเจ้า,
 ข้าพเจ้าจะทำ (ตาม) ถ้อยคำของท่าน, ท่านเป็นอาจารย์ของข้าพเจ้า,
 ข้าพเจ้าเข้าถึงพระพุทธเจ้า ว่าเป็นสรณะด้วย,
 ข้าพเจ้าเข้าถึงแม่พระธรรม ซึ่งไม่มีสิ่งอื่นยิ่งกว่า ว่าเป็นสรณะด้วย,
 ข้าพเจ้าเข้าถึงพระสงฆ์ของพระพุทธเจ้าผู้เป็นมนุษย์^{๔๙}ดุจเทพดา
 ว่าเป็นสรณะด้วย,
 ข้าพเจ้ารีบเว้นจากปาณาติบาต, เว้นของที่เจ้าของยังไม่ให้ในโลก,
 ไม่ดื่มน้ำเมา, ไม่พูดปด, และเป็นผู้เต็มใจด้วยภรรยาของตน.”

ลำดับนั้น เทพบุตรกล่าวกะเขาว่า

“พราหมณ์ ทรัพย์ในเรือนของท่านมีมาก, ท่านจงเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วถวายทาน, จงฟังธรรม, จงถามปัญหา” ดังนี้แล้ว
 ก็อันตรธานไป ณ ที่นั้นนั่นแล.

[พราหมณ์ถวายทานแด่พระพุทธเจ้า]

ฝ่ายพราหมณ์ ไปเรือนแล้วเรียกนางพราหมณีมา พูดว่า

“นางผู้เจริญ ฉันทจกนิมนต์พระสมณโคดมแล้วทูลถามปัญหา, หล่อนจงทำสักการะ” ดังนี้แล้ว ไปสู่วิหาร
 ไม่ถวายบังคมพระศาสดาเลย ไม่ทำปฏิสันถาร ยิน ณ ที่ควรข้างหนึ่งแล้ว กราบทูลว่า

“พระโคตมผู้เจริญ ขอพระองค์กับทั้งพระภิกษุสงฆ์ จงทรงรับภัตตาหารแห่งข้าพระองค์ เพื่อเสวยในวันนี้.”

พระศาสดาทรงรับแล้ว.

เขาได้ทราบว่ พระศาสดาทรงรับแล้ว จึงมาเร็ว ใช้คนให้ตกแต่งขาทนิยโภชนียาหารไว้ ในเรือนของตน.

พระศาสดาอันหมู่ภิกษุสงฆ์แวดล้อมแล้ว เสด็จไปสู่เรือนแห่งพราหมณ์นั้น ประทับนั่ง บนอาสนะที่เขาแต่งไว้.

พราหมณ์อังคาสแล้ว โดยเคารพ.

มหาชนประชุมกันแล้ว.

ได้ยินว่า เมื่อพระตถาคต อันพราหมณ์ผู้มีจฉาภิภูมิมินต์แล้ว, หมู่ชน ๒ พวกมาประชุมกัน คือ

พวกชนผู้เป็นมิจฉาภิภูมิปประชุมกัน ด้วยตั้งใจว่า

๔๗ การฆ่าสัตว์

๔๘ คำนี้ ในที่อื่น หมายถึงผู้ดุร้าย แต่ในที่นี้ หมายถึงผู้อันบุคคลควรบูชา

๔๙ พิเศษ

“วันนี้ พวกเราจักคอยดูพระสมณโคดมที่ถูกพราหมณ์เบียดเบียนอยู่ ด้วยถามปัญหา,”
 พวกชนผู้เป็นสัมมาทิฐิก็ประชุมกัน ด้วยตั้งใจว่า “วันนี้ พวกเราจักคอยดูพุทธวิสัย พุทธลีลา.”

ลำดับนั้น พราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระตถาคตผู้ทรงทำภักดีเสร็จแล้ว นั่งบนอาสนะต่ำ ได้ทูลถามปัญหาว่า
 “พระโคดมผู้เจริญ มีหรือ ขึ้นชื่อว่า เหล่าชนที่ไม่ได้ถวายทานแก่พระองค์ ไม่ได้บูชาพระองค์ ไม่ได้ฟังธรรม
 ไม่ได้รักษาอุโบสถเลย ได้ไปเกิดในสวรรค์ ด้วยมาตรว่าใจเลื่อมใสอย่างเดียวกัน?”

พระศาสดา. พราหมณ์ เหตุใดท่านมาถามเรา,
 ความที่ตนทำใจให้เลื่อมใสในเราแล้วเกิดในสวรรค์ อันมัจฉานุกษัตริย์ผู้บุตรของท่านบอกแก่ท่านแล้วมิใช่หรือ?

พราหมณ์. เมื่อไร? พระโคดมผู้เจริญ.

พระศาสดา. วันนี้ท่านไปป่าช้าคร่ำครวญอยู่. เห็นมาณพคนหนึ่ง กอดแขนคร่ำครวญอยู่ในที่ไม่ไกลแล้ว ถามว่า

“ท่านตกแต่งแล้วเหมือนมัจฉานุกษัตริย์ มีภาระคือระเบียบดอกไม้
 มีตัวฟุ้งด้วยจันทร์เหลือง”

ดังนี้เป็นต้นมิใช่หรือ?

เมื่อจะทรงประกาศด้วยคำที่ชนทั้งสองกล่าวกัน แล้วได้ตรัสเรื่องมัจฉานุกษัตริย์จนหมด.

เพราะฉะนั้นแล เรื่องมัจฉานุกษัตริย์นั้นจึงได้ชื่อว่าเป็นพุทธภาษิต.

ก็แล ครั้นพระศาสดาตรัสเล่าเรื่องมัจฉานุกษัตริย์นั้น จึงตรัสว่า “พราหมณ์ ไซ้ว่าจะมีแต่ร้อยเดียวและสองร้อย,
 โดยที่แท้ การที่จะนับเหล่าสัตว์ซึ่งทำใจให้เลื่อมใสในเราแล้วเกิดในสวรรค์ ย่อมไม่มี.”

มหาชนได้เป็นผู้เกิดความสงสัยแล้ว.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงทราบความที่มหาชนนั้นไม่สิ้นความสงสัย ได้ทรงอธิษฐานว่า
 “ขอมัจฉานุกษัตริย์เทวบุตร จงมาพร้อมด้วยวิมานทีเดียว.”

เธอมีอัทธภาพอันประดับแล้วด้วยเครื่องอาภรณ์ทิพย์ สูงประมาณ ๓ คาวุต มาแล้ว ลงมาจากวิมาน
 ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ได้ยืน ณ ที่ควรข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาเมื่อจะตรัสถามเธอว่า “ท่านทำกรรมสิ่งใด จึงได้สมบัตินี้” ได้ตรัสพระคาถาว่า

“เทพดา ท่านมีสีกายงามยิ่งนัก ยืนทำทิศทั้งสี่ให้สว่าง
 เหมือนดาวประจำรุ่ง,^{๕๐}
 เทพดาผู้มีอำนาจมาก เราขอถามท่าน
 (เมื่อ) ท่านเป็นมนุษย์ ได้ทำบุญอะไรไว้.”

เทพบุตรกราบทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ สมบัตินี้ข้าพระองค์ได้แล้ว เพราะทำใจให้เลื่อมใสในพระองค์.

พระศาสดา. สมบัตินี้ ท่านได้แล้ว เพราะทำใจให้เลื่อมใสในเราหรือ?

๕๐ ในปทานุกรมบาลี ฉบับของ R.C. Childers อธิบายว่า ดาวรักษาโรค (ไอสี ย่า, ตารกา ดาว): ดาวประจำรุ่ง (Morning star)
 ในคานานี้แปลว่า ดาวประจำรุ่ง.

เทพบุตร. พระเจ้าข้า.

มหาชนแลดูเทพบุตรแล้ว ได้ประกาศความยินดีว่า “แน่ะ พ่อเฮ้ย! พุทธคุณน่าอัศจรรย์จริงหนอ, บุตรของพราหมณ์ชื่ออินทปุกพกะ ไม่ได้ทำบุญอะไรๆ อย่างอื่น ยังใจให้เลื่อมใสในพระศาสดาแล้ว ได้สมบัติเห็นปานนี้.”

[ใจเป็นใหญ่ในกรรมทุกอย่าง]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสแก่พวกชนเหล่านั้นว่า “ในการทำความที่เป็นกุศลและอกุศล ใจเป็นหัวหน้า ใจเป็นใหญ่, เพราะว่า กรรมที่ทำด้วยใจอันผ่องใสแล้ว ย่อมไม่ละบุคคลผู้ไปสู่เทวโลกมนุษยโลก ดุจเงาฉะนั้น”

ครั้นตรัสเรื่องนี้แล้ว พระองค์ผู้เป็นธรรมราชา ได้ตรัสพระคาถานี้สืบนุสนธิ
ดุจประทับพระราชสาสน์ซึ่งมีดินประจำไว้แล้ว ด้วยพระราชลัญจกร ว่า

“ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ
ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว พุทเธอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี
ความสุขย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนั้น เหมือนเงาไปตามตัว.

[แก้อรรถ]

จิตที่เป็นไปใน ๔ ภูมิ^{๕๑} แม้ทั้งหมด เรียกว่าใจ ในพระคานานี้ก็จริง โดยไม่แปลกกัน,
ถึงอย่างนั้น เมื่อนิยามกะกำหนดลงในบทนี้ ย่อมได้แก้จิตเป็นกามาพจรกุศล ๘ ดวง;
ก็เมื่อกล่าวด้วยสามารถวัตถุ ย่อมได้แก้ จิตประกอบด้วยญาณเป็นไปกับด้วยโสมนัส แม้จากกามาพจรกุศลจิต ๘ ดวงเท่านั้น.
บทว่า **ปุพพจมา** ความว่า ประกอบกับใจซึ่งเป็นผู้ไปก่อนนั้น.

ชั้น ๓ มีเวทนาเป็นต้น ชื่อว่าธรรม.

แท้จริง ใจเป็นหัวหน้าของอรูปชั้นทั้ง ๓ มีเวทนาชั้นเป็นต้นนั้น โดยอรรถคือเป็นปัจจัยเครื่องให้เกิดขึ้น
เหตุชั้นชั้นทั้ง ๓ ประการนั้น จึงชื่อว่ามีใจเป็นหัวหน้า.

เหมือนอย่างว่า เมื่อทายเป็นอันมาก กำลังทำบุญ มีถวายบาตรและจีวรเป็นต้น แก่ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ก็ดี
มิบูชาอันยังและฟังธรรม และตามประทีป และทำสักการะด้วยระเบียบดอกไม้เป็นต้น ก็ดี ด้วยกัน
เมื่อมีผู้กล่าวว่า “ใครเป็นหัวหน้าของทายกเหล่านั้น,”

ทายกผู้ใดเป็นปัจจัยของพวกเขา, คือพวกเขาอาศัยทายกผู้ใดจึงทำบุญเหล่านั้นได้,
ทายกผู้นั้น ชื่อตีสสะก็ตาม ชื่อปุตสสะก็ตาม ประชุมชนย่อมเรียกว่า “เป็นหัวหน้าของพวกเขา” **ฉันท,**
คำอุปไมยซึ่งเป็นเครื่องให้เกิดความถึงพร้อมนี้ บัณฑิตพึงทราบ**ฉันท**นั้น.

ใจ ชื่อว่าเป็นหัวหน้าของธรรมเหล่านี้ ด้วยอรรถว่าเป็นปัจจัยเครื่องให้เกิดขึ้นด้วยประการฉะนี้
เหตุชั้น ธรรมเหล่านี้ จึงชื่อว่ามีใจเป็นหัวหน้า.

แท้จริง ธรรมเหล่านั้น เมื่อใจไม่เกิดขึ้น ย่อมไม่สามารถจะเกิดขึ้นได้, ส่วนใจ เมื่อเจตสิกบางเหล่าถึงยังไม่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้นได้แท้
และใจชื่อว่าเป็นใหญ่กว่าธรรมเหล่านี้ ด้วยอำนาจเป็นอธิบดี เพราะฉะนั้น ธรรมเหล่านี้ จึงชื่อว่ามีใจเป็นใหญ่.

^{๕๑} ภูมิ ๔ คือ กามาวจรภูมิ ๑ รูปาวจรภูมิ ๑ อรูปาวจรภูมิ ๑ โลกุตระภูมิ ๑.

เหมือนอย่างว่า บุรุษเป็นอธิบดีของประชุมชนมีคณะเป็นต้น เขาก็เรียกว่า “เป็นเจ้าคณะใหญ่ เป็นแม่ทัพใหญ่” **จันไต**, ถึงใจก็เป็นใหญ่แม่แห่งธรรมเหล่านั้น **จันไน** เพราะฉะนั้น ธรรมเหล่านั้น จึงชื่อว่ามีใจเป็นใหญ่.

อนึ่ง สิ่งของทั้งหลายนั้นๆ เสร็จแล้วด้วยวัตถุมีทองคำเป็นต้น ก็ชื่อว่าสำเร็จแล้วด้วยทองคำเป็นต้น **จันไต**, ถึงธรรมทั้งหลายนั้นก็ได้อีกว่า สำเร็จแล้วด้วยใจ เพราะเป็นของเสร็จมาแต่ใจ **จันไน**.

บทว่า **ปสนุเนน** ความว่า ผ่องใสแล้ว ด้วยคุณทั้งหลาย มีความไม่เพ่งเล็งเป็นต้น.

สองบทว่า **ภาสติ วา กโรติ วา** ความว่า

บุคคลมีใจเห็นปานนี้ เมื่อจะพูด ย่อมพูดแต่ด้วยสุจริต ๔ อย่าง เมื่อจะทำ ย่อมทำแต่กายสุจริต ๓ อย่าง เมื่อไม่พูด เมื่อไม่ทำ ย่อมทำมโนสุจริต ๓ อย่างให้เต็มที่ เพราะความที่ตัวเป็นผู้มีใจผ่องใสแล้วด้วยคุณทั้งหลาย มีความไม่เพ่งเล็งเป็นต้นนั้น.

กุศลกรรมบถ ๑๐ ของเขา ย่อมถึงความเต็มที่ ด้วยประการอย่างนี้.

บาทพระคาถาว่า **ตโต นิสฺสุขมเนวติ** ความว่า ความสุขย่อมตามบุคคลนั้นไป เพราะสุจริต ๓ อย่างนั้น.

กุศลทั้ง ๓ ภูมิ^{๕๒} พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์แล้วในที่นี้.

เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบอธิบายว่า

“ความสุขที่เป็นผล ซึ่งเป็นไปในกายและเป็นไปในจิต (โดยบรรยายนี้) ว่า

‘ความสุข มีกายเป็นที่ตั้งบ้าง ความสุขมีจิตนอกนี้เป็นที่ตั้งบ้าง’ ย่อมตามไป

คือว่า ย่อมไม่ละบุคคลนั้น ผู้เกิดแล้วในสุคติภพก็ดี ตั้งอยู่แล้วในที่เสวยสุขในสุคติภพก็ดี เพราะอำนาจแห่งสุจริตที่เป็นไปในภูมิ ๓.”

มีคำถามสอดเข้ามาว่า “เหมือนอะไร” แก้วว่า “เหมือนเงามีปกติไปตามตัว”

อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า ธรรมตาเงาเป็นของเนื่องกับสรีระ เมื่อสรีระเดินไป ก็เดินไป, เมื่อสรีระหยุดอยู่ มันก็หยุด, เมื่อสรีระนั่ง มันก็นั่ง, ไม่มีใครสามารถที่จะว่ากล่าวกะมัน ด้วยถ้อยคำอันละเอียดก็ดี ด้วยถ้อยคำอันหยาบก็ดีว่า “เองจงกลับไปเสีย” หรือเขี่ยมันแล้วจึงให้กลับได้.

ถามว่า “เพราะเหตุไร?”

ตอบว่า “เพราะมันเป็นของเนื่องกับสรีระ **จันไต**.

ความสุขที่เป็นไปในกายและเป็นไปในจิต ต่างโดยสุขมีกามาจรสุขเป็นต้น มีกุศลแห่งกุศลกรรมบถ ๑๐ เหล่านี้ ที่บุคคลประพฤติมากแล้ว และประพฤติดีแล้ว เป็นรากเงา ย่อมไม่ละ (บุคคลนั้น) ในที่แห่งเขาไปแล้วและไปแล้ว เหมือนเงาไปตามตัว **จันไน**แล.”

ในกาลจบคาถา ความตรัสรู้ธรรม ได้มีแล้วแก่เหล่าสัตว์ ๘๔,๐๐๐.

มัจจุรณกุณฑลเทพบุตร ตั้งอยู่แล้วในพระโสดาปัตติผล.

อทินนบุพพกพราหมณ์ ก็เหมือนกัน.

เขาได้หว่านสมบัติใหญ่ถึงเท่านั้น ลงไว้ในพระพุทธศาสนาแล้ว ดังนี้แล.

^{๕๒} ภูมิ ๓ คือ กามาวจรภูมิ ๑ รูปาวจรภูมิ ๑ อรูปาวจรภูมิ ๑.

เรื่องมีคุณกษัตริย์ จบ.

๓. เรื่องพระติสสเถระ

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระติสสเถระ ได้ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อกุโณจนิ มํ อวธิ มํ” เป็นต้น.

[พระติสสเถระเป็นผู้ว่ายากและถือตัว]

ดังได้สดับมา ท่านติสสเถระนั้น เป็นโอรสพระปิตุจฉา^{๕๓}ของพระผู้มีพระภาคเจ้า บวชในกาลเป็นคนแก่ บริโภคลาภสักการะอันเกิดขึ้นแล้วในพระพุทธศาสนา มีร่างกายอ้วนพี มีจีวร^{๕๔} รีดเรียบร้อยแล้ว โดยมากนั่งอยู่ที่โรงฉันกลางวิหาร.

ภิกษุอาคันตุกะทั้งหลาย มาแล้วเพื่อประโยชน์จะเฝ้าพระตถาคต ไปสู่สำนักแห่งเธอ ด้วยสำคัญว่า “นี่ จักเป็นพระเถระผู้ใหญ่” ดังนี้แล้ว ถามถึงวัตร ถามถึงกิจควรทำ มีนวดเท้า เป็นต้น.

เธอนิ่งเสีย.

ลำดับนั้น ภิกษุหนุ่มองค์หนึ่งถามเธอว่า “ท่านมีพรราชาเท่าไร?”

เมื่อเธอตอบว่า “ยังไม่มีพรราชา ข้าพเจ้าบวชแล้ว ในกาลเป็นคนแก่” จึงกล่าวว่า

“ท่านขรัวตาผู้มีอายุ ฝึกได้ยาก^{๕๕} ท่านไม่รู้จักประมาณตน, ท่านเห็นพระเถระผู้ใหญ่นี้มีประมาณเท่านี้แล้ว ไม่ทำวัตรแม้มาตรว่าสามีจิกรรม.

เมื่อวัตรอันพระเถระเหล่านี้ถามโดยเอื้อเฟื้ออยู่ ท่านนิ่งเสีย, แม้มาตรว่าความรังเกียจ ก็ไม่มีแก่ท่าน” ดังนี้ จึงโบกมือ (เป็นที่รุกราน).

เธอยังขัดขิตมานานให้เกิดขึ้นแล้ว ถามว่า “พวกท่านมาสู่สำนักใคร?”

เมื่ออาคันตุกะภิกษุเหล่านั้นตอบว่า “มาสู่สำนักของพระศาสดา” จึงกล่าวว่า

“ก็พวกท่านคาดข้าพเจ้าว่า ‘นี่ใคร?’ ข้าพเจ้าจักตัดมูล^{๕๖} ของพวกท่านเสียให้ได้” ดังนี้แล้ว ร้องไห้ เป็นทุกข์ เสียใจ ได้ไปสู่สำนักของพระศาสดาแล้ว.

[พระติสสเถระเรื่องแต่พระศาสดา]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามเธอว่า “ติสสเถระ เป็นอะไรหนอ? เธอจึงเป็นทุกข์ เสียใจ มีน้ำตาอาบหน้า ร้องไห้ มาแล้ว.”

ฝ่ายภิกษุเหล่านั้น^{๕๗} คิดว่า “ภิกษุนั้น คงไปทำกรรมชุนมัวอะไรๆ” ดังนี้ จึงไปกับพระติสสเถระที่เดียว ถวายบังคมพระศาสดา แล้ว ได้นั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง.

พระติสสเถระนั้นอันพระศาสดาตรัสถามแล้ว ได้กราบทูลว่า “พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุเหล่านี้ดำข้าพระองค์.”

ศาสดา. ก็เธอนิ่งแล้วที่ไหน?

๕๓ ป้า-น้า (พี่สาว-น้องสาว ของพ่อ)

๕๔ อาภิกษุติสสเถระจากโกฏิเทหิ แปลว่า ทูบแล้วและทูบเฉพาะแล้ว.

๕๕ แนะนำยาก.

๕๖ ตัดความเป็นสมณะ คือ ให้ขาดจากสมณภาพ.

๕๗ คือพวกภิกษุอาคันตุกะ

ติสสเถ. ที่โรงฉันกลางวิหาร พระเจ้าข้า.
พระศาสดา. ภิกษุเหล่านี้มา เธอได้เห็นหรือ?
ติสสเถ. เห็น พระเจ้าข้า.
พระศาสดา. เธอได้ลุกขึ้นทำการต้อนรับหรือ?
ติสสเถ. ไม่ได้ทำ พระเจ้าข้า.
พระศาสดา. เธอได้ถามโดยเอื้อเฟื้อถึงการรับบริการ ของภิกษุเหล่านั้นไหม?
ติสสเถ. ข้าพระองค์ไม่ได้ถามโดยเอื้อเฟื้อ พระเจ้าข้า.
พระศาสดา. เธอได้ถามโดยเอื้อเฟื้อถึงธรรมเนียม หรือน้ำดื่ม ไหม?
ติสสเถ. ข้าพระองค์ไม่ได้ถามโดยเอื้อเฟื้อ พระเจ้าข้า.
พระศาสดา. เธอ นำอาสนะมาแล้ว ทำการนวดเท้าให้หรือ?
ติสสเถ. ไม่ได้ทำ พระเจ้าข้า.

[พระติสสเถระไม่ยอมขมาภิกษุสงฆ์]

พระศาสดา. ติสสเถ วัตรทั้งปวงนั้น เธอควรทำแก่ภิกษุผู้แก่.
การที่เธอไม่ทำวัตรทั้งปวงนั้น นั่งอยู่ในท่ามกลางวิหาร ไม่สมควร,
โทษของเธอเองมี, เธอจงขอโทษภิกษุทั้งหลายนั้นเสีย.
ติสสเถ. พระองค์ผู้เจริญ พวกภิกษุนี้ได้ด่าข้าพระองค์, ข้าพระองค์ไม่ยอมขอโทษเธอ.
พระศาสดา. ติสสเถ เธออย่าได้ทำอย่างนี้, โทษของเธอเองมี เธอจงขอโทษภิกษุเหล่านั้นเสีย.
ติสสเถ. พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่ยอมขอโทษภิกษุเหล่านี้.

ลำดับนั้น พระศาสดา เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระติสสเถนี้เป็นคนว่ายาก” ดังนี้แล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ติสสเถ นี้ มิใช่เป็นผู้ว่ายากแต่ในบัดนี้เท่านั้น, ถึงในกาลก่อน ติสสเถนี้ก็เป็นผู้ว่ายากเหมือนกัน,” เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลาย ทราบความที่เธอเป็นผู้ว่ายาก แต่ในบัดนี้เท่านั้น, เธอได้ทำอะไรไว้ในอดีตกาล” ดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น ท่านทั้งหลายจงฟัง” ดังนี้แล้ว ได้ทรงนำเรื่องอดีตมา (ตรัสว่า)

[บุรพกรรมของพระติสสเถ]

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพาราณสี เสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี, ดาบสชื่อเทวละ อยู่ในหิมวันตประเทศ ๘ เดือน ใคร่จะเข้าไปอาศัยพระนครอยู่ ๔ เดือน เพื่อต้องการจะเสพรสเค็มและรสเปรี้ยว จึงมาจากหิมวันตประเทศ พบพวกคนเฝ้าประตูพระนคร จึงถามว่า “พวกบรรพชิตผู้มาถึงพระนครนี้แล้ว ย่อมพักอยู่ที่ไหนกัน?”
เขาทั้งหลายบอกว่า “ที่โรงนายช่างหม้อ ครับ.”

เธอไปสูโรงนายช่างหม้อแล้ว ยืนที่ประตูกล่าวว่า “ถ้าท่านไม่มีความหนักใจ, ข้าพเจ้าขอพักอยู่ในโรงสักคราตรีหนึ่ง.”
ช่างหม้อกล่าวว่า “กลางคืน กิจของข้าพเจ้าที่โรงไม่มี. โรง(ก็)ใหญ่, นิมนต์ท่านอยู่ตามสบายเถิด ครับ” ดังนี้แล้ว มอบโรงถวาย.

เมื่อเธอเข้าไปนั่งแล้ว, ดาบสแม่อีกองค์หนึ่ง ชื่อนารทะ มาจากหิมวันตประเทศ ได้ขอพักอยู่ราตรีหนึ่งกะนายช่างหม้อ.

นายช่างหม้อคิดว่า “ดาบสองค้มาก่อน พึงเป็นผู้อยากจะอยู่ด้วยกันกับดาบสองค้หรือไม่ (ก็ไม่ทราบ), เราจะปลีกตัวเสีย”
ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า “ถ้าท่านองค์เข้าไปก่อน จักพอใจไซ้, ท่านจงพักอยู่ตามความพอใจของดาบสองค้ก่อนเถิด ครับ.”

นารทดาบสนั้น เข้าไปหาเธอแล้วกล่าวว่า “ท่านอาจารย์ ถ้าท่านไม่มีความหนักใจ, ผมขอพักอยู่ในโรงนี้ราตรีหนึ่งเถิด”
เมื่อเธอกล่าวว่า “โรงใหญ่, ท่านจงเข้าไปอยู่ที่ส่วนข้างหนึ่งเถิด” ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปนั่ง ณ ที่อีกส่วนหนึ่งแห่งเธอผู้เข้าไปก่อน.

[โทษของการนอนไม่เป็นที่]

ดาบสแม่ทั้ง ๒ รูป พุดปราศรัยชวนให้ระลึกถึงกันแล้ว^{๕๘},

ในเวลาจะนอน นารทดาบสกำหนดที่นอนแห่งเทวดาบสและประตุแล้วจึงนอน.

ส่วนเทวดาบสนั้น เมื่อจะนอน หาได้นอนในที่ของตนไม่, (ไฟล์) นอนขวางที่กลางประตุ.

นารทดาบส เมื่อออกไปในราตรี ได้เหยียบที่ชฎาของเธอ.

เมื่อเธอกล่าวว่า “ใครเหยียบเรา?” นารทดาบสกล่าวว่า “ท่านอาจารย์ ผมเอง.”

เทวละ. ชฎิลโงก ท่านมาจากป่าแล้ว เหยียบที่ชฎาของเรา.

นารทดาบส กล่าวว่า “ท่านอาจารย์ ผมไม่ทราบที่ท่านนอนที่นี่ ขอท่านจงอดโทษแก่ผมเถิด”, เมื่อเธอกำลังบ่นอยู่นั้นแล,
ออกไปข้างนอกแล้ว.

เทวดาบสนอนนี้^{๕๙}คิดว่า “ดาบสรูปนี้ แม่เข้ามาจะพึงเหยียบเรา (อีก)” ดังนี้แล้ว จึงได้กลับนอนหันศีรษะไปทางเท้า.

ฝ่ายนารทดาบส เมื่อจะเข้าไป คิดว่า “แม่ที่แรก เราได้ผิดแล้วในท่านอาจารย์, บัดนี้ เราจะเข้าไปโดยทางเท้าของท่าน” ดังนี้แล้ว
เมื่อมา ได้เหยียบที่คอกแห่งเธอ,

เมื่อเธอ (เทวละ) กล่าวว่า “นี่ใคร?” จึงกล่าวว่า “ท่านอาจารย์ ผมเอง”

เมื่อเธอ (เทวละ) กล่าวว่า “ชฎิลโงก ที่แรก ท่านเหยียบที่ชฎาของเราแล้ว เดียวนี้เหยียบที่คอกเราอีก เราจักสาปท่าน” จึงกล่าวว่า

“ท่านอาจารย์ โทษของผมไม่มี, ผมไม่ทราบที่ท่านนอนแล้วอย่างนี้,

ผมเข้ามาด้วยคิดว่า ‘แม่ที่แรก ความผิดของเรามีอยู่, เดียวนี้ เราจักเข้าไปโดยทางเท้าท่าน’ ดังนี้ ขอท่านจงอดโทษแก่ผมเถิด.”

[ดาบสทั้ง ๒ ต่างสาปกัน]

เทวละ. ชฎิลโงก เราจะสาปท่าน.

นารทะ. ท่านอาจารย์ ท่านอย่าทำอย่างนี้เลย.

เธอมีเอื้อเพื่อถ้อยคำของนารทดาบสนั้น ยังขึ้นสาปนารทดาบสนั้น (ด้วยคาถา) ว่า

“พระอาทิตย์ มีรัศมีตั้ง ๑,๐๐๐ มีเดชตั้ง ๑๐๐ มีปกติกำจัดความมืด,
พอพระอาทิตย์ขึ้นมาในเวลาเช้า ขอศีรษะของท่านจงแตกออก ๗ เลียง.”

^{๕๘} เป็นประโยคประธานนัย.

^{๕๙} อีตร นอกนี้, อีกคนหนึ่ง/อีกอันหนึ่ง ที่เหลือ

นารทดาบส กล่าวว่า “ท่านอาจารย์ โทษของผมไม่มี เมื่อผมกำลังพูดอยู่ที่เดียว ท่านได้สาปแล้ว.

โทษของผู้ใดมีอยู่ ขอศีรชะของผู้นั้นจงแตก, ของผู้ไม่มีโทษ จงอย่าแตก” ดังนี้แล้ว ได้สาป (ด้วยคาถา) ว่า

“พระอาทิตย์ มีรัศมีตั้ง ๑,๐๐๐ มีเดชตั้ง ๑๐๐ มีปกติกำจัดความมืด,
พอพระอาทิตย์ขึ้นมาในเวลาเช้า ขอศีรชะของท่านจงแตกออก ๗ เสียง.”

และนารทดาบสนั้น มีอำนาจใหญ่ ตามระลึกชาติได้ ๘๐ กัป คือในอดีตกาล ๔๐ กัป ในอนาคตกาล ๔๐ กัป.

เพราะเหตุนั้น ท่านคิดว่า “ความสาปจักตกในเบื้องบนแห่งไหนหนอแล?” ดังนี้ เมื่อใคร่ครวญไป ก็ทราบว่
“จักตกในเบื้องบนแห่งอาจารย์” อาศัยความกรุณาในเธอ จึงได้ห้ามอรุณขึ้นด้วยกำลังฤทธิ์.

[ประชาชนเดือดร้อนตลอดถึงพระราชา]

ชาวพระนคร เมื่ออรุณไม่ขึ้นอยู่ ก็พากันไปสู่ประตูพระราชวัง แล้วกราบทูลพิโรว่

“ข้าแต่สมมติเทพ เมื่อพระองค์ทรงครองราชสมบัติอยู่, อรุณไม่ขึ้น, ขอพระองค์จงทรงให้อรุณขึ้น เพื่อพวกข้าพระองค์เกิด.”

พระราชา ทรงพิจารณาจรียาอนุวัตร มีกายกรรมเป็นต้นของพระองค์ มิได้ทรงเห็นการอันไม่สมควรอะไรๆ

จึงทรงดำริว่า “เหตุอะไรหนอแล?” ดังนี้ ทรงระแวงว่า “ชะรอยจะเป็นความวิเวทของพวกบรรพชิต” ดังนี้แล้ว

จึงตรัสถามว่า “พวกบรรพชิตในพระนครนี้ มีอยู่บ้างหรือ?”

เมื่อมีผู้กราบทูลว่า “เมื่อเวลาเย็นวานนี้ มีพวกบรรพชิตมาสู่โรงนายช่างหม้อ พระเจ้าข้า”

ในทันใดนั้นเอง พระราชามีราชบุรุษถือคบนำเสด็จไปที่นั่น

ทรงอภิวัตพระนารทดาบสแล้ว ประทับ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ตรัสถามว่า

“ผู้เป็นเจ้านารทะ การงานทั้งหลายของพวกชมพูทวีป ย่อมเป็นไปไม่ได้,
โลกเกิดมืดแล้ว เพราะเหตุอะไร
ท่านอันข้าพเจ้า^{๖๐} ถามแล้ว ได้โปรดบอกเหตุอันแก่ข้าพเจ้า.”

นารทดาบส เล่าเรื่องทั้งปวงถวายเสร็จแล้ว ถวายพระพรว่า

“อาตมภาพ อันดาบสรูปร่างนี้สาปแล้วเพราะเหตุนี้. เมื่อเป็นอย่างนั้น อาตมภาพจึงได้กล่าวสาปบ้างว่า

“โทษของข้าพเจ้าไม่มี, โทษของผู้ใดมี; ความสาปจงตกลงในเบื้องบนแห่งผู้นั้นแล”

ก็ครั้งสาปแล้ว เมื่อใคร่ครวญว่า “ความสาปจักตกในเบื้องบนแห่งไหนหนอแล?” จึงเห็นว่า

“ในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น ศีรชะของอาจารย์จักแตกออก ๗ เสียง” ดังนี้แล้ว อาศัยความกรุณาในท่าน จึงมิให้อรุณขึ้นไป.

ราชา. ก็อย่างไร อันตรายจะไม่พึงมีแก่ท่านเล่า ครับ?

นารทะ. ถ้าท่านขอโทษอาตมภาพเสีย อันตรายก็จักไม่พึงมี.

ราชา. ถ้าอย่างนั้น ท่านจงขอโทษเสียเถิด.

เทวละ. ชฎินั้นเหยียบอาตมภาพ ที่ชฎาและที่คอ อาตมภาพไม่ยอมขอโทษชฎิลโง่งนั้น.

ราชา. ขอท่านจงขอโทษเสียเถิด ครับ ท่านอย่าทำอย่างนี้.

เทวดาบทพูดว่า “อาตมภาพไม่ยอมขอโทษ” แม้เมื่อพระราชา ตรัสว่า “ศีระะของท่านจักแตกออก ๗ เสียง” ดังนี้ ก็ยังไม่ยอมขอโทษอยู่นั่นเอง.

ลำดับนั้น พระราชาตรัสกับเธว่า “ท่านจักไม่ยอมขอโทษตามชอบใจของตนหรือ?” ดังนี้แล้ว จึงรับสั่งให้ราชบุรุษจับเทวดาบทสนั้นที่มือ ที่เท้า ที่ท้อง ที่คอ ให้ก้มลงที่บาทมูลแห่งนารทดาบส.

นารทดาบสกล่าวว่า “อาจารย์เจริญท่านลุกขึ้นเถิด, ข้าพเจ้ายอมยกโทษให้แก่ท่าน” ดังนี้แล้ว ถวายพระพรว่า “มหาพิตร ดาบสรุพนี้ หาได้ขอโทษอาตมาภาพตามใจสมัครไม่, มีสระอยู่ในที่ไม่ไกลสระหนึ่ง ขอพระองค์รับสั่งให้เธยยืนทนก้อนดินเหนียวบนศีระะ แขน้ำอยู่ในสระนั้นแค่นั้น.”

พระราชารับสั่งให้ทำอย่างนั้นแล้ว.

นารทดาบสเรียกเทวดาบทสนั้นว่า “ท่านอาจารย์ ครั้นฤทธิ์อันผมคลายแล้ว, เมื่อแสงพระอาทิตย์ตั้งขึ้นอยู่ ท่านพึงดำลงเสียในน้ำแล้ว โพลขึ้นไปเสียโดยทางอื่น.”

ก้อนดินเหนียวบนศีระะของเทวดาบทสนั้น พอรัศมีแห่งพระอาทิตย์ถูกเข้าเท่านั้น ก็แตกออก ๗ เสียงแล้ว.

เทวดาบทสนั้น ดำลงหนีไปที่อื่นแล้ว.

[เวรไม่ระงับด้วยผูกเวร]

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระราชาในกาลนั้น ได้เป็นอนานนท์แล้ว, เทวดาบทสได้เป็นติสสะแล้ว, นารทดาบส ได้เป็นเราเอง, ถึงในครั้งนั้น ติสสะนั้นก็เป็นผู้ว่ายากอย่างนี้เหมือนกัน” ดังนี้แล้ว รับสั่งเรียกติสสะเถระมาแล้ว ตรัสว่า

“ติสสะ ก็เมื่อภิกษุคิดอยู่ว่า ‘เราถูกผู้โน้นด่าแล้ว ถูกผู้โน้นประหาร^{๖๑}แล้ว ถูกผู้โน้นชนะแล้ว ผู้โน้นได้ลักสิ่งของๆ เราไปแล้ว’ ดังนี้ ชื่อว่าเวรย่อมไม่ระงับได้; แต่เมื่อภิกษุไม่เข้าไปผูกอยู่อย่างนั้นนั่นแล เวรย่อมระงับได้” ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ก็ชนเหล่าใด เข้าไปผูกความโกรธนั้นไว้ว่า
‘ผู้โน้นได้ด่าเรา ผู้โน้นได้ตีเรา ผู้โน้นได้ชนะเรา ผู้โน้นได้ลักสิ่งของๆ เราแล้ว’
เวรของชนเหล่านั้นย่อมไม่ระงับได้,
ส่วนชนเหล่าใดไม่เข้าไปผูกความโกรธนั้นไว้ว่า
‘ผู้โน้นได้ด่าเรา ผู้โน้นได้ตีเรา ผู้โน้นได้ชนะเรา ผู้โน้นได้ลักสิ่งของๆ เราแล้ว’
เวรของชนเหล่านั้นย่อมระงับได้.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อกโกจฉิ** คือ ด่าแล้ว.

บทว่า **อวธิ** คือ ประหารแล้ว.

บทว่า **อชินิ** คือ ได้ชนะเราด้วยการอ้างพยานโง่งบ้าง ด้วยการกล่าวโต้ตอบถ้อยคำบ้าง ด้วยการทำให้ยิ่งกว่าการทำบ้าง.

บทว่า **อหาลี** คือ ผู้โน้มน้าวได้สักของคือบรรดาวัตถุทั้งหลายมีผ้าเป็นต้น สิ่งใดสิ่งหนึ่งของเรา.

สองบทว่า **เย จ ตี** เป็นต้น ความว่า

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง คือ เทพดาหรือมนุษย์ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต เข้าไปผูกความโกรธนั้น คือมีวัตถุเป็นต้นว่า “คนโน้มน้าวได้ค่าเรา”

ดูจพวกคนขับเกวียนขึ้นรูปเกวียนด้วยชะเนาะ

และดูจพวกประมงพันสิ่งของมีปลาเนาเป็นต้น ด้วยวัตถุมีหญ้าคาเป็นต้น บ่อยๆ,

เวรของพวกเขาก็เกิดขึ้นแล้ว คราวเดียว ย่อมไม่ระงับ คือว่าย่อมไม่สงบลงได้.

บาทพระคาถาว่า **เย จ ตี นูปนยหนติ** ความว่า

ชนเหล่าใดไม่เข้าไปผูกความโกรธนั้น คือมีค่าต่ำเป็นต้นเป็นที่ตั้ง

ด้วยอำนาจการไม่ระลึกถึงและการไม่ทำไว้ในใจบ้าง

ด้วยอำนาจการพิจารณาเห็นกรรมอย่างนี้ว่า

“ใครๆ ผู้หาโทษมิได้ แม้ท่านคงจักต่ำแล้วในภพก่อน คงจักประหารแล้ว (ในภพก่อน)

คงจักเบิกพยานโกงชนะแล้ว (ในภพก่อน) สิ่งของอะไรๆ ของใครๆ ท่านคงจักข่มเหงชิงเอาแล้ว (ในภพก่อน),

เพราะฉะนั้น ท่านแม้เป็นผู้ไม่มีโทษ จึงได้ผลที่ไม่น่าปรารถนามีค่าต่ำเป็นต้น” ดังนี้บ้าง,

เวรของชนเหล่านั้น แม้เกิดแล้วเพราะความประมาท ย่อมสงบได้ด้วยการไม่ผูก (โกรธ) นี้ ดูจไฟไม่มีเชื้อเกิดขึ้นแล้วดับไป

ฉะนั้นแล.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุแสนหนึ่ง ได้บรรลุอุรียผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

พระธรรมเทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว.

พระติสสเถระ ถึงเป็นคนว่ายาก ก็กลายเป็นคนว่าง่ายแล้วดังนี้แล.

เรื่องพระติสสเถระ จบ

๔. เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลสิริกษิณี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภหญิงหมั้นคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “น ทิ เวเรน เวรานิ” เป็นต้น.

[มารดาหารยาให้บุตร]

ดังได้สดับมา บุตรกุมภพิกคนหนึ่ง เมื่อบิดาทำกาลแล้ว ทำการงานทั้งปวง ทั้งที่นา ทั้งที่บ้าน ด้วยตนเอง ปฏิบัติมารดาอยู่.

ต่อมา มารดาได้บอกแก่เขาว่า “พ่อ แม่จักนำนางกุมาริกามาให้เจ้า.”

บุตร. แม่ อย่าพูดอย่างนี้เลย, จักปฏิบัติแม่ไปจนตลอดชีวิต.

มารดา. พ่อ เจ้าคนเดียวทำการงานอยู่ ทั้งที่นาและที่บ้าน, เพราะเหตุนั้น แม่จึงไม่มีความสบายใจเลย, แม่จักนำนางกุมาริกามาให้เจ้า.

เขาแม่ห้าม (มารดา) หลายครั้งแล้ว ได้นิ่งเสีย.

มารดานั้นออกจากเรือน เพื่อจะไปสู่ตระกูลแห่งหนึ่ง.

ลำดับนั้น บุตรถามมารดาว่า “แม่จะไปตระกูลไหน?” เมื่อมารดาบอกว่า “จะไปตระกูลชื่อนั้น” ดังนี้แล้ว ห้ามการที่จะไปตระกูลนั้นเสียแล้ว บอกตระกูลที่ตนชอบใจให้.

มารดาได้ไปตระกูลนั้นหมั้นนางกุมาริกาไว้แล้ว กำหนดวัน (แต่งงาน) นำนางกุมาริกาคนนั้นมา ได้ทำไว้ในเรือนของบุตร.

นางกุมาริกานั้น ได้เป็นหญิงหมั้น.

ที่นั้น มารดาจึงพูดกะบุตรว่า “พ่อ เจ้าให้แม่นำกุมาริกามาตามชอบใจของเจ้าแล้ว บัดนี้ นางกุมาริกานั้นเป็นหมั้น, ก็ธรรมดา ตระกูลที่ไม่มีบุตรย่อมฉิบหาย, ประเพณี^{๒๒}ย่อมไม่สืบเนื่องไป, เพราะฉะนั้น แม่จักนำนางกุมาริกาคนอื่นมา” แม่บุตรนั้นกล่าวห้ามอยู่ว่า “อย่าเลย แม่” ดังนี้ ก็ยังได้กล่าว (อย่างนั้น) บ่อยๆ.

หญิงหมั้นได้ยินคำนั้น จึงคิดว่า “ธรรมดาบุตร ย่อมไม่อาจฝืนคำมารดาบิดาไปได้,

บัดนี้ แม่ผู้คิดจะนำหญิงอื่น ผู้ไม่เป็นหมั้นมาแล้ว ก็จักใช้เราอย่างทาสี, ถ้าอย่างไร เราพึงนำนางกุมาริกาคนหนึ่งมาเสียเอง”

ดังนี้แล้ว จึงไปยังตระกูลแห่งหนึ่ง ขอนางกุมาริกา เพื่อประโยชน์แก่สามี,

ลูกพวกชนในตระกูลห้ามว่า “หล่อนพูดอะไรเช่นนั้น” ดังนี้แล้ว จึงอ้อนวอนว่า

“ฉันเป็นหมั้น ตระกูลที่ไม่มีบุตร ย่อมฉิบหาย ธิดาของท่านได้บุตรแล้ว จักได้เป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติ,

ขอท่านโปรดยกธิดานั้นให้แก่สามีของฉันเถิด” ดังนี้แล้ว ยังตระกูลนั้นให้ยอมรับแล้ว จึงนำมาไว้ในเรือนของสามี.

ต่อมา หญิงหมั้นนั้น ได้มีความปริวิตกว่า

“ถ้านางคนนั้นจักได้บุตรหรือธิดาไซ้ จักเป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติแต่ผู้เดียว, ควรเราจะทำนางอย่าให้ได้ทารกเลย.”

[เมียบลวงปรุญาทำลายครรภ์เมียน้อย]

ลำดับนั้น หญิงหมั้นจึงพูดกะนางนั้นว่า “ครรภ์ตั้งขึ้นในท้องหล่อนเมื่อใด ขอให้หล่อนบอกแก่ฉันเมื่อนั้น.”

นางนั้นรับว่า “จ๊ะ” เมื่อครรภ์ตั้งแล้ว ได้บอกแก่หญิงหมั้นนั้น.

ส่วนหญิงหมั้นนั้นแล ให้ข้าวต้มและข้าวสวยแก่นางนั้นเป็นนิตย์.

ภายหลัง นางได้ให้ยาสำหรับทำครรภ์ให้ตก ปนกับอาหารแก่นางนั้น.

ครรภ์ก็ตก [แห่ง].

เมื่อครรภ์ตั้งแล้วเป็นครั้งที่ ๒ นางก็ได้บอกแก่หญิงหมั้นนั้น.

แม้หญิงหมั้นก็ได้ทำครรภ์ให้ตก ด้วยอุบายอย่างนั้นนั้นแล เป็นครั้งที่ ๒.

ลำดับนั้น พวกหญิงที่คุ้นเคยกัน ได้ถามนางนั้นว่า “หญิงร่วมสามีทำอันตรายหล่อนบ้างหรือไม่?”

นางแจ้งความนั้นแล้ว ถูกหญิงเหล่านั้นกล่าวว่า “หญิงบอดเขลา^{๖๓} เหตุไร หล่อนจึงได้ทำอย่างนั้นเล่า?

หญิงหมั้นนี้ ได้ประกอบยาสำหรับทำครรภ์ให้ตกให้แก่หล่อน เพราะกลัวหล่อนจะเป็นใหญ่,

เพราะฉะนั้น ครรภ์ของหล่อนจึงตก, หล่อนอย่าได้ทำอย่างนี้อีก.” ในครั้งที่ ๓ นางจึงมิได้บอก.

ต่อมา หญิงหมั้นเห็นท้องของนางนั้นแล้วจึงกล่าวว่า “เหตุไร หล่อนจึงไม่บอกความที่ครรภ์ตั้งแก่ฉัน?”

เมื่อนางนั้นกล่าวว่า “หล่อนนำฉันมาแล้ว ทำครรภ์ให้ตกไปเสียถึง ๒ ครั้งแล้ว, ฉันจะบอกแก่หล่อนทำไม?” จึงคิดว่า

“บัดนี้ เราฉิบหายแล้ว” คอยดูแลความประมาทของนางกุมาริกานั้นอยู่, เมื่อครรภ์แก่เต็มที่แล้ว, จึงได้ช่อง ได้ประกอบยาให้แล้ว.

ครรภ์ไม่อาจตก เพราะครรภ์แก่ จึงนอนขวาง [ทวาร].

เวทนากล้าแข็งได้เกิดขึ้น.

นางถึงความสงสัยในชีวิต^{๖๔}.

นางตั้งความปรารถนาว่า

“เราถูกมันให้ฉิบหายแล้ว, มันเองนำเรามา ทำทารกให้ฉิบหายถึง ๓ คนแล้ว, บัดนี้ เราเองก็จะฉิบหาย,

บัดนี้ เราจืดจากอัฐภาพนี้ พึงเกิดเป็นนางยักษิณี อาจเคี้ยวกินทารกของมันเถิด” ดังนี้แล้ว ตายไปเกิดเป็นแม่แมวในเรือนนั่นเอง.

ฝ่ายสามี จับหญิงหมั้นแล้ว กล่าวว่า “เจ้าได้ทำการตัดตระกูลของเราให้ขาดสูญ” ดังนี้แล้ว

ทุบด้วยอวัยวะทั้งหลายมีศอกและเข่าเป็นต้นให้บอบช้ำแล้ว.

หญิงหมั้นนั้นตายเพราะความเจ็บนั้นแล แล้วได้เกิดเป็นแม่ไก่ในเรือนนั้นเหมือนกัน.

[ผลัดกันสังหารคนละชาติ ด้วยอำนาจผูกเวร]

ต่อกาลไม่นาน แม่ไก่ได้ตักฟองหลายฟอง.

๖๓ อังธพาล โง่เพียงตั้งคนตาบอด

๖๔ ชีวิตสัสย

แม่แมวมามากินฟองไก่เหล่านั้นเสีย.

ถึงครั้งที่ ๒ ครั้งที่ ๓ มันก็ได้กินเสียเหมือนกัน.

แม่ไก่ทำความปรารถนาว่า

“มันกินฟองของเราถึง ๓ ครั้งแล้ว เดียวนี้ มันอยากกินตัวเราด้วย. เดียวนี้ เราจืดจากอรรถภาพนี้แล้ว ฟังได้กินมันกับลูกของมัน”
ดังนั้นแล้ว จืดจากอรรถภาพนั้น ได้เกิดเป็นแม่เสียเหลือ.

ฝ่ายแม่แมว ได้เกิดเป็นแม่เนื้อ.

ในเวลาแม่เนื้อนั้นคลอดลูกแล้วๆ แม่เสียเหลือ ก็ได้มากินลูกทั้งหลายเสียถึง ๓ ครั้ง.

เมื่อเวลาจะตาย แม่เนื้อทำความปรารถนาว่า “พวกลูกของเรา แม่เสียเหลือตัวนี้กินเสียถึง ๓ ครั้งแล้ว เดียวนี้มันจักกินตัวเราด้วย, เดียวนี้เราจืดจากอรรถภาพนี้แล้ว ฟังได้กินมันกับลูกของมันเกิด” ดังนั้นแล้ว ได้ตายไปเกิดเป็นนางกัลยักษิณี.

ฝ่ายแม่เสียเหลือ จืดจากอรรถภาพนั้นแล้ว ได้เกิดเป็นกุลธิดา^{๖๕} ในเมืองสาวัตถี.

นางถึงความเจริญแล้ว ได้ไปสู่ตระกูลสามีในบ้านริมประตูเมือง.

ในกาลต่อมา นางได้คลอดบุตรคนหนึ่ง.

นางกัลยักษิณี จำแลงตัวเป็นหญิงสาวที่รักของเขามาแล้ว ถามว่า “หญิงสาวของฉันอยู่ที่ไหน?”

พวกชาวบ้านได้บอกว่า “เขาคลอบบุตรอยู่ในห้อง.”

นางกัลยักษิณีฟังคำนั้น แสร้งพูดว่า “หญิงสาวของฉันคลอดลูกเป็นชายหรือหญิงหนอ, ฉันจักดูเด็กนั้น” ดังนั้นแล้ว เข้าไปทำเป็นแลดูอยู่ จับทารกกินแล้วก็ไป.

ถึงในหนที่ ๒ ก็ได้กินเสียเหมือนกัน.

ในหนที่ ๓ นางกุลธิดามีครรรค์แก่ เรียกสามีมาแล้ว บอกว่า “นาย นางกัลยักษิณีตนหนึ่งกินบุตรของฉันเสียในหนที่ ๒ คนแล้วไป, เดียวนี้ ฉันจักไปสู่เรือนแห่งตระกูลของฉันคลอดบุตร” ดังนั้นแล้ว ไปสู่เรือนแห่งตระกูล คลอดบุตรที่นั่น .

ในกาลนั้น นางกัลยักษิณีนั้นถึงคราวสงน้ำ.

ด้วยว่า นางกัลยักษิณีทั้งหลายต้องตักน้ำ จากสระอโนดาตพูนบนสิริษะมา เพื่อทำเวสสุวรรณ ตามวาระ ต่อล่วง ๔ เดือนบ้าง ๕ เดือนบ้างจึงพ้น (จากเวร) ได้.

นางกัลยักษิณีเหล่าอื่นมีกายบอบข้ำ ถึงความสิ้นชีวิตบ้างก็มี.

ส่วนนางกัลยักษิณีนั้น พอพ้นจากเวรสงน้ำแล้วเท่านั้น ก็รีบไปสู่เรือนนั้น ถามว่า “หญิงสาวของฉันอยู่ที่ไหน?”

พวกชาวบ้านบอกว่า “ท่านจักพบเขาที่ไหน? นางกัลยักษิณีตนหนึ่งกินทารกของเขาที่คลอดในหนที่นี้, เพราะฉะนั้น เขาจึงไปสู่เรือนแห่งตระกูล.”

๖๕ หญิงสาวของตระกูล หญิงสาวในตระกูล หรือหญิงสาวมีตระกูล.

นางยักษิณีนึกคิดว่า “เขาไปในที่ไหนๆ ก็ตามเกิด จักไม่พ้นเราได้ ดังนี้แล้ว อันกำลังเวรให้อุตสาหะแล้ว วิ่งบ่าหน้าไปสู่เมือง. ฝ่ายนางกุลธิดา ในวันเป็นที่รับซื้อ ให้ทหารนั้นอาบน้ำ ตั้งซื้อแล้ว กล่าวกะสามีว่า “นาย เตียวนี้ เราพากันไปสู่เรือนของเราเกิด” อ้อมบุตรไปกับสามี ตามทางอันตัดไปในท่ามกลางวิหาร มอบบุตรให้สามีแล้ว ลงอาบน้ำในสระโบกขรณีข้างวิหารแล้ว ขึ้นมารับเอาบุตร, เมื่อสามีกำลังอาบน้ำอยู่, ยืนให้บุตรตีมนม แลเห็นนางยักษิณีมาอยู่ จำได้แล้ว ร้องด้วยเสียงอันดังว่า “นาย มาเร็วๆ เกิด นี้ นางยักษิณีตนนั้น” ดังนี้แล้ว ไม่อาจยืนรออยู่จนสามีนั้นมาได้ วิ่งกลับบ่าหน้าไปสู่ภายในวิหารแล้ว.

[เวรไม่ระงับด้วยเวร แต่ระงับได้ด้วยไม่ผูกเวร]

ในสมัยนั้น พระศาสดา ทรงแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางบริษัท.

นางกุลธิดานั้น ให้บุตรนอนลงเคียงหลังพระบาทแห่งพระตถาคตเจ้าแล้ว กราบพูลว่า “บุตรคนนี้ ข้าพระองค์ถวายแด่พระองค์แล้ว ขอพระองค์ประทานชีวิตแก่บุตรข้าพระองค์เกิด.”

สุมนเทพ ผู้สิงอยู่ที่ซุ้มประตู ไม่ยอมให้นางยักษิณีเข้าไปข้างใน.

พระศาสดารับสั่งเรียกพระอานนทเถระมาแล้ว ตรัสว่า “อานนท เธอจงไปเรียกนางยักษิณีนั้นมา.”

พระเถระเรียกนางยักษิณีมาแล้ว.

นางกุลธิดา กราบพูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นางยักษิณีมา.”

พระศาสดา ตรัสว่า “นางยักษิณีจงมาเกิด, เจ้าอย่าได้ร้องไปเลย” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสกะนางยักษิณีผู้มาขึ้นอยู่แล้วว่า

“เหตุไร? เจ้าจึงทำอย่างนั้น ก็ถ้าพวกเจ้าไม่มาสู่เฉพาะหน้าพระพุทธเจ้า ผู้เช่นเราแล้ว

เวรของพวกเจ้า จักได้เป็นกรรมตั้งอยู่ชั่วนิรันดร์ เหมือนเวรของงูกับพังพอน, ของหมึกกับไม้สคะคร้อ และของกากับนกเค้า,

เหตุไฉน พวกเจ้าจึงทำเวรและเวรตอบแก้กัน? เพราะเวรย่อมระงับได้ด้วยความไม่มีเวร ทหาระงับได้ด้วยเวรไม่” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ในกาลไหนๆ เวรทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมไม่ระงับด้วยเวรเลย
แต่ว่า ย่อมระงับได้ด้วยความไม่มีเวร, ธรรมนี้เป็นของเก่า.”

[แก้กรรม]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า น ทิ เวเรน เป็นต้น ความว่า

เหมือนอย่างว่า บุคคล แม้เมื่อล้างที่ซึ่งเปื้อนแล้วด้วยของไม่สะอาดมีน้ำลายและน้ำมูก เป็นต้น ด้วยของไม่สะอาดเหล่านั้นแล

ย่อมไม่อาจทำให้เป็นที่หมจด หายกลิ่นเหม็นได้, โดยที่แท้ ที่นั่นกลับเป็นที่ไม่หมจดและมีกลิ่นเหม็นยิ่งกว่าเก่าอีก ฉะนั้น,

บุคคลเมื่อคำตอบขณผู้ดำอยู่ประหารตอบขณผู้ประหารอยู่ ย่อมไม่อาจยังเวรให้ระงับด้วยเวรได้,

โดยที่แท้ เขาเชื่อว่าทำเวรนั่นเองให้ยิ่งขึ้น ฉะนั้นนั่นนัยเทียว,

แม้ในกาลไหนๆ ขึ้นชื่อว่าเวรทั้งหลาย ย่อมไม่ระงับได้ด้วยเวร, โดยที่แท้ ชื่อว่าย่อมเจริญอย่างเดียว ด้วยประการฉะนี้.

สองบทว่า อเวเรน จ สมมตติ ความว่า

เหมือนอย่างว่า ของไม่สะอาด มีน้ำลายเป็นต้นเหล่านี้ อันบุคคลล้างด้วยน้ำที่ใสย่อมหายหมดได้,

ที่นั่นย่อมเป็นที่หมดจด ไม่มีกลิ่นเหม็น **ฉันโต**,

เวรทั้งหลาย ย่อมระงับ คือย่อมสงบ ได้แก่ ย่อมถึงความไม่มีได้ด้วยไม่มีเวร คือด้วยน้ำคือขันติและเมตตา ด้วยการทำให้ไว้ในใจโดยแยบคาย และ ด้วยการพิจารณา **ฉันัน** นั้นเทียว

บาทพระศาสดาว่า **เอส ธมโม สนนตโน** ความว่า

ธรรมนี้คือที่นับว่า ความสงบเวร ด้วยความไม่มีเวร เป็นของเก่า คือ เป็นมรรคาแห่งพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระชีนาสพทั้งหลายทุกๆ พระองค์ ดำเนินไปแล้ว.

ในกาลจบพระคาถา นางยักษิณีนั้น ตั้งอยู่ในพระโสตาปัตติผลแล้ว.

เทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์ แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว.

[นางยักษิณีรู้ฝนมากฝนน้อย]

พระศาสดา ได้ตรัสกะหญิงนั้นว่า “เจ้าจงให้บุตรของเจ้าแก่นางยักษิณีนี้เกิด.”

หญิง. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์กลัว.

พระศาสดา. เจ้าอย่ากลัวเลย, อันตรายย่อมไม่มีแก่เจ้า เพราะอาศัยนางยักษิณีนี้.

นางได้ให้บุตรแก่นางยักษิณีนั่นแล้ว.

นางยักษิณีนั่นอุ้มทารกนั้นจับกอดแล้ว คินให้แก่มารดาอีก ก็เริ่มร้องไห้.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสถามนางยักษิณีนั่นว่า “อะไรนั่น?”

นางยักษิณีนั่นกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อนข้าพระองค์ แม้สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยไม่เลือกทาง ยังไม่ได้อาหารพอเต็มท้อง, บัดนี้ ข้าพระองค์จะเลี้ยงชีพได้อย่างไร.”

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสปลอบนางยักษิณีนั่นว่า “เจ้าอย่าวิตกเลย” ดังนี้แล้ว ตรัสกะหญิงนั้นว่า “เจ้าจงนำนางยักษิณีไปให้อยู่ในเรือนของตนแล้ว จงปฏิบัติด้วยข้าวต้มและข้าวสวยอย่างดี.”

หญิงนั้นนำนางยักษิณีไปแล้ว ให้พักอยู่ในโรงกระต๊อ ได้ปฏิบัติด้วยข้าวต้มและข้าวสวยอย่างดีแล้ว.

ในเวลาซุ่มข้าวเปลือก สากปรากฏแก่นางยักษิณีนั่นดูจตุตยศิริชะ.

เขาจึงเรียกนางกุลธิดาผู้สหายมาแล้วพูดว่า “ฉันจักไม่อาจอยู่ในที่นี้ได้ ขอท่านจงให้ฉันพักอยู่ในที่อื่นเถิด” แม้อันหญิงสหายนั้นให้พักอยู่ในเหล่านี้ คือในโรงสาก ข้างตุ่มน้ำ ริมเตาไฟ ริมชายคา ริมกองหยากเยื่อ ริมประตูบ้าน, (นาง) ก็กล่าวว่า

“ในโรงสากนี้ สากย่อมปรากฏดูจตุตยศิริชะฉันอยู่,

ที่ข้างตุ่มน้ำนี้ พวกเด็กย่อมรดน้ำเป็นเดนลงไป,

ที่ริมเตาไฟนี้ ผุ่งสุนัขย่อมมานอน,

ที่ริมชายคานี้ พวกเด็กย่อมทำสกปรก,

ที่ริมกองหยากเยื่อนี้ คนทั้งหลายย่อมเทหยากเยื่อ,

ที่ริมประตูบ้านนี้ พวกเด็กชาวบ้าน ย่อมเล่นการพนันกันด้วยคะแนน” ดังนี้แล้ว ได้ห้ามที่ทั้งปวงนั้นเสีย

ครั้งนั้น หญิงสหาย จึงให้นางยักษิณีนั่งพักอยู่ในที่อันสงบภายนอกบ้านแล้ว นำโภชนะมีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้นอย่างดี ไปให้นางยักษิณีนั่ง แล้วปฏิบัติในที่นั้น.

นางยักษิณีนั่ง คิดอย่างนี้ว่า

“เดี๋ยวนี้หญิงสหายของเรา มีอุปการะแก่เรามาก, เอาเถอะ เราจักทำความแทนคุณสักอย่างหนึ่ง” ดังนี้แล้ว ได้บอกแก่หญิงสหายว่า “ในปีนี้มีฝนดี, ท่านจงทำข้าวกล้าในที่ตอนเกิด, ในปีนี้ฝนจกแล้ง ท่านจงทำข้าวกล้าในที่ลุ่มเกิด.”

ข้าวกล้าอันพวกชนที่เหลือทำแล้ว ย่อมเสียหาย ด้วยน้ำมากเกินไปบ้าง ด้วยน้ำน้อยบ้าง.

ส่วนข้าวกล้าของนางกุลธิดานั้น ย่อมสมบูรณ์เหลือกิน.

[นางยักษิณีเริ่มตั้งสลากภัต]

ครั้งนั้น พวกชนที่เหลือเหล่านั้น พากันถามนางว่า

“แม่ ข้าวกล้าที่หล่อนทำแล้ว ย่อมไม่เสียหายด้วยน้ำมากเกินไป ย่อมไม่เสียหายด้วยน้ำน้อย, หล่อนรู้ความที่ฝนดีและฝนแล้ง แล้วจึงทำการงานหรือ? ข้อนี้เป็นอย่างไรหนอแล?”

นางบอกว่า “นางยักษิณี ผู้เป็นหญิงสหายของฉันทน์ บอกความที่ฝนดีและฝนแล้งแก่ฉันทน์, ฉันทน์ทำข้าวกล้าทั้งหลายในที่ตอนและที่ลุ่ม ตามคำของนางยักษิณีนั่ง, เหตุฉันทน์ ข้าวกล้าของฉันทน์จึงสมบูรณ์ดี, พวกท่านไม่เห็นโภชนะมีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้น ที่ฉันทน์นำไปจากเรือนเนื่องนิตย์หรือ?

สิ่งของเหล่านั้น ฉันทน์นำไปให้นางยักษิณีนั่ง,

แม้พวกท่านก็จงนำโภชนะมีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้นอย่างดี ไปให้นางยักษิณีบ้างซิ,

นางยักษิณีก็จักแลดูการงานของพวกท่านบ้าง.”

ครั้งนั้น พวกชนชาวเมืองทั้งสิ้น พากันทำสักการะแก่นางยักษิณีนั่งแล้ว.

จำเดิมแต่นั้นมา นางยักษิณีแม้นั้น แลดูการงานทั้งหลายของชนทั้งปวงอยู่ ได้เป็นผู้ถึงลาภอันเลิศ มีบริวารมากแล้ว.

ในกาลต่อมา นางยักษิณีนั่งเริ่มต้นสลากภัต ๘ ที่แล้ว.

สลากภัตนั้น ชนทั้งหลายยังถวายอยู่จนกาลทุกวันนี้แล.

เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลียักษิณี จบ.

๕. เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ปเร จ น วิชานนติ” เป็นต้น.

[พระวินัยตรงกับพระธรรมกถิกะถกเถียงกันเรื่องวินัย]

ความพิสดารว่า ภิกษุ ๒ รูป คือ พระวินัยธร รูป ๑ พระธรรมกถิกะ รูป ๑ มีบริวารรูปละ ๕๐๐ ได้อยู่ที่โฆสิตาราม ใกล้เมืองโกสัมพี.

วันหนึ่ง ในภิกษุ ๒ รูปนั้น พระธรรมกถิกะ ไปฐานแล้ว^{๖๖} เว้นน้ำชำระที่เหลือ ไว้ในภาชนะ ที่ชุ่มน้ำแล้ว ก็ออกมา.

ภายหลัง พระวินัยธรเข้าไปที่ชุ่มน้ำนั้น เห็นน้ำนั้น ออกมาถามพระธรรมกถิกะนอกนี้^{๖๗}ว่า “ผู้มีอายุ ท่านเหลือน้ำไว้หรือ?”

ธรรมกถิกะ. ครับ ผู้มีอายุ.

วินัยธร. ก็ท่านไม่รู้ว่าจะอาบัติ ในเพราะการเหลือน้ำไว้หรือ?

ธรรมกถิกะ. ครับ ผมไม่ทราบ.

วินัยธร. ไม่รู้ก็ช่างเถิด ผู้มีอายุ เป็นอาบัติในข้อนี้.

ธรรมกถิกะ. ถ้าอย่างนั้น ผมจักทำคืนอาบัตินั้นเสีย.

วินัยธร. ผู้มีอายุ ก็ถ้าว่า ข้อนั้นท่านไม่แก้ง^{๖๘}ทำ เพราะความไม่มีสติ, อาบัติไม่มี.

พระธรรมกถิกะนั้น จึงได้เป็นผู้มีความเห็นอาบัตินั้นว่ามีใช่อาบัติ.

ฝ่ายพระวินัยธร ได้บอกแก่พวกนิสิต^{๖๙}ของตนว่า “พระธรรมกถิกะรูปนี้ แม้ต้องอาบัติก็ไม่รู้”

พวกนิสิตพระวินัยธรนั้น เห็นพวกนิสิตของพระธรรมกถิกะนั้นแล้ว ได้กล่าวว่า

“พระอุปัชฌาย์ของพวกท่าน แม้ต้องอาบัติแล้ว ก็ไม่รู้ว่า เป็นอาบัติ.”

พวกนิสิตของพระธรรมกถิกะนั้น ไปแจ้งแก่พระอุปัชฌาย์ของตนแล้ว.

พระธรรมกถิกะนั้น พุดอย่างนี้ว่า “พระวินัยธรรูปนี้ เมื่อก่อน พุดว่า “ไม่เป็นอาบัติ,” เดียวนี้พุดว่า “เป็นอาบัติ;” พระวินัยธรนั้น พุดมูสา.”

พวกนิสิตของพระธรรมกถิกะนั้นไป กล่าวว่า “พระอุปัชฌาย์ของพวกท่าน พุดมูสา.”

พวกนิสิตของพระวินัยธรและพระธรรมกถิกะนั้น ทำความทะเลาะกันและกันให้เจริญแล้ว ด้วยประการอย่างนี้.

ภายหลัง พระวินัยธรได้โอกาส จึงได้ทำอุกเขปนียกรรม^{๗๐} แก่พระธรรมกถิกะ เพราะโทษที่ไม่เห็นอาบัติ.

๖๖ สรีรวลณช กตวา.

๖๗ อิตร นอกนี้, อีกคนหนึ่ง/อีกอันหนึ่ง ที่เหลือ

๖๘ สลยจิจจ ไม่ได้ตั้งใจ ไม่ได้เจตนา (ภาษาเก่า)

๖๙ นิสสิต นิสสิตก ผู้อาศัย, ศิษย์ที่เล่าเรียนอยู่ในสำนัก

๗๐ กรรมที่สงฆ์จะพึงทำแก่ภิกษุที่สงฆ์สมควรจะยกเสีย

จำเดิมแต่กาลนั้น แม้วพวกอุปัฏฐากผู้ถวายปัจจัยของภิกษุ ๒ รูปนั้น ก็ได้เป็น ๒ ฝ่าย.

พวกภิกษุณีผู้รับโอวาทก็ดี พวกอารักขเทวดา^{๗๑} ก็ดี ของภิกษุ ๒ รูปนั้น พวกอากาศัญญเทวดา^{๗๒} ผู้เพื่อนเห็น เพื่อนคบ ของพวกอารักขเทวดาเหล่านั้นก็ดี พวกปุถุชนทั้งปวงก็ดี ได้เป็น ๒ ฝ่าย ตลอดจนพรหมโลก. ก็ไกลาหลกก็ก้องเป็นเสียงเดียว ได้ขึ้นไปจนอนิฏฐภาพ.

[พระศาสดาตรัสสอนให้สามัคคีกัน]

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระตถาคตเจ้า กราบทูล

(๑) การที่พวกภิกษุผู้กัฏฐก^{๗๓} ว่า “พระธรรมภิกษุรูปนี้ สงฆ์ยกเสียแล้ว ด้วยกรรมที่ประกอบด้วยธรรมแท้,” และ (๒) การที่พวกภิกษุผู้ประพฤติตามพระธรรมภิกษุผู้ที่สงฆ์ยกเสียแล้วถือว่า “พระอุปัชฌาย์ของพวกเรา สงฆ์ยกเสียแล้ว ด้วยกรรมซึ่งมิได้ประกอบด้วยธรรม,” และ (๓) การที่พวกภิกษุผู้ประพฤติตามพระธรรมภิกษุ ผู้ที่สงฆ์ยกไว้เหล่านั้น แม้อันพวกภิกษุผู้กัฏฐกทำมอยู่ ก็ยังขึ้นเที่ยวตามห้อมล้อมพระธรรมภิกษุนั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงส่งโอวาทไปว่า “นัยว่า ภิกษุทั้งหลายจงพร้อมเพรียงกัน” ถึง ๒ ครั้ง ทรงสดับว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุทั้งหลายไม่ปรารภนาจะเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน,” ครั้นหนที่ ๓ ทรงสดับว่า “ภิกษุสงฆ์แตกกันแล้ว ภิกษุสงฆ์แตกกันแล้ว” ดังนี้ จึงเสด็จไปสู่สำนักของเธอทั้งหลายแล้ว ตรัสโทษในการกัฏฐกของพวกภิกษุกัฏฐก และโทษในการไม่เห็นอาบัติของภิกษุนอกนี้แล้ว ทรงอนุญาตสังฆกรรมทั้งหลายมีอุโบสถเป็นต้น ในสีมาเดียวกันที่โฆสิตารามนั่นเอง แก่เธอทั้งหลายอีกแล้ว ทรงบัญญัติวัตรในโรงฉันว่า “ภิกษุทั้งหลาย พึงนั่งในแถวมีอาสนะหนึ่งๆ ในระหว่าง^{๗๔}” ดังนี้ เป็นต้น แก่เธอทั้งหลาย ผู้เกิดการแตกร้างในสถานทั้งหลาย มีโรงฉันเป็นต้น แล้ว ทรงสดับว่า “ถึงเดี๋ยวนี้ ภิกษุทั้งหลาย ก็ยังเกิดการแตกร้างกันอยู่” จึงเสด็จไปที่โฆสิตารามนั้นแล้ว ตรัสห้ามว่า “อย่าเลย ภิกษุทั้งหลาย พวกท่านอย่าได้ทำการแตกร้างกัน” ดังนี้ เป็นต้นแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าการแตกร้าง การทะเลาะ การแก่งแย่งและการวิวาทนั้น ทำความฉิบหายให้, แท้จริง แม้นางนกลูกกิก้า^{๗๕} อาศัยการทะเลาะกัน ยังอาจทำพญาช้างให้ถึงความสิ้นชีวิต” ดังนี้แล้ว ตรัสลูกกิก้าขาดแล้ว^{๗๖} ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ขอพวกท่านพร้อมเพรียงกันเถิด อย่าวิวาทกันเลย, เพราะว่า แม้นกกระจะบตั้งหลายพัน อาศัยความวิวาทกัน ได้ถึงความสิ้นชีวิต” ดังนี้แล้ว ตรัสวิภูฏกขาด^{๗๗}.

๗๑ เทวดาผู้คุ้มครองรักษา

๗๒ เทวดาผู้สถิตอยู่ในอากาศ.

๗๓ ลทธิ.

๗๔ ได้แก่ นั่งเป็นแถว เว้นช่องว่างให้ภิกษุอื่นเข้าแทรกนั่งได้รูปหนึ่งๆ ในระหว่าง.

๗๕ นกไล่.

๗๖ ชุ. ชา. ปญจก. ๒๗/๑๗๐ ตทฎฐกถา. ๔/๔๔๖.

๗๗ ชุ. ชา. เอก. ๒๗/๓๘. ตทฎฐกถา ม. ๒/๒๙๗.

[ตรัสสอนเท่าไรก็ไม่เชื่อ]

แม้อย่างนี้ เมื่อพวกภิกษุนั้นก็ไม่เชื่อถ้อยคำ, เมื่อภิกษุผู้เป็นธรรมมาทีรูปใดรูปหนึ่ง ไม่พอใจให้พระตถาคตเจ้าทรงลำบากกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาค ผู้เจ้าของแห่งธรรมทรงรอก่อน, ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีความชวนชวนน้อย หมั่นประกอบธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรมอยู่เถิด; พวกข้าพระองค์จักปรากฏ เพราะการแตกร้าง การทะเลาะ การแก่งแย่ง และการวิวาทนั่นเอง” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเล่าถึง

(๑) ความที่พระเจ้าทีฆิติโกศลราช ถูกพระเจ้าพรหมทัต ซึ่งเอาราชสมบัติ ปลอมเพศไม่ให้ใครรู้จัก

ประทับอยู่ (ในเมืองพาราณสี) ถูกจับปลงพระชนม์เสีย และ

(๒) ความที่พระเจ้าพรหมทัตและชีฆากุมารเหล่านั้นพร้อมเพรียงกัน จำเดิมแต่เมื่อชีฆากุมารยกพระชนม์ของพระองค์ถวายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรื่องนี้ได้เคยมีแล้ว ในเมืองพาราณสี ได้มีพระเจ้ากรุงกาสิ (พระองค์หนึ่ง) ทรงพระนามว่าพระเจ้าพรหมทัต” ดังนี้เป็นต้น แม้ตรัสสอนว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ความอดกลั้นและความสงบเสงี่ยม เห็นปานนั้น”^{๗๘}

ยังได้มีแล้วแก่พระราชอาเหล่านั้น ผู้มีไม้อันถือไว้แล้ว ผู้มีศัสตราอันถือไว้แล้ว;

ข้อที่ทำนทั้งหลายผู้บวชแล้วในธรรมวินัยที่กล่าวชอบแล้วอย่างนี้ ควรเป็นผู้อดกลั้นเป็นผู้สงบเสงี่ยม,

จะพึงงามในธรรมวินัยนี้แล ภิกษุทั้งหลาย” ดังนี้แล้ว ก็ไม่สามารถจะทำเธอทั้งหลาย ให้พร้อมเพรียงกันได้เลย.

[พระศาสดาทรงระอา จึงเสด็จหนีไปจำพรรษาอยู่ป่ารกชัฏวัน]

พระองค์ทรงระอาใจ เพราะมีความอยู่อาเกียรนั้น ทรงพระดำริว่า

“เดี๋ยวนี้เราอยู่อาเกียรเป็นทุกข์, และภิกษุเหล่านี้ไม่ทำ(ตาม)คำของเรา ถ้าอย่างไร เราพึงหลีกเลี่ยงจากหมู่อยู่ผู้เดียว” ดังนี้เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในเรื่องโกสัมพี ไม่ตรัสบอกพระภิกษุสงฆ์ ทรงถือบาตรจีวรของพระองค์ เสด็จไปพาลโลณการาม แต่พระองค์เดียว ตรัสเอกราภิวัตร^{๗๙} แก่พระภคุระระ ที่พาลโลณการามนั้นแล้ว ตรัสอานิสงส์แห่งสามัคคีรสแก่กุลบุตร ๓ คน ในมิกทายวัน^{๘๐} ชื่อปาจิณวังสะ แล้วเสด็จไปทางบ้านปารีเลยกะ.

ดังได้สดับมา ครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอาศัยบ้านปารีเลยกะ เสด็จจำพรรษาอยู่ที่ควงไม้สาละใหญ่ ในราวป่ารกชัฏวัน อันข้างปารีเลยกะอุปัฏฐาก อยู่เป็นผาสุก.

[พวกอุบาสกทรมานภิกษุ]

ฝ่ายพวกอุบาสก ผู้อยู่ในเมืองโกสัมพีแล ไปสู่วิหาร ไม่เห็นพระศาสดา จึงถามว่า “พระศาสดาเสด็จอยู่ที่ไหน? ครับ.”

ภิกษุเหล่านั้นกล่าวว่า “พระองค์ทรงเสด็จไปสู่ราวป่าปารีเลยกะเสียแล้ว.”

อุบาสก. เพราะเหตุอะไร? ครับ.

ภิกษุ. พระองค์ทรงพยายามจะทำพวกเราให้พร้อมเพรียงกัน, แต่พวกเราหาได้เป็นผู้พร้อมเพรียงกันไม่.

๗๘ ภวิสสตี เป็นกิริยาอาชยาต บอกรณาคกาล แต่ในประโยคนี้นี้ ทิ นาม จึงแปล ภวิสสตี เป็นอดีตกาล.

๗๙ ได้แก่อุปนิสัยของภิกษุผู้อยู่แต่ผู้เดียว.

๘๐ ป่าซึ่งประธานให้หมู่เนื้ออาศัย ป่าชนิดนี้ใครจะทำอันตรายแก่หมู่สัตว์ไม่ได้.

อุบาสก. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านทั้งหลายบวชในสำนักของพระศาสดาแล้ว,
ถึงเมื่อพระองค์ทรงทำสามัคคี ไม่ได้เป็นผู้สามัคคีกันแล้วหรือ?

ภิกษุ. อย่างนั้นแล ผู้มีอายุ.

พวกมนุษย์คิดกันว่า “ภิกษุพวกนี้ บวชในสำนักของพระศาสดาแล้ว, ถึงเมื่อพระองค์ทรงทำสามัคคีอยู่, ก็ไม่สามัคคีกันแล้ว;
พวกเราไม่ได้เห็นพระศาสดา เพราะอาศัยภิกษุพวกนี้;

พวกเราจักไม่ถวายอาสนะ จักไม่ทำสามีจิกรรมมีการไหว้เป็นต้นแก่ภิกษุพวกนี้:”

จำเดิมแต่นั้นมา ก็ไม่ทำแม้สักว่าสามีจิกรรมแก่ภิกษุพวกนั้น.

เธทั้งหลายชูปชิตเพราะมีอาหารน้อย, โดยสองสามวันเท่านั้นก็เป็นคนตรง แสดงโทษที่ล่วงเกินแก่กันและกัน
ต่างรูปต่างขอขมากันแล้ว กล่าวว่า “อุบาสกทั้งหลาย พวกเราพร้อมเพรียงกันแล้ว,
ฝ่ายพวกท่าน ขอให้พวกเราเหมือนกันอย่างก่อน.”

อุบาสก. พวกท่านทูลขอมาพระศาสดาแล้วหรือ? ครับ.

ภิกษุ. ยังไม่ได้ทูลขอขมา ผู้มีอายุ.

อุบาสก. ถ้าอย่างนั้น ขอพวกท่านทูลขอขมาพระศาสดาเสีย,

ฝ่ายพวกข้าพเจ้าจักเป็นพวกท่านเหมือนอย่างก่อน ในกาลเมื่อพวกท่านทูลขอขมาพระศาสดาแล้ว.

เธทั้งหลายไม่สามารถจะไปสู่สำนักของพระศาสดา เพราะเป็นภายในพรรษา ยังภายในพรรษานั้น ให้ล่วงไปได้ด้วยยาก.

[ข้างปาริเลยยกะอุปัฏฐากพระศาสดา]

ฝ่ายพระศาสดา อันข้างนั้นอุปัฏฐากอยู่ ประทับอยู่สำราญแล้ว.

ฝ่ายข้างนั้น ละฝูงเข้าไปสู่อารามนั้น เพื่อต้องการความอยู่ผาสุก.

พระธรรมสังคากาจารย์กล่าวไว้อย่างไร?

พระธรรมสังคากาจารย์กล่าวไว้ว่า (ครั้งนั้น ความตรีได้มีแก่พญาข้างนั้นว่า)

“เราอยู่อาศัยด้วยพวกข้างพลาย ข้างพัง ข้างสะเทิน และลูกข้าง เคี้ยวกินหญ้าที่เขาเด็ดปลายเสียแล้ว,
และเขาคอยเคี้ยวกินกิ่งไม้ที่เราหักลงๆ และเราตม่น้ำที่ขุ่น, เมื่อเราลงและขึ้นสู่ท่าแล้ว พวกข้างพังก็เดินเสียดสีกายไป;
ถ้าอย่างไร เราจะหลีกออกจากหมู่อยู่ตัวเดียว.”

ครั้งนั้นแล พญาข้างนั้น หลีกออกจากโกลง เข้าไป ณ บ้านปาริเลยยกะ ราวป่ารักชิตวัน ควง^๑ไม้สาละใหญ่ (และ)

ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่แล้ว;

ก็แล ครั้นเข้าไปแล้ว ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แลดูอยู่ไม่เห็นวัตถุอะไรๆ อื่น จึงกระที่บควงไม้สาละใหญ่ด้วยเท้า
ถาก (ให้เรียบ) ถือกิ่งไม้ด้วยวงกวาด.

ตั้งแต่นั้นมา พญาข้างนั้นจับหม้อด้วยวง ตักน้ำฉนน้ำขึ้นมาตั้งไว้, เมื่อทรงพระประสงค์ด้วยน้ำร้อน, ก็จัดน้ำร้อนถวาย.

พญาข้างนั้นจัดน้ำร้อนได้อย่างไร?

พญาช่างนั้นสีไม้แห้งด้วยวงให้ไฟเกิด, ใส่ฟืนให้ไฟลุกขึ้น เผาศิลาในกองไฟนั้นแล้ว
กลิ้งก้อนศิลาเหล่านั้นไปด้วยท่อนไม้ ทั้งลงในสะพรั่งน้อยที่ตัวกำหนดหมายไว้,
ลำดับนั้น หย่อนวงลงไป รู้ว่าน้ำร้อนแล้ว, จึงไปถวายบังคมพระศาสดา.

พระศาสดาตรัสว่า “ปารีเลยยกะ น้ำเจ้าต้มแล้วหรือ?” ดังนี้แล้ว เสด็จไปสร่งในที่นั้น.

ในกาลนั้น พญาช่างนั้นนำผลไม้ต่างอย่างถวายแด่พระศาสดา.

ก็เมื่อพระศาสดาจะเสด็จเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาต พญาช่างนั้นถือบาตรจีวรวางไว้บนตระพอง ตามเสด็จพระศาสดาไป.

พระศาสดาเสร็จถึงแดนบ้านแล้วรับสั่งว่า “ปารีเลยยกะ ตั้งแต่ที่นี่ เจ้าไม่อาจไปได้, เจ้าจงเอาบาตรจีวรของเรามา” ดังนี้แล้ว
ให้พญาช่างนั้นเอาบาตรจีวรมาถวายแล้ว เสด็จเข้าบ้านเพื่อบิณฑบาต.

ส่วนพญาช่างนั้นยืนอยู่ที่นั่นเอง จนกว่าพระศาสดาจะเสด็จออกมา

ในเวลาพระศาสดาเสด็จมา ทำการต้อนรับแล้ว ถือบาตรจีวรโดยนัยก่อน
(นำไป) ปลง ณ ที่ประทับอยู่แล้ว ถวายงานพัดด้วยกิ่งไม้ แสดงวัตรอยู่.

ในราตรี พญาช่างนั้นถือท่อนไม้ใหญ่ด้วยวง เทียวไปในระหว่างๆ แห่งราวปากว่าอรุณจะขึ้น
เพื่อกันอันตรายอันจะมีแต่เนื้อร้าย ด้วยตั้งใจว่า “จักรักษาพระศาสดา.”

ได้ยินว่า ราวป่านั้นชื่อว่ารักขิตวันสัณทะ จำเดิมแต่กาลนั้นมา.

ครั้นอรุณขึ้นแล้ว, พญาช่างนั้นท้าวตรึงทั้งปวง โดยอุบายนั้นนั้นแล ตั้งต้นแต่ถวายน้ำสร่งพระพักตร์.

[วานรถวายรวงน้ำผึ้ง]

ในกาลนั้น วานรตัวหนึ่ง เห็นช่างนั้นลุกขึ้นแล้วๆ ทำอภิสมาจาริกวัตร (คือการปฏิบัติ) แต่พระตถาคตเจ้าแล้ว คิดว่า
“เราก็จักทำอะไร ถวายบ้าง” เทียวไปอยู่,

วันหนึ่ง เห็นรวงผึ้งที่กิ่งไม้หาตัวมิได้ หักกิ่งไม้แล้ว นำรวงผึ้งพร้อมทั้งกิ่งไม้ไปสู่สำนักพระศาสดา ได้เด็ดใบตองรองถวาย^{๘๒}.

พระศาสดาทรงรับแล้ว.

วานรแลดูอยู่ ด้วยคิดว่า “พระศาสดาจักทรงทำบริโภคน้ำหรือไม่?” เห็นพระศาสดาทรงรับแล้วนั่งเฉยอยู่ คิดว่า “อะไรหนอแล”
จึงจับปลายกิ่งไม้พลิกพิจารณาดู เห็นตัวอ่อนแล้ว จึงค่อยๆ นำตัวอ่อนเหล่านั้นออกเสียแล้ว จึงได้ถวายใหม่.

พระศาสดาทรงบริโภคแล้ว.

วานรนั้นมีใจยินดี ได้จับกิ่งไม้นั้นๆ ยืนพ้อนอยู่.

ในกาลนั้น กิ่งไม้ที่วานรนั้นจับแล้วก็ดี กิ่งไม้ที่วานรนั้นเหยียบแล้วก็ดี หักแล้ว.

วานรนั้นตกลงที่ปลายตออันหนึ่ง มีตัวอันปลายตอแทงแล้ว มีจิตเลื่อมใส ทำกาลกิริยาแล้ว
เกิดในวิมานทองสูง ๓๐ โยชน์ ในภพดาวดึงส์ มีนางอัปสรพันหนึ่งเป็นบริวาร.

๘๒ ตตถ ฐเปตวา อทาสี วางถวายไว้ ณ ที่นั้น.

[พญาข้างสังเกตตวัตรพระอานนท์]

การที่พระตถาคตเจ้า อัญญาข้างอุปัฏฐาก ประทับอยู่ในราวป่ารักชิตวันนั้น ได้ปรากฏในชมพูทวีปทั้งสิ้น.

ตระกูลใหญ่ๆ คือ ท่านเศรษฐีอนาถบิณฑิกะ และนางวิสาขามหาอุบลิกา อย่างนี้เป็นต้น ได้ส่งสาส์นจากนครสาวัตถี ไปถึงพระอานนท์เถระว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงแสดงพระศาสดาแก่พวกข้าพเจ้า.”

ฝ่ายภิกษุ ๕๐๐ รูปผู้อยู่ในทิศ จำพรรษาแล้ว เข้าไปหาพระอานนท์เถระ วอนขอว่า

“อานนท์ผู้มีอายุ ธรรมิกถาในที่เฉพาะพระพักตร์แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพเจ้าทั้งหลายได้ฟังนานมาแล้ว; อานนท์ผู้มีอายุ ดีละ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ฟังได้ฟังธรรมิกถาในที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าเกิด.”

พระเถระพาภิกษุเหล่านั้นไป ณ ที่นั้นแล้ว คิดว่า

“การเข้าไปสู่สำนักพระตถาคตเจ้า ผู้เสด็จอยู่พระองค์เดียว ตลอดไตรมาส พร้อมกับภิกษุมีประมาณถึงเท่านี้ หากจะไม่มี” ดังนี้ แล้ว จึงพักภิกษุเหล่านั้นไว้ข้างนอกแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแต่รูปเดียวเท่านั้น.

พญาข้างปารีเลยยกะ เห็นพระอานนท์เถระนั้นแล้ว ถืบท่อนไม้วิ่งไป.

พระศาสดาทรงเห็นแล้ว ตรัสว่า “หลีกไปเสีย ปารีเลยยกะ อย่าห้ามเลย, ภิกษุ นั้น เป็นพุทธอุปัฏฐาก.”

พญาข้างปารีเลยยกะนั้น ถืบท่อนไม้เสียในที่นั้นเองแล้ว ได้เอื้อเพื่อถึงการรับบาตรจีวร.

พระเถระมิได้ให้แล้ว.

พญาข้างได้คิดว่า

“ถ้าภิกษุรูปนี้จักมีวัตรอันได้เรียนแล้ว. ท่านคงจักไม่วางบริวารของตนไว้บนแผ่นดินลาที่ประทับของพระศาสดา.”

พระเถระได้วางบาตรจีวรไว้ที่พื้นแล้ว.

[ไม่ได้สหายที่มีปัญญา เทียวไปผู้เดียวประเสริฐกว่า]

จริงอยู่ คนผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยวัตร ย่อมไม่วางบริวารของตนไว้บนที่นั่งหรือบนที่นอนของครู.

พญาข้างนั้น เห็นอาการนั้น ได้เป็นผู้มีจิตเลื่อมใสแล้ว.

พระเถระอภิวาทพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง.

พระศาสดาตรัสถามว่า “อานนท์ เธอมาผู้เดียวเท่านั้นหรือ?” ทรงสดับความที่พระเถระเป็นผู้มาพร้อมกับภิกษุ ๕๐๐ แล้ว ตรัสว่า “ก็ภิกษุเหล่านั้น อยู่ที่ไหน?”

เมื่อพระเถระทูลว่า “ข้าพระองค์ไม่ทราบพระหทัยของพระองค์ จึงพักเธอทั้งหลายไว้ข้างนอก มาแล้ว (แต่รูปเดียว)”

ตรัสว่า “เรียกเธอทั้งหลายมาเถิด”.

พระเถระได้ทำตามรับสั่งแล้ว.

ภิกษุเหล่านั้น มาถวายบังคมพระศาสดา แล้วนั่ง ณ ที่ส่วนข้างหนึ่ง.

พระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกับเธอทั้งหลายแล้ว,

เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระพุทธเจ้าอันสุขุม และเป็นกษัตริย์อันสุขุม

พระองค์เสด็จขึ้นและประทับนั่งพระองค์เดียวตลอดไตรมาส ทำกิจที่ทำได้ด้วยยาก, ผู้ทำวัตรและปฏิวัตรก็ดี ผู้ถวายน้ำสรงพระพักตร์ก็ดี ชะรอยจะมีได้แล้ว,” ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย กิจทั้งปวงของเรา อันพญาช้างปารีเลยยกะทำแล้ว ก็อันบุคคลผู้ได้สหายเห็นปานนี้ อยู่ด้วยกันควรแล้ว, เมื่อไม่ได้สหาย (เห็นปานนี้) ความเป็นผู้เที่ยวไปผู้เดียวเท่านั้นประเสริฐกว่า” ดังนี้แล้ว ได้ภาสิต ๓ คาถาในนาควรรคเหล่านี้ว่า

“ถ้าบุคคลได้สหายผู้มีปัญญารักษาดน มีปัญญาทรงจำ
มีคุณธรรมเป็นเครื่องอยู่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ ไว้เป็นผู้เที่ยวไปด้วยกันไซ้,
(บุคคลผู้ได้สหายเห็นปานนั้น) ควรมีใจยินดี มีสติ ครอบงำอันตราย
ซึ่งคอยเบียดเบียนรอบข้าง ทั้งปวงเสียแล้ว เทียวไปกับสหายนั้น,
ถ้าบุคคลไม่ได้สหายผู้มีปัญญารักษาดน มีปัญญาทรงจำ
มีคุณธรรมเป็นเครื่องอยู่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ ไว้เป็นผู้เที่ยวไปด้วยกันไซ้,
บุคคลนั้นควรเที่ยวไปคนเดียว เหมือนพระราชารู้ละแฉ้วนที่พระองค์
ทรงชนะและเสด็จอยู่ต่อองค์เดียว, (และ) เหมือนพญาช้างอันชื่อว่ามาตังคะ
เที่ยวอยู่ในป่าแต่เชือกเดียว,
การเที่ยวไปผู้เดียวประเสริฐกว่า ความเป็นสหายไม่มีในเพราะชนพาล,
บุคคลผู้ไม่ได้สหายเห็นปานนั้น ควรมีความขวนขวายน้อย เทียวไปผู้เดียว
และไม่ควรทำบาปทั้งหลาย, เหมือนพญาช้างชื่อมาตังคะผู้มีความขวนขวาย
น้อย เทียวไปในป่าแต่เชือกเดียว และหาได้ทำบาปไม่”

ในกาลจบคาถา ภิกษุเหล่านั้นทั้ง ๕๐๐ รูป ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว.

พระอานนทเถระกราบทูลสาส์นที่ตระกุกใหญ่ๆ มีท่านเศรษฐีอนาถบิณฑิกะเป็นต้นส่งมาแล้ว กราบทูลว่า
“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อริยสาวก ๕ โภกิ มีท่านเศรษฐีอนาถบิณฑิกะเป็นหัวหน้า หวังความเสด็จมาของพระองค์อยู่.”

พระศาสดาตรัสว่า “ถ้าอย่างนั้นเธอจงรับบาตรจีวร” ดังนี้แล้ว ให้พระเถระรับบาตรจีวรแล้ว เสด็จออกไป.

พญาช้างได้ไปยืนขวางทางไว้.

ภิกษุทั้งหลายเห็นดังนั้น ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พญาช้างทำอะไร?”

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ช้างหวังจะถวายเป็นภิกษาแก่เธอทั้งหลาย.

ก็แล ช้างนี้ได้ทำอุปการะแก่เราตลอดราตรีนาน.

การยังจิตของช้างนี้ให้ขัดเคืองไม่ควร.

ภิกษุทั้งหลาย ขอเธอทั้งหลายกลับเถิด.”

พระศาสดาทรงพาภิกษุทั้งหลายเสด็จกลับแล้ว.

ฝ่ายช้างเข้าไปสู่ราวป่าแล้ว รวบรวมผลไม้ต่างๆ มีผลขนุนและกล้วยเป็นต้นมาทำให้เป็นกองไว้
ในวันรุ่งขึ้น ได้ถวายเป็นภิกษาแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ ๕๐๐ รูปไม่อาจฉันผลไม้ทั้งหลายให้หมดสิ้น.

ในกาลเสร็จภักติก พระศาสดาทรงถือบาตรจีวรเสด็จออกไปแล้ว.

พญาข้างไปตามระหว่างๆ แห่งภิกษุทั้งหลาย ยืนขวางพระพักตร์พระศาสดาไว้.

ภิกษุทั้งหลายเห็นดังนั้น ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้างนี้ทำอะไร?”

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย ข้างนี้จะส่งพวกเธอไปแล้ว ชวนให้เรากลับ.

ภิกษุ. อย่างนั้นหรือ? พระองค์ผู้เจริญ.

พระศาสดา. อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย.

[ข้างทำกาละไปเกิดเป็นเทพบุตร]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะข้างนั้นว่า “ปารีเลยยกะ นี่เป็นการไปไม่กลับของเรา, ฆานกัฏฐิ วิปัสสนากัฏฐิ มรรคและผลกัฏฐิ ย่อมไม่มีแก่เจ้าด้วยอตภาพนี้, เจ้าหยุดอยู่เถิด.”

พญาข้างได้ฟังรับสั่งดังนั้นแล้ว ได้สอดดวงเข้าปากร้องไห้ เดินตามไปข้างหลังๆ.

ก็พญาข้างนั้น เมื่อเชิญพระศาสดาให้กลับได้ ฟังปฏิบัติโดยอาการนั้นแลจนตลอดชีวิต.

ฝ่ายพระศาสดาเสด็จถึงแดนบ้านนั้นแล้ว ตรัสว่า “ปารีเลยยกะ จำเดิมแต่นี้ไป มีชีพที่ของเจ้า, เป็นที่อยู่ของหมู่มนุษย์ มีอันตรายเบียดเบียนอยู่รอบข้าง, เจ้าจงหยุดอยู่เถิด.”

ข้างนั้นยืนร้องไห้ อยู่ในที่นั้น, ครั้นเมื่อพระศาสดาทรงละคลองจักขุไป, มีหัวใจแตก ทำกาละแล้ว เกิดในท่ามกลางนางเทพอัปสรพินหนึ่ง ในวิมานทองสูง ๓๐ โยชน์ ในภพดาวดึงส์ เพราะความเลื่อมใสในพระศาสดา.

เทพบุตรนั้นได้ชื่อว่า “ปารีเลยยกเทพบุตร.”

ฝ่ายพระศาสดาได้เสด็จถึงพระเชตวันแล้วโดยลำดับ.

[ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทูลขอขมาพระศาสดา]

ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี สดับว่า “ได้ยินว่า พระศาสดาเสด็จถึงกรุงสาวัตถีแล้ว,”

ได้ไป ณ ที่นั้นเพื่อจะกราบทูลขอขมาพระศาสดา.

พระเจ้าโกศล ทรงสดับว่า “ได้ยินว่า พวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพีผู้ก่อการแตกร้ายเหล่านั้นมาอยู่” จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันจักไม่ยอมให้ภิกษุเหล่านั้นเข้ามาสู่แว่นแคว้นของหม่อมฉัน.”

พระศาสดา ตรัสตอบว่า

“ดูก่อนมหาราชา ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้ศีล, แต่ไม่ถือเอาคำของอตมภาพ เพราะวิวาทกันและกันเท่านั้น, บัดนี้ เธอทั้งหลายมาเพื่อขอขมาอตมภาพ, ดูก่อนมหาราชา ขอภิกษุเหล่านั้นจงมาเถิด.”

ฝ่ายท่านเศรษฐีอนาถบิณฑิกะ ทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักไม่ยอมให้ภิกษุเหล่านั้นเข้ามาสู่วิหาร” ดังนั้นแล้ว ถูกพระศาสดาทรงห้ามเสียเหมือนอย่างนั้น ได้นิ่งแล้ว.

ก็เมื่อภิกษุเหล่านั้น ถึงกรุงสาวัตถีโดยลำดับแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้า รับสั่งให้ประทานเสนาสนะ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ทำให้เป็นที่สังกัดแก่เธอทั้งหลาย.

ภิกษุเหล่าอื่นไม่นั่ง ไม่ยืน ร่วมกับภิกษุพวกนั้น.

พวกชนผู้มาแล้วๆ ทูลถามพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกไหน ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ผู้ก่อการแตกร้างเหล่านั้น?”

พระศาสดาทรงแสดงว่า “พวกนั้น.”

ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีเหล่านั้น ถูกพวกชนผู้มาแล้วๆ ขึ้นว่า

“ได้ยินว่า นั้นพวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ผู้ก่อการแตกร้างเหล่านั้น,

ได้ยินว่า นั้นพวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ผู้ก่อการแตกร้างเหล่านั้น” ดังนี้ ไม่อาจยกศีรษะขึ้น เพราะความอาย

พุบลงแทบบาทมูลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลขอขมาพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายทำกรรมหนักแล้ว,

ชื่อว่าเธอทั้งหลายแม้บวชแล้วในสำนักของพระพุทธเจ้าผู้เช่นเรา, เมื่อเราทำความสามัคคีอยู่, ไม่ทำ (ตาม) คำของเรา,

ฝ่ายบัณฑิตอันมีในปางก่อน สดับโอวาทของมารดาและบิดาผู้ต้องประหารชีวิต,

เมื่อบิดามารดานั้นแม้ถูกปลงชีวิตอยู่, ก็ไม่ล่วงโอวาทนั้น ภายหลังได้ครองราชสมบัติใน ๒ แคว้นแคว้น” ดังนี้แล้ว

ตรัสที่ฆาฏกุมารชาตก^{๘๓} อีกเหมือนกัน แล้วตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ที่ฆาฏกุมาร ถึงเมื่อพระชนนีและพระชนกถูกปลงชีวิตอยู่อย่างนั้น, ก็ไม่ก้าวล่วงโอวาทของพระชนนีและ

พระชนกเหล่านั้นแล้ว ภายหลังได้ธิดาของพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติในแคว้นแคว้นกาสิและแคว้นแคว้นโกศลทั้ง ๒

แล้ว, ส่วนพวกเธอทั้งหลายไม่ทำ (ตาม) คำของเรา ทำกรรมหนัก” ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

“ก็ชนเหล่าอื่นไม่รู้ตัวว่า “พวกเราพากันย่อยยับอยู่ในท่ามกลางสงฆ์นี้”

ฝ่ายชนเหล่าใดในหมู่นั้นย่อมรู้ชัด,

ความหมายมั่นกันและกัน ย่อมสงบ เพราะการปฏิบัติของชนพวกนั้น.”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปเร** เป็นต้น ความว่า

เหล่าชนผู้ทำความแตกร้าง ยกบัณฑิตทั้งหลายเสีย คือ พวกอื่นจากบัณฑิตนั้น ชื่อว่าชนพวกอื่น,

ชนพวกอื่นนั้น ทำความวุ่นวายอยู่ในท่ามกลางสงฆ์นั้น ย่อมไม่รู้สึกรู้ตัวว่า

“เราทั้งหลาย ย่อมย่อยยับ คือปนเปื้อน ฉิบหาย ได้แก่ไปสู่ที่ไกล คือสำนักมฤตยูเป็นนิตย์.”

บาทพระคาถาว่า **เย จ ตตถ วิชานนติ** ความว่า

ชนเหล่าใดผู้เป็นบัณฑิตในหมู่นั้น ย่อมรู้สึกรู้ตัวว่า “เราทั้งหลายไปสู่ที่ไกลมฤตยู.”

บาทพระคาถาว่า **ตโต สมฺมุนติ เมธคา** ความว่า ชนเหล่านั้นรู้้อย่างนี้แล

ยังการทำความในใจโดยอุบายที่ชอบให้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมปฏิบัติเพื่อความสงบความหมายมั่น คือความทะเลาะกัน,

เมื่อเป็นเช่นนั้น ความหมายมั่นเหล่านั้นย่อมสงบ เพราะความปฏิบัติดีนั้นของบัณฑิตเหล่านั้น.

อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบอธิบายในพระคาถานี้ อย่างนี้ว่า

“คำว่า **ปเรจ** เป็นต้น ความว่า

ชนทั้งหลาย แม้อันเรา (ตถาคต) กล่าวสอนอยู่ว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย อย่าได้ทำความแตกร้าวกัน’ ดังนี้ เป็นต้น ในกาลก่อน ก็ไม่นับถือ เพราะไม่รับโอวาทของเรา ชื่อว่า ชนพวกอื่น.

ชนพวกอื่นนั้น ย่อมไม่รู้สึกรู้ว่า ‘เราทั้งหลายถือผิด ด้วยอำนาจอคติมีฉันทะ เป็นต้น ย่อมย่อเย้ย
ได้แก่ พยายามเพื่อความเจริญแห่งเหตุอันทำความพินาศ มีแตกร้าวกัน เป็นต้น ในท่ามกลางสงฆ์’

แต่บัดนี้ บุรุษผู้เป็นบัณฑิตเหล่าใด ในระหว่างแห่งเธอทั้งหลายนั้น พิจารณาอยู่โดยอุบายที่ชอบ ย่อมรู้ชัดว่า
‘เมื่อก่อนเราทั้งหลายพยายามอยู่ ด้วยอำนาจอคติมีฉันทะ เป็นต้น ปฏิบัติโดยไม่ชอบแล้ว’

ความหมายมั่น ที่นับว่าความทะเลาะกันในบัดนี้เหล่านี้ ย่อมสงบจากสำนักบัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้นๆ
คือเพราะอาศัยบุรุษผู้เป็นบัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้นนี้ ด้วยประการฉะนี้.”

ในกาลจบคาถา ภิกษุผู้ประชุมกัน ได้ดำรงอยู่ในอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี จบ.

๖. เรื่องจุลกกาลและมหากาล

พระศาสดา เมื่อเสด็จเข้าไปอาศัยเสตัพยนคร ประทับอยู่ในป่าไม้ประดู่ลาย ทรงปรารภจุลกกาลและมหากาล
ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “สุภานุสฺสึ วิหรนฺติ” เป็นต้น.

[พี่น้อง ๓ คนทำการค้าขาย]

ความพิสดารว่า ภูมพี^{๘๔} ชาวเสตัพยนคร ๓ พี่น้อง คือ จุลกาล ๑ มัชฌิมกาล ๑ มหากาล ๑.

บรรดาพี่น้อง ๓ คนนั้น พี่ชายใหญ่และน้องชายน้อยเที่ยวไปในทิศทั้งหลาย นำสิ่งของมาด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม
มัชฌิมกาล ขายสิ่งของที่พี่และน้องทั้ง ๒ นำมา.

ต่อมาสมัยหนึ่ง พี่น้องทั้ง ๒ นั้น บรรทุกสิ่งของต่างๆ ด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่มไปสู่กรุงสาวัตถี
ปลดเกวียนทั้งหลายในระหว่างกรุงสาวัตถีและพระเชตวัน (ต่อกัน).

[มหากาลพึงธรรม แล้วล่าน้องชายไปบวช]

ในพี่น้อง ๒ คนนั้น มหากาลเห็นอริยสาวกทั้งหลายชาวกรุงสาวัตถี มีมือถือระเบียบดอกไม้อะพริบหอมเป็นต้น
ไปเพื่อพึงธรรมในเวลาเย็น จึงถามว่า “ชนเหล่านี้ไปไหนกัน?” ได้ฟังความนั้นแล้ว คิดว่า “แม้เราก็จักไป”
เรียกน้องชายมาแล้วบอกว่า “พ่อ! เจ้าจงเป็นผู้ไม่ประมาทในเกวียนทั้งหลาย, ฝ่ายเราก็จักไปพึงธรรม” ดังนี้แล้ว
ไปถวายบังคมพระตถาคต นั่งที่สุตบรีชแล้ว.

วันนั้น พระศาสดา เมื่อจะตรัสอนุพุทฺธิกา ตามอัธยาศัยของมหากาลนั้น จึงตรัสโทษ ความเลวทรามและความเศร้าหมอง
แห่งกามทั้งหลาย โดยปริยายเป็นอันมาก ด้วยสามารถแห่งสุตรมิทุกข์ขันธสูตรเป็นอาทิ.

มหากาลได้สดับพระธรรมเทศานั้นแล้ว จึงคิดว่า “นัยว่า คนเราจำต้องละสิ่งทั้งปวงไป,
โภคะ (และ) ญาติทั้งหลาย ย่อมไม่ติดตามบุคคลผู้ไปปรโลกเลย, เราจะต้องการอะไรด้วยการครองเรือน, เราก็จักบวชละ,”
เมื่อมหาชนถวายบังคมแล้วหลีกไป, ทูลขอบรรพชา กับพระศาสดา,
เมื่อพระศาสดารับสั่งว่า “ผู้ที่ท่านควรลาอะไรๆ ไม่มีหรือ?” ทูลว่า “น้องชายของข้าพระองค์มีพระเจ้าข้า”
เมื่อพระองค์ตรัสว่า “ถ้ากระนั้น เธอจงลาเขาเสีย,” ทูลรับว่า “ดีละ พระเจ้าข้า” กลับมาบอกน้องชาย ดังนี้ว่า
“พ่อเจ้าจงปกครองสมบัติทั้งหมดนี้เถิด.”

จุลกกาล. ก็พี่เล่า? ครับ.

มหากาล. พี่จักบวชในสำนักของพระศาสดา.

เขาอ่อนวอนพี่ชายนั้นด้วยประการต่างๆ ก็ไม่อาจให้กลับได้, จึงกล่าวว่า “ดีละพี่ ขอพี่จงทำตามอัธยาศัยเถิด.”

มหากาลไปบวชในสำนักของพระศาสดาแล้ว.

ฝ่ายจุลกกาลก็ (ไป) บวช ด้วยตั้งใจว่า “เราก็จักชวนพี่ชายสึก.”

^{๘๔} ภูมพี คือ คนมั่งมี คนมีทรัพย์สมบัติมาก, ผู้ครองเรือน, พ่อเรือน, ผู้ดูแลการงาน.

[พระมหากาลบำเพ็ญโศสานิกรุดงค์]

ในกาลต่อมา มหากาลได้อุปสมบทแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดาทูลถามถึงฐานะในพระศาสนา, เมื่อพระศาสดาตรัสบอกฐานะ ๒ อย่างแล้ว, ทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักไม่สามารถบำเพ็ญคันถฐานะได้ เพราะข้าพระองค์บวชในกาลเป็นคนแก่, แต่จักบำเพ็ญวิปัสสนาฐานะให้บริบูรณ์” ทูลให้พระองค์ตรัสบอกโศสานิกรุดงค์จนถึงพระอรหันต์, ครั้นล่วงปฐมยาม เมื่อชนนอนหลับหมดทุกคนแล้ว, ไปสู่ป่าช้า เวลาจวนรุ่ง เมื่อชนทั้งหมด ยังไม่ทันลุกขึ้น (ตื่น) เลย กลับมายังวิหาร.

[ระเบียบของผู้อยู่ในป่าช้า]

ครั้งนั้น หญิงสัปเหร่อคนหนึ่งชื่อกาลิ ผู้เฝ้าป่าช้า เห็นที่ยืนที่นั่งและที่กิจกรรมของพระเถระเข้า คิดว่า “ใครหนอมาในที่นี้? เราก็จักคอยจับตัว” เมื่อไม่อาจจับได้, วันหนึ่ง จึงตามประทีปไว้ที่กระท่อมใกล้ป่าช้า พายุตริตาไปแอบอยู่ในที่ส่วนข้างหนึ่ง เห็นพระเถระเดินมาในมัชฌิมยาม จึงไปไหว้แล้วพูดว่า “ท่านผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าของสำนักอยู่ในที่ของพวกดิฉันนี้หรือ?”

เถระ. จัะ อุบาสิกา.

หญิง. ท่านผู้เจริญ ธรรมดาผู้อยู่ในป่าช้าทั้งหลาย เรียนระเบียบ (ก่อน) จึงจะควร.

พระเถระไม่กล่าวว่า “ก็ข้าพเจ้าจักประพฤติในระเบียบที่เจ้าบอกแล้วอย่างไรเล่า?” กลับกล่าวว่า “ทำอย่างไรเล่าจึงจะควร? อุบาสิกา.”

หญิง. ท่านผู้เจริญ ธรรมดาผู้อยู่ในป่าช้าทั้งหลาย ควรแจ้งความที่ตนอยู่ในป่าช้า แก่ผู้เฝ้าป่าช้า พระมหาเถระในวิหาร และนายบ้าน.

เถระ. เพราะเหตุไร?

หญิง. เพราะพวกโจรทำกรรมแล้ว ถูกพวกเจ้าของสะกดตามรอยเท้าไป จึงทิ้งห่อภัณฑะไว้ในป่าช้าแล้วหลบหนีไป; เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกมนุษย์ก็ (รวมกัน) ทำอันตรายแก่คนที่อยู่ในป่าช้า แต่เมื่อได้แจ้งความแก่เจ้าหน้าที่เหล่านั้นแล้ว, เจ้าหน้าที่เหล่านั้นย่อมช่วยกันป้องกันอันตรายได้ ด้วยกล่าวรับรองว่า “พวกข้าพเจ้าทราบความที่ท่านผู้เจริญนี้ อยู่ในที่นี้สิ้นกาลประมาณเท่านี้, ท่านผู้เจริญรูปนี้มีชื่อโจร” เพราะฉะนั้น ควรบอกแก่เจ้าหน้าที่เหล่านั้น.

เถระ. กิจอื่นอะไรเล่า? ที่ข้าพเจ้าควรทำ.

หญิง. ท่านผู้เจริญ ธรรมดาพระผู้เป็นเจ้าของ ผู้อยู่ในป่าช้า จำต้องเว้นวัตถุทั้งหลายมี ปลา เนื้อ แป้ง งา และน้ำอ้อย เป็นต้นเสีย, ไม่ควรจำวัดกลางวัน ไม่ควรเป็นผู้เกียจคร้าน ควรปรารภความเพียร, ควรเป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่ใช่เจ้าเล่ห์ เป็นผู้มื่อธยาตัยงาม, เวลาเย็น เมื่อชนหลับหมดแล้ว พึงมาจากวิหาร, เวลาจวนรุ่ง เมื่อหมู่ชนทุกคนยังไม่ลุกขึ้น (ตื่นนอน) เลย พึงไปวิหาร, ท่านผู้เจริญ ถ้าพระผู้เป็นเจ้าของอยู่ในที่นี้ด้วยอาการอย่างนี้ไซ้ จักอาจยังกิจแห่งบรรพชิตให้ถึงที่สุดได้,

ถ้าหมู่ชนนำศพมาทิ้ง, ดิฉันจะยกขึ้นสู่เรือนยอด อันคาดด้วยผ้ากัมพล^{๘๕} ทำสักการะด้วยวัตถุทั้งหลาย มีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้นแล้ว จักทำการปลงศพ,

ผิว่า พระผู้เป็นเจ้าของจักยังไม่อาจเพื่อยังกิจแห่งบรรพชิตให้ถึงที่สุดได้ไซ้, ดิฉันจะยกขึ้นสู่เชิงตะกอนแล้ว ติดไฟเผา เอาขอเกี่ยวลาก (ศพ) ออกมาวางไว้ภายนอก ทอนด้วยขวาน ฉือนให้เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่ แล้วใส่ในไฟ แสดงแก่ท่าน (พระผู้เป็นเจ้าของ) แล้วจึงค่อยเผา.

ที่นั่น พระเถระสังฆนายกถามว่า “ดีละ นางผู้เจริญ ก็นางเห็นรูปารมณอย่างหนึ่งแล้ว จงบอกแก่ข้าพเจ้านะ.”

นางกาลสิริรับว่า “จ๊ะ.”

พระเถระทำสมณธรรมอยู่ในป่าช้าตามอัธยาศัย (ของตน).

[พระจุลกกาลลุ่มใจ]

ส่วนพระจุลกกาลเถระ ผุดลุกผุดนั่ง รัญจนถึงฆราวาส คิดถึงบุตรและภรรยา คิดว่า “พี่ชายของเรานี้ ทำกรรมหนักยิ่ง.”

[พระมหากาลพิจารณาศพกุลธิดา]

ลำดับนั้น กุลธิดาคคนหนึ่ง ได้ทำกาละในเวลาเย็น ซึ่งยังมีทันเที่ยวแห่ง ชูบชืด เพราะพยาธิ^{๘๖} กำเริบขึ้นในครู่เดียวนั้น.

พวกญาติหามศพกุลธิดานั้นไปสู่ป่าช้าในเวลาเย็น พร้อมด้วยเครื่องเผาต่างๆ มีฟืนและน้ำมันเป็นต้น ให้ค่าจ้างแก่หญิงเฝ้าป่าช้า ด้วยคำว่า “นางจงจัดการเผาศพนี้” ดังนี้แล้ว มอบ (ศพ) ให้ แล้วหลีกไป.

นางเปลื้องผ้าห่มของกุลธิดานั้นออกแล้ว เห็นสรีระซึ่งตายเพียงครู่เดียวนั้น แสนประณีต มีสีดังทองคำ จึงคิดว่า “อารมณนี้ควรจะแสดงแก่พระผู้เป็นเจ้าของ” แล้วไปไหว้พระเถระกล่าวว่า “ท่านเจ้าข้า อารมณชื่อเห็นปานนี้มีอยู่, ขอพระคุณเจ้าพึง (ไป) พิจารณาเถิด.”

พระเถระรับว่า “จ๊ะ” ดังนี้แล้วไป ให้เลิกผ้าห่มออกแล้ว พิจารณาตั้งแต่ฝ่าเท้าถึงปลายผมแล้ว พุดว่า “รูปนี้ประณีตยิ่งนัก มีสีดุจทองคำ, นางพึงใส่รูปนั้นในไฟ ในกาลที่รูปนั้นถูกเปลวไฟใหญ่ลวกแล้ว จึงบอกแก่ข้าพเจ้า” ดังนี้แล้ว ไปยังที่อยู่ของตนนั้นแลนั่งแล้ว.

นางทำอย่างนั้นแล้ว จึงแจ้งแก่พระเถระ.

พระเถระไปพิจารณา.

ในที่ถูกลวกไปกระทบแล้วๆ สีแห่งสรีระได้เป็นดั่งแม่โคต่าง.

เท้าทั้ง ๒ งอหงิกห้อยลง มือทั้ง ๒ กำเข้า หน้าผากได้มีหนังปกแล้ว.

๘๕ ผ้าทำด้วยขนสัตว์.

๘๖ ความเจ็บไข้

[พระมหากาลบรรลुพระอรหัต]

พระเถระพิจารณาว่า “สรีระนี้เป็นธรรมชาติทำให้ไม่วายกระสัน^{๘๗}แก่บุคคลผู้ดูแลอยู่ในบัดเดี๋ยวนี้เอง, แต่บัดนี้ (กลับ) ถึงความสิ้นถึงความเสื่อมไปแล้ว,” กลับไปที่พิกกลางคืน นั่งพิจารณาถึงความสิ้นและความเสื่อมอยู่ กล่าวคาถาว่า

“สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีอันเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา,
เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความสงบแห่งสังขารเหล่านั้นเป็นสุข”

เจริญวิปัสสนา ได้บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย.

เมื่อท่านบรรลुพระอรหัตแล้ว, พระศาสดามีภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จจาริกไปยังเสตัพยนครแล้ว เสด็จเข้าสู่ป่าไม้ประดู่ลาย.

พวกภรรยาของพระจุลกาล ได้ยินว่า “ข่าวว่า พระศาสดาเสด็จมาถึงแล้ว,” คิดว่า

“พวกเราจัก (ช่วยกัน) จับสามีของพวกเรา” ดังนี้แล้ว ส่ง (คน) ไปให้ทูลอาราธนาพระศาสดา.

[ระเบียบปูอาสนะสมัยพุทธกาล]

ก็ในสถานที่พระพุทเจ้าทั้งหลายไม่ทรงคุ่นเคย ควรที่ภิกษุรูปหนึ่งผู้บอกการปูอาสนะจะต้องล่วงหน้าไปก่อน.

ก็อาสนะสำหรับพระพุทเจ้าทั้งหลาย พึงให้ปูในที่พำกลาง, อาสนะสำหรับพระสารีบุตรเถระ พึงให้ปูข้างขวา, อาสนะสำหรับพระมหาโมคคัลลานเถระ พึงให้ปูข้างซ้ายแห่งอาสนะของพระพุทเจ้านั้น, อาสนะสำหรับภิกษุสงฆ์ พึงให้ปูในข้างทั้ง ๒ ถัดจากที่นั้นไป.

เพราะฉะนั้น พระมหากาลเถระพักอยู่ในที่ห่มจีวร ส่งพระจุลกาลไปว่า “เธอจงล่วงหน้าไปบอกการปูอาสนะ.”

[พระจุลกาลถูกหญิงจับสีก]

พวกชนในเรือน ทำการเสสรวลกับท่าน จำเดิมแต่กาลที่พวกเขาเห็นท่าน (แก่ง) ปูอาสนะต่ำในที่สุดพระสังฆเถระ ปูอาสนะสูงในที่สุดของสังฆนวกะ^{๘๘}

พระจุลกาลนอกนี้ ชี้แจงว่า “พวกเจ้าจงอย่าทำอย่างนั้น, จงปูอาสนะสูงในที่สูง ปูอาสนะต่ำในที่ต่ำ.”

พวกหญิง ทำที่เหมือนไม่ได้ยินถ้อยคำของท่าน รุมกันว่า “ท่านเที่ยวทำอะไรอยู่? หน้าที่ให้ปูอาสนะไม่สมควรแก่ท่านหรือ? ท่านลาใครบวช? ท่าน ใครเป็นผู้ยอมให้บวช? มาในที่นี้ทำไม?” ดังนี้แล้ว ช่วยกันจุดสบงและจีวรออกแล้ว ให้นำผ้าขาว สวมเทริดมาลาบนศีรษะ แล้วส่งไปด้วยคำว่า “เธอจงไปนำเสด็จพระศาสดามา, พวกข้าพเจ้าจะปูอาสนะ.”

จุลกาล ดำรงอยู่ในภาวะแห่งภิกษุ สิ้นกาลไม่นาน ยังไม่ทันได้พรรษา ก็สึก จึงไม่รู้สีกาย, เพราะฉะนั้น เขาจึงหมดความรังเกียจ ด้วยอากัปกิริยาที่เสียทีเดียว ไปถวายบังคมพระศาสดาแล้ว พาภิกษุสงฆ์มีพระพุทเจ้าเป็นประมุขมา.

๘๗ อปริยัติกริ กระทำซึ่งกิเลสให้เป็นสภาพไม่มีที่สุตรอบ

๘๘ ผู้ใหม่ในสงฆ์ หมายความว่า ผู้มีพรรษาน้อยกว่าทุกรูปในหมู่นั้น.

ก็ในกาลเสร็จภารกิจของภิกษุสงฆ์ พวกภรรยาของพระมหากาลคิดกันว่า
“หญิงพวกนี้ รุมจับสามีของตนได้ พวกเราก็จักจับสามีของพวกเราบ้าง”
จึงให้himนตพระศาสดา เพื่อประโยชน์แก่การเสวยภัตตาหารในวันรุ่งขึ้น.

[พระมหากาลก็ถูกภรรยาจับสึก]

ก็ในกาลนั้น ภิกษุรูปอื่นได้ไป (ชี้แจง) ให้ปุ้อาสนะ.

หญิงเหล่านั้นไม่ได้โอกาสในขณะนั้น อาราธนาภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรเจ้าเป็นประมุขให้หนึ่งแล้ว ได้ถวายภิกษา.

ก็จุลกาลมีภรรยา ๒ คน, มัชฌิมกาลมี ๔ คน, มหากาลมี ๘ คน.

ฝ่ายภิกษุทั้งหลายใคร่ทำภารกิจ ได้นั่งทำภารกิจแล้ว พวกที่ใคร่ไปภายนอก ก็ได้ลุดไปแล้ว.

ส่วนพระศาสดาประทับนั่งทรงทำภารกิจ.

ในกาลเสร็จภารกิจของพระองค์ หญิงเหล่านั้น ทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระมหากาลทำอนุโมทนาแก่พวกข้าพระองค์แล้ว จึงจักไป, ขอพระองค์เสด็จไปก่อนเถิด.”

พระศาสดา ตรัสว่า “ได้ละ” ได้เสด็จล่วงหน้าไปแล้ว.

ครั้นถึงประตูบ้าน ภิกษุสงฆ์ ก็ยกโทษว่า “ทำไม พระศาสดา จึงทรงทำเช่นนั้น?

พระองค์ทรงทราบแล้ว จึงทรงทำ หรือไม่ทรงทราบแล้วทรงทำหนอ?

วานนี้ อันตรายแห่งบรรพชา เกิดขึ้นแก่จุลกาล เพราะการล่วงหน้าไปก่อน,

วันนี้ อันตรายมิได้มี เพราะภิกษุอื่นล่วงหน้าไปก่อน,

บัดนี้ พระศาสดา รับสั่งให้พระมหากาลยั้ง^{๘๘} อยู่แล้วเสด็จมา,

ก็ภิกษุผู้มีศีล ถึงพร้อมแล้วด้วยอาจารย์ หญิงเหล่านั้นจักทำอันตรายแห่งบรรพชา แก่พระมหากาลนั้นได้ละหรือ?”

พระศาสดา ทรงสดับคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว เสด็จกลับมาทรงยืนอยู่ ตรัสถามว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอกล่าวอะไรกัน?”

ภิกษุเหล่านั้น ทูลความนั้นแล้ว.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกเธอสำคัญมหากาลเหมือนจุลกาลหรือ?

ภิกษุ. อย่างนั้น พระเจ้าข้า เพราะจุลกาลนั้น มีภรรยา ๒ คน (ส่วน) พระมหากาลนี้ มีถึง ๘ คน,

เธอถูกภรรยาทั้ง ๘ รุมจับไว้แล้ว จักทำอะไรได้ พระเจ้าข้า?

[พระมหากาลเป็นผู้ไม่หวั่นไหว]

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่าได้กล่าวอย่างนั้น,

จุลกาล ลุกขึ้น ลุกขึ้นพร้อมแล้ว มากไปด้วยอารมณ์ว่างามอยู่ เป็นเช่นกับต้นไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรง ตั้งอยู่ริมเหวและเขาขาด,

ส่วนมหากาลบุตรของเรา ตามเห็นอารมณ์ว่าไม่งามอยู่ เป็นผู้ไม่หวั่นไหวเลย เหมือนภูเขาหินแห่งทิบ” ดังนี้แล้ว ได้ภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่างาม ไม่สำรวมในอินทรีย์ทั้งหลาย ไม่รู้ประมาณในโภชนะ
 เกียรติร้าน มีความเพียรเลวทรามอยู่^{๙๐} ผู้นั้นแล มารย่อมรังควานได้,
 เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรง ลมรังควานได้ ฉะนั้น.

(ส่วน) ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่าไม่งาม สำรวมดีในอินทรีย์ทั้งหลาย
 รู้ประมาณในโภชนะ มีศรัทธาและปรารถนาความเพียรอยู่
 ผู้นั้นแล มารย่อมรังควานไม่ได้,
 เปรียบเหมือนภูเขาหิน ลมรังควานไม่ได้ ฉะนั้น.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุภานุปสฺสึ** ได้แก่ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่างาม. อธิบายว่า ผู้ปล่อยใจไปในอารมณ์ที่น่าปรารถนาอยู่.

ก็บุคคลใด เมื่อถือโดยนิमित^{๙๑} โดยอนุพยัญชนะ^{๙๒} ย่อมถือว่า “เล็บทั้งหลาย งาม.” ถือว่า “นิ้วทั้งหลาย งาม.” ถือว่า “มือทั้ง ๒ เท้าทั้ง ๒ แข้งทั้ง ๒ ขาทั้ง ๒ สะเอว ท้อง ถันทั้ง ๒ คอ ริมฝีปาก ฟันทั้งหลาย ปาก จมูก ตาทั้ง ๒ หูทั้ง ๒ คิ้วทั้ง ๒ หน้าผาก ผมทั้งหลาย งาม.” ถือว่า “ผม ขน เล็บ ฟัน หนง งาม.” (หรือ) ถือว่า “สีงาม ทรวดทรงงาม.” บุคคลนี้ ชื่อว่าตามเห็นอารมณ์ว่างาม. ผู้นั้น คือผู้ตามเห็นอารมณ์ว่างามอย่างนั้นอยู่.

บทว่า **อินฺทริเยสุ** ได้แก่ ในอินทรีย์^{๙๓} ๖ มีจักขุเป็นต้น.

บทว่า **อสูตฺ** ได้แก่ ผู้ไม่รักษาทวารทั้งหลาย มีจักขุทวารเป็นต้น.

บทว่า **อมตตถณฺ** ความว่า ชื่อว่าผู้ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ เพราะไม่รู้ประมาณนี้
 คือ ประมาณในการแสวงหา ประมาณในการรับ ประมาณในการบริโภค.

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าผู้ไม่จักประมาณ เพราะไม่รู้ประมาณแม้นี้ คือ ประมาณในการพิจารณา ประมาณในการสละ
 คือไม่ทราบแม้ว่า “โภชนะนี้ประกอบด้วยธรรม นี้ไม่ประกอบด้วยธรรม.”

บทว่า **กฺลิตฺ** ความว่า ชื่อว่าผู้เกียจคร้าน เพราะความเป็นผู้เป็นไปในอำนาจของกามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก.

บทว่า **หินฺวิริยํ** ความว่า ผู้ไม่มีความเพียร คือ ผู้เว้นจากการทำความเพียรในอิริยาบถทั้ง ๔.

บทว่า **ปสฺสตี** แปลว่า ย่อมครอบงำ คือ ย่ำยี.

บาทพระคาถาว่า **วาโต รุกฺขํ พุพฺพลํ** ความว่า เหมือนลมมีกำลังแรง รังควานต้นไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรง ซึ่งเกิดริมเขาขาด.

๙๐ สุภานุปสฺสึ เป็นต้น เป็น วิกติดิตตา ใน หุตฺวาฯ สมานกาลกิริยาใน วิหรนฺตํ แปลโดยพยัญชนะว่า ผู้เป็นผู้มักตามเห็นอารมณ์ว่างาม ... มีความเพียรเลวทรามอยู่.

๙๑ ได้แก่รวบรวมถือทั้งหมด.

๙๒ ได้แก่แยกถือเป็นส่วนๆ เช่น ผมงาม เป็นต้น.

๙๓ อินฺทริยํ ๖ คือ จักขุนฺทริยํ โสตฺนฺทริยํ ฆานินฺทริยํ ชิวหินฺทริยํ กายินฺทริยํ มนินฺทริยํ.

อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า ลมนี้ ยังส่วนต่างๆ มี ดอก ผล ใบอ่อนเป็นต้น แห่งต้นไม้ให้ร่วงลงบ้าง หักกิ่งน้อยบ้าง หักกิ่งใหญ่บ้าง พัดถอนต้นไม้พร้อมทั้งราก ทำให้รากขึ้นเบื้องบน กิ่งลงเบื้องล่าง **ฉันท**;

มารคือกิเลส อันเกิดในภายใน ย่อมรังควานบุคคลผู้เห็นปานนั้นได้ **ฉันท**นั้นเหมือนกัน;

คือ กิเลสมาร

ทำให้ต้องอาบัติเล็กๆ น้อยๆ เหมือนลมมีกำลังแรง พัดส่วนต่างๆ มี ดอก ผล ใบอ่อนเป็นต้นแห่งต้นไม้ที่ไม่แข็งแรงให้ร่วงลงบ้าง, ทำให้ต้องอาบัติมีนิสัสัคคิยะเป็นต้น เหมือนลมมีกำลังแรง ทำการหักกิ่งไม้เล็กๆ บ้าง,

ทำให้ต้องอาบัติสังฆาติเสส ๑๓ เหมือนลมมีกำลังแรง ทำการหักกิ่งไม้ใหญ่บ้าง,

ทำให้ต้องอาบัติปาราชิก นำออกจากศาสนาอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว ให้ถึงความเป็นคฤหัสถ์โดย ๒-๓ วันเท่านั้น

เหมือนลมมีกำลังแรงถอน (ต้นไม้) ทำให้โคนลง มีรากขึ้นเบื้องบน มีกิ่งลงเบื้องล่างบ้าง.

กิเลสมาย่อมยังบุคคลเห็นปานนั้นให้เข้าไปในอำนาจของตน.

บทว่า **อสุภานุปัสสี** ความว่า

ผู้เห็นอารมณ์ไม่งาม^{๙๔} ๑๐ อย่างใดอย่างหนึ่งว่าไม่งาม คือ ประกอบในมนสิการโดยความเป็นของปฏิกุศล

ได้แก่ เห็นผมทั้งหลาย โดยความไม่งาม เห็นขน เล็บ ฟัน หนัง สี ทรวดทรง โดยความไม่งาม.

บทว่า **อินทริเยสุ** ได้แก่ ในอินทริย์ ๖.

บทว่า **สุสฺสูต** ได้แก่ ผู้เว้นจากการถือ มีถือโดยนิमितเป็นต้น คือ ผู้มีทวารอันปิดแล้ว.

(บทว่า **มตตถณฺญ** ความว่า) ผู้รู้จักประมาณในโภชนะ โดยตรงกันข้ามกับความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณ.

บทว่า **สทฺธ** ความว่า ผู้ประกอบด้วยโลกียสัทธา มีอันเชื่อกรรมและผลเป็นลักษณะ อย่างหนึ่ง

ด้วยโลกุตตรสัทธา กล่าวคือ ความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในวัตถุ^{๙๕} ๓ อย่างหนึ่ง.

บทว่า **อารทฺหวิริย** ได้แก่ ผู้ประคองความเพียร คือ ผู้มีความเพียรเต็มที่.

บทว่า **ต วา** ได้แก่ บุคคลนั้น คือ เห็นปานนั้น.

อธิบายว่า ลมมีกำลังอ่อน พัดเบาๆ ย่อมไม่อาจให้ศิลาแห่งที่บ้วนไหได้ **ฉันท**;

กิเลสมารที่มีกำลังทรมาน แม้เกิดขึ้นในภายใน ย่อมรังควาน (บุคคลนั้น) ไม่ได้ คือไม่อาจให้หวั่นไหว สะเทือนคลอนแคลนได้ **ฉันท**.

[พระมหากาลเหาะหนิกรรยา]

พวกหญิงแม่เหล่านั้นแล ที่เป็นภรรยาเก่าของพระมหากาลนั้นล้อมพระเถระแล้ว กล่าวคำเป็นต้นว่า

“ท่านลาใครบวช บัดนี้ท่านจักเป็นคฤหัสถ์หรือจักไม่เป็นเล่า?” ดังนี้แล้ว

ได้เป็นผู้ใคร่เพื่อจะเปลื้องผ้ากาสายะทั้งหลาย (ของพระเถระ) ออก.

๙๔ อสุภ อารมณ์อันไม่งาม มี ๑๐ คือ ๑. อุทฺฐมาตกอสฺภ อสุภที่ขึ้นพอง ๒. วินิลกอสฺภ อสุภที่มีสีเขียว

๓. วิบุพฺพกอสฺภ อสุภที่มีหนองไหลออก ๔. วิจฺฉิทฺทกอสฺภ อสุภที่เขาสับฟันเป็นท่อนๆ ๕. วิกฺขายิตกอสฺภ อสุภที่สัตว์ยื้อแย่งกิน ๖. วิก-

ขิตตกอสฺภ อสุภที่ขาดกลาง ๗. หตฺวิกขิตตกอสฺภ อสุภที่ขาดกระจัดกระจาย ๘. โลหิตกอสฺภ อสุภที่เปื้อนเลือด

๙. ปุพฺพกอสฺภ อสุภที่มีหมู่นอน ๑๐. อภฺฐิกอสฺภ อสุภที่มีแต่ร่างกระดูก

๙๕ วัตถุ ๓ คือ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์.

พระเถระ กำหนดอาการของหญิงเหล่านั้นได้แล้ว ลุกจากอาสนะที่นั่งแล้วเหาะไปด้วยฤทธิ์ ทำลายข้อฟ้าเรือนยอด, ไปทางอากาศ, เมื่อพระศาสดา พอตรัสพระคาถาจบลง, ชมเชยพระสรีระของพระศาสดา ซึ่งมีวรรณะดังทองคำ ลงมาถวายบังคมพระบาทบุคคลของพระตถาคตแล้ว.

ในกาลจบคาถา ภิกษุผู้ประชุมกัน ดำรงอยู่ในอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องจุลกาลและมหากาล จบ.

๗. เรื่องพระเทวทัต

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภการได้ผ้ากาสาอะนูปุคคณำมาแต่แคว้นคันธาระ ของพระเทวทัต ในกรุงราชคฤห์ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อนิกกสาโว” เป็นต้น.

[พระสารีบุตรแสดงธรรมแก่ชาวกรุงราชคฤห์]

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระอัครสาวกทั้ง ๒ พาบบริวารของตน องค์กร ๕๐๐ รูป ไปทูลลาพระศาสดาแล้ว ได้ไปจากพระเชตวันสู่กรุงราชคฤห์.

ชาวกรุงราชคฤห์ รวมเป็นพวกเดียวกัน ๒ คนบ้าง ๓ คนบ้าง หลายคนบ้าง ได้ถวายเป็นอากันตูกทาน^{๙๖}

อยู่มาวันหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรเมื่อจะทำอนุโมทนา แสดงธรรมอย่างนี้ว่า

“อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย

- ทายกคนหนึ่งถวายเป็นอากันตูกทานด้วยตนเอง (แต่) ไม่ชักชวนคนอื่น, ทายกนั้น ย่อมได้โภคสมบัติในที่แห่งตนเกิดแล้วๆ, (แต่) ไม่ได้บริวารสมบัติ,
- คนหนึ่งชักชวนคนอื่น, ส่วนตนเองไม่ถวายเป็นอากันตูกทาน, ผู้นั้น ย่อมได้บริวารสมบัติในที่แห่งตนเกิดแล้วๆ, (แต่) ไม่ได้โภคสมบัติ,
- คนหนึ่งแม้ตนเองก็ไม่ได้ถวายเป็นอากันตูกทาน, แม้คนอื่นก็ไม่ชักชวน, ผู้นั้น ย่อมไม่ได้แม้วัตถุมาตราว่าข้าวปลายเกเรียนพ้อมท้อง ย่อมเป็นอนาถา หาปัจจัยมิได้ ในที่แห่งตนเกิดแล้วๆ,
- คนหนึ่งทั้งตนเองก็ถวายเป็นอากันตูกทาน, ทั้งชักชวนคนอื่น, ผู้นั้นย่อมได้ทั้งโภคสมบัติทั้งบริวารสมบัติ ในที่แห่งตนเกิดแล้วๆ สิ้นร้อยอัทภาพบ้าง พันอัทภาพบ้าง แสนอัทภาพบ้าง.”

[นิมิตตภิษุพันธุ์ปรับภัตตอาหาร]

บุรุษผู้บัณฑิตคนหนึ่ง ฟังพระธรรมเทศนานั้นแล้ว คิดว่า “ท่านผู้เจริญ พระธรรมเทศนาน่าอัศจรรย์นัก, พระผู้เป็นเจ้าของสารีบุตรกล่าวเหตุแห่งความสุข, เราทำกรรมอันยังสมบัติทั้ง ๒ เหล่านี้ให้สำเร็จ ย่อมสมควร” ดังนี้แล้ว จึงนิมิตตภิษุพระเถระว่า “ท่านครับ พຽຽຽຽ ขอนิมนต์ท่านทั้งหลายรับภิกษาของผมนิด.”

พระเถระ ถามว่า “ท่านต้องการภิกษาเท่าไร? อุบาสก.”

อุบาสก ย้อนถามว่า “ก็ภิกษาที่เป็นบริวารของท่าน มีเท่าไร? ครับ.”

เถระ. มีประมาณพันธุ์ อุบาสก.

อุ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านพร้อมด้วยภิกษาทั้งหมดทีเดียว โปรดรับภิกษา (ของผม).

พระเถระรับ นิมิตตภิษุแล้ว.

๙๖ ถวายเป็นอากันตูกทานใหม่ คือผู้เป็นแขก.

[ชวนชาวบ้านถวายภัตตาหาร]

อุบาสกเที่ยวไปในถนนพระนครชักชวนด้วยคำว่า “ข้าแต่แม่และพ่อทั้งหลาย ฉันนิมนต์ภิกษุไว้พันรูป, ท่านทั้งหลายจักอาจถวายภิกษาแก่ภิกษุมีจำนวนเท่าไร? ท่านทั้งหลายจักอาจถวายภิกษาและภิกษุมีจำนวนเท่าไร?”

พวกมนุษย์กล่าวโดยเหมาะสมพอควร (แก่กำลัง) ของตนๆ ว่า

“พวกฉันจักถวายแก่ภิกษุ ๑๐ รูป, พวกฉัน ๒๐ รูป, พวกฉัน ๑๐๐ รูป.”

อุบาสกกล่าวว่า “ถ้ากระนั้น เราทั้งหลาย จักประชุมหุงต้มรวมกันในที่แห่งเดียว, ขอท่านทุกๆ คน จงรวบรวมวัตถุต่างๆ มีน้ำมัน งบ ข้าวสาร เนยใส น้ำอ้อยเป็นต้น” ดังนี้แล้ว ให้รวม (ของ) ไว้ในที่แห่งหนึ่ง.

ที่นั้น กุฎุมพีผู้หนึ่ง ให้ผ้ากาสาวะอันนำมาจากแคว้นคันธาระซึ่งมีค่าแสนหนึ่ง แก่อุบาสกนั้นแล้ว สั่งว่า

“ถ้าท่านวิภู^{๘๗} ของท่านยังไม่เพียงพอไซ้, ท่านพึงจ่ายผ้าผืนนี้ให้ครบส่วนที่บกพร่อง, ถ้าท่านวิภูของท่านเพียงพอไซ้ ท่านพึงถวาย (ผ้าผืนนี้) แก่ภิกษุรูปที่ท่านปรารถนา.”

ในกาลนั้น ท่านวิภูทุกๆ อย่างของอุบาสกนั้นเพียงพอแล้ว, อะไรๆ ชื่อว่าบกพร่องมิได้มี,

อุบาสกนั้นจึงถามมนุษย์ทั้งหลายว่า “ผ้ากาสาวะอันหาค่ามิได้ผืนนี้ อันกุฎุมพีผู้หนึ่ง กล่าวอย่างนี้แล้วมอบให้ไว้, ท่านวิภู (ของพวกเรา) ก็มีเหลือเฟือแล้ว, เราทั้งหลายจะถวายผ้ากาสาวะผืนนี้แก่ท่านรูปไหนเล่า?”

[ถวายผ้าราคาตั้งแสนแก่พระเทวทัต]

บางพวกกล่าวว่า “ถวายแก่พระสารีบุตรเถระ.”

บางพวกกล่าวว่า “พระเถระมักมาในเวลาข้าวกล้าแก่ แล้วก็ไป, พระเทวทัตเป็นสหายในการมงคลและอวมงคลทั้งหลาย ของพวกเรา ดำรงอยู่เป็นนิตย์ เหมือนหม้อน้ำ, พวกเราจะถวายผ้าผืนนั้นแก่ท่าน,”

แม้เมื่อถ้อยคำเป็นไปหลายทาง (อย่างนั้น), พวกที่กล่าวว่า “ควรถวายแก่พระเทวทัต” ได้มีจำนวนมากกว่า.

เมื่อเป็นอย่างนั้น พวกเขาจึงได้ถวายผ้ากาสาวะนั้นแก่พระเทวทัต.

[เทวทัตนุ่งห่มผ้าไม่สมควรแก่ตน]

พระเทวทัตนั้น ตัดผ้าานั้นแล้ว เย็บ ย้อม นุ่งห่มเที่ยวไป.

พวกมนุษย์เห็นท่านแล้ว จึงพูดกันว่า

“ผ้าผืนนี้หาสมควรแก่พระเทวทัตไม่ ควรแก่พระสารีบุตรเถระ, พระเทวทัตนุ่งห่มผ้าอันไม่สมควรแก่ตนเที่ยวไป.”

ขณะนั้น ภิกษุผู้อยู่ต่างทิศรูปหนึ่ง (ออก) จากกรุงราชคฤห์ไปสู่กรุงสาวัตถี ถวายบังคมพระศาสดา

เป็นผู้อันพระศาสดาทรงทำปฏิสันถาร ตรัสถามถึงการอยู่ผาสุกของพระอัครสาวกทั้ง ๒ แล้ว

จึงกราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมดจำเดิมแต่ต้น.

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุ เทวทัตนั้นทรงผ้าที่ไม่สมควรแก่ตนในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่ได้,

แม้ในกาลก่อน เธอก็ทรงแล้วเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสว่า)

๘๗ ทานวิภู ได้แก่ของทำบุญ.

[ครั้งก่อน เทวทัตเป็นนายพรานข้าง]

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติ ในพระนครพาราณสี,
นายพรานข้าง ชาวพระนครพาราณสีผู้หนึ่ง ล้มข้างแล้ว นำงา หนึ่ง ใ้ใหญ่ และเนื้อล่ามาแล้ว ขายเลี้ยงชีวิต.

ครั้งนั้น ข้างหลายพันเชือก เดินหากินอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง พบพระปัจเจกพุทธะหลายองค์
จำเดิมแต่กาลนั้น เมื่อไป หมอบลงด้วยเข่าทั้ง ๒ แล้วจบ^{๙๘} ในกาลที่ไปและมา (ทุกครั้ง) แล้วจึงผ่านไป.

วันหนึ่ง นายพรานข้างเห็นกีรยานันแล้ว คิดว่า “เราล้มข้างเหล่านี้ได้โดยยาก,
ก็ในกาลไปและมา ข้างเหล่านี้ย่อมจบพระปัจเจกพุทธะทั้งหลาย, มันเห็นอะไรหนอ? จึงจบ,”
กำหนดได้ว่า “เห็นผ้ากาสาวะ” ดังนี้แล้ว ดำริว่า “บัดนี้ แม่เราได้ผ้ากาสาวะย่อมควร,”
เมื่อพระปัจเจกพุทธะรูปหนึ่งลงไปสู่ชาติสระ^{๙๙} สรงน้ำอยู่ วางผ้ากาสาวะทั้งหลายไว้ที่ริมฝั่ง, จึงลักจีวรไป
จับหอกนึ่งคลุมโปง^{๑๐๐} อยู่ริมหนทางที่ข้างเหล่านี้ไปมา.

หมู่ข้างเห็นเขาแล้วจึงจบ ด้วยสำคัญว่า “พระปัจเจกพุทธะ” แล้วก็ผ่านไป.

นายพรานข้างนั้น เอาหอกพุ่งถูกข้างตัวไปข้างหลังข้างเหล่านี้ทั้งหมด ให้ตายแล้ว ถือเอาส่วนต่างๆ มีงาเป็นต้น
ฝั่งส่วนที่เหลือในแผ่นดินแล้วไป.

ในกาลต่อมา พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในกำเนิดข้าง ได้เป็นหัวหน้าข้าง เป็นนายโหลง.

ถึงในกาลนั้น นายพรานข้างนั้น ก็คงทำอยู่อย่างนั้น.

พระมหาบุรุษทราบความหมดสิ้นไปแห่งบริษัทของตน จึงถามว่า “ข้างเหล่านี้ไปไหน? จึงเบาบางไป,”
เมื่อเหล่าข้างนั้นตอบว่า “ไม่ทราบ นาย” คิดว่า “ข้างทั้งหลายจะไปไหนไม่บอกเรา (ก่อน) จักไม่ไป, อันตรายพึงมี”
นึกสงสัยว่า “อันตรายพึงมีจากสำนักแห่งบุรุษผู้หนึ่งคลุมผ้ากาสาวะในที่แห่งหนึ่ง,”
เพื่อจะจับบุรุษนั้น จึงส่งข้างทั้งหมดล่วงหน้าไปก่อน ส่วนตนมาล่าหลัง.

นายพรานข้างนั้น เมื่อข้างที่เหลือ จบแล้วเดินไป, เห็นพระมหาบุรุษกำลังเดินมาจึงม้วนจีวรพุ่งหอกไป.

พระมหาบุรุษคุมสติเดินมา ถอยกลับไปข้างหลังหลบหอกแล้ว.

ที่นั่น จึงวิ่งแปรเข้าไป เพื่อจะจับนายพรานข้างนั้น ด้วยสำคัญว่า “เจ้าคนนี้ ให้ข้างของเราฉิบหายแล้ว.”

นายพรานข้างนอกนี้ แอบบังต้นไม้ต้นหนึ่ง.

ที่นั่น พระมหาบุรุษ เองวงรวบเขาพร้อมกับต้นไม้ หมายใจว่า “จักจับพาดลงที่แผ่นดิน,”

(ครั้น) เห็นผ้ากาสาวะที่เขา นำออกแสดง จึงยับยั้งไว้ ด้วยคิดเห็นว่า

“ถ้าเราจักประทุษร้ายในบุรุษนี้ไซ้, ชื่อว่าความละอายในพระพุทเจ้า พระปัจเจกพุทธะและพระชีนาสพหลายพันองค์
จักเป็นอันเราทำลายแล้ว,” ซักถามว่า “ญาติของเราประมาณเท่านี้ เจ้าให้ฉิบหายแล้วหรือ?”

๙๘ กิริยาของข้างที่ทำความเคารพ ตรงกับคำว่า ไหว้.

๙๙ ชาติสระ สระที่เป็นของไม่มีใครขุดใครทำ.

๑๐๐ สีสี่ ปารุปีตวา.

นายพรานข้างรับสารภาพว่า “จ๊ะ นาย.”

พระมหาบุรุษกล่าวว่า “เพราะอะไร เจ้าจึงได้ทำกรรมอันหยาบช้าอย่างนี้?

เจ้าห่มผ้าไม่สมควรแก่ตน สมควรแก่ท่านผู้ปราศจากราคะทั้งหลาย เมื่อทำกรรมอันลามกเห็นปานนี้ ชื่อว่าทำกรรมอันหนัก.”

ก็แล ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว เมื่อจะข่มขี้ให้ยิ่งขึ้น จึงกล่าวคาถาว่า

“ผู้ใด มีกิเลสจุน้ำฝาดยังไม่ออก ปราศจากทมะและสัจจะ
จะนุ่งห่มผ้ากาสาวะ, ผู้นั้นย่อมไม่ควรนุ่งห่มผ้ากาสาวะ,
ส่วนผู้ใด พึงเป็นผู้มีกิเลสจุน้ำฝาดอันคายแล้ว ตั้งมั่นดีในศีลทั้งหลาย
ประกอบด้วยทมะและสัจจะ, ผู้นั้นแล ย่อมควรนุ่งห่มผ้ากาสาวะ”

ดังนี้แล้ว กล่าวว่ “เจ้าทำกรรมอันไม่สมควร” แล้วก็ปล่อยเขาไป.

[ของดีย่อมควรแก่คนดี หากควรแก่คนชั่วไม่]

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มา (แสดง) แล้ว ทรงย่อชาดกว่า

“นายพรานข้างในกาลนั้น ได้เป็นเทวทัต (ในบัดนี้) ข้างตัวประเสริฐผู้ข่มขี้นายพรานข้างนั้น คือเราเอง” ดังนี้ ตรัสว่า

“ภิกษุ ไม่ใช่แต่ในกาลนี้เท่านั้น, แม้ในกาลก่อน เทวทัตก็ทรงผ้าไม่สมควรแก่ตนเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว

ได้ภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ผู้ใด มีกิเลสจุน้ำฝาดยังไม่ออก ปราศจากทมะและสัจจะ
จักนุ่งห่มผ้ากาสาวะ, ผู้นั้นย่อมไม่ควรนุ่งห่มผ้ากาสาวะ,
ส่วนผู้ใด พึงเป็นผู้มีกิเลสจุน้ำฝาดอันคายแล้ว ตั้งมั่นดีในศีลทั้งหลาย
ประกอบด้วยทมะและสัจจะ, ผู้นั้นแล ย่อมควรนุ่งห่มผ้ากาสาวะ.”

เนื้อความนี้ บัณฑิตพึงแสดงแม้ด้วยฉันทชาดก^{๑๑๑} ดังนี้แล.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อนิกกสาโว** ความว่า ผู้ชื่อว่ามิใช่กิเลสจุน้ำฝาด เพราะกิเลสจุน้ำฝาดทั้งหลาย มีกามราคะ เป็นต้น.

บทว่า **ปริทเทสสติ** ความว่า จักใช้สอยด้วยสามารถแห่งการนุ่ง การห่ม และการลาด. พระบาลีว่า “ปริททิสฺสติ” ก็มี.

บาทพระคาถาว่า **อเปโต ทมสจฺเจน** ความว่า ปราศจาก,

อธิบายว่า “พราก” จากการฝึกอินทรีย์ และวจีสัจจะอันเป็นฝ่ายปรมาตตสัจจะ.

บทว่า **น โส** เป็นต้น ความว่า บุคคลนั้น คือผู้เห็นปานนั้น ย่อมไม่ควรนุ่งห่มผ้ากาสาวะ.

บทว่า **วณฺทกสวสฺส** ความว่า พึงเป็นผู้มีกิเลสจุน้ำฝาดอันคายแล้ว คือมีกิเลสจุน้ำฝาดอันทิ้งแล้ว

ได้แก่ มีกิเลสจุน้ำฝาดอันละแล้ว ด้วยมรรค ๔.

บทว่า **สีเลสุ** ได้แก่ ในปารีสุทธิศีล ๔.

บทว่า **สุสมาหิต** ได้แก่ ผู้ตั้งมั่นดี คือดำรงอยู่ด้วยดี.

บทว่า **อุเปโต** ความว่า ประกอบด้วยการฝึกอินทรีย์และวิสัยจะ มีประการดังกล่าวแล้ว.

บทว่า **ส เว** เป็นต้น ความว่า บุคคลนั้น คือเห็นปานนั้น ย่อมควร [นุ่งห่ม] ผ้ากาสาะนั้น.

ในกาลจบคาถา ภิกษุผู้อยู่ในต่างทิศนั้น ได้เป็นพระโสดาบัน.

ชนแม่เหล่าอื่นมีจำนวนมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผล เป็นต้น.

เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระเทวทัต จบ.

๘. เรื่องสญชัย

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภความไม่มาของสญชัย (ปริพาชก) ซึ่ง ๒ พระอัครสาวกกราบทูลแล้ว ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า “อสาเร สารมดีโน” เป็นต้น.

อนุพุททิกา^{๑๐๒} ในเรื่องสญชัยนั้น ดังต่อไปนี้

[พระศาสดาได้รับพยากรณ์จากพระพุทเจ้า ๒๓ พระองค์]

ความพิสดารว่า ในที่สุด ๔ อสงไขย ยิ่งด้วยแสนกัปแต่กัปนี้ไป

พระศาสดาของเราทั้งหลาย เป็นกุมารของพราหมณ์นามว่า สุเมธะ ในอมรวดีนคร ถึงความสำเร็จศิลปะทุกอย่างแล้ว

โดยกาลล่วงไปแห่งมารดาและบิดา ทรงบริจาคทรัพย์นับได้หลายโกฏิ บวชเป็นฤๅษี อยู่ในหิมวันตประเทศ

ทำฌานและอภิญญาให้เกิดแล้ว ไปโดยอากาศ เห็นคนกลางทางอยู่ เพื่อประโยชน์เสด็จ (ออก) จากสุทศนวิหาร

เข้าไปสู่ออมรวดีนคร แห่งพระทศพลทรงพระนามว่าทีปังกร แม้ตนเองก็ถือเอาประเทศแห่งหนึ่ง,

เมื่อประเทศนั้น ยังไม่ทันเสร็จ, นอนทอดตนให้เป็นสะพาน ลาดหนังสือเหลืองบนเปือกตม เพื่อพระศาสดาผู้เสด็จมาแล้ว

ด้วยประสงค์ว่า “ขอพระศาสดา พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก ไม่ต้องทรงเหยียบเปือกตม จงทรงเหยียบเราเสด็จไปเถิด”

แต่พอพระศาสดาทรงเห็น ก็ทรงพยากรณ์ว่า

“ผู้นี้เป็นพุทธรังษี^{๑๐๓} จักเป็นพระพุทเจ้าทรงพระนามว่าโคดม ในที่สุด ๔ อสงไขย ยิ่งด้วยแสนกัปในอนาคต,”

ในสมัยต่อมาแห่งพระศาสดาพระองค์นั้น ก็ได้รับพยากรณ์ในสำนักพระพุทเจ้า ๒๓ พระองค์ซึ่งเสด็จอุบัติส่องโลกให้สว่าง

แม่เหล่านี้ คือ พระโกณฑัญญะ ๑ พระสุเมธะ ๑ พระสุมนะ ๑ พระเรวตะ ๑ พระโสภิตะ ๑ พระอโนมทัสสี ๑ พระสุมนะ ๑

พระนารทะ ๑ พระปทุมุตตระ ๑ พระสุเมธะ ๑ พระสุชาตะ ๑ พระปิยทัสสี ๑ พระอัทธทัสสี ๑ พระธรรมทัสสี ๑

พระสิทธัตถะ ๑ พระติสสะ ๑ พระปัสสะ ๑ พระวิปัสสี ๑ พระสิขี ๑ พระเวสสภู ๑ พระกุกสันธะ ๑ พระโกนาคมะ ๑

พระกัสสปะ ๑”

ทรงบำเพ็ญบารมีครบ ๓๐ คือ บารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐,

ดำรงอยู่ในอัตภาพเป็นพระเวสสันดร ให้มหาทาน อันทำแผ่นดินให้ไหว ๘ ครั้ง ทรงบริจาคพระโอรสและพระชายา,

ในที่สุดพระชนมายุ ก็ทรงอุบัติในดุสิตบุรี ดำรงอยู่ในดุสิตบุรีนั้น ตลอดพระชนมายุ

เมื่อเทวดาในหิมันจักรวาลประชุมกันอาราธนาว่า

“ข้าแต่พระมหาวิระ กาลนี้ เป็นกาลของพระองค์

ขอพระองค์ จงเสด็จอุบัติในพระครุฑพระมารดา

ตรัสรู้อมตบท ยังโลกนี้กับทั้งเทวโลกให้ข้ามอยู่.

ทรงเลือกฐานะใหญ่ๆ ที่ควรเลือก ๕^{๑๐๔} เสด็จจุติจากดุสิตบุรีนั้นแล้ว ทรงถือปฏิสนธิในศากยราชสกุล

อันพระประยูรญาติบำเรออยู่ด้วยมหาสมบัติในศากยสกุลนั้น ทรงถึงความเจริญวัยโดยลำดับ

เสวยสิริราชสมบัติในปราสาททั้ง ๓ อันสมควรแก่ฤดูทั้ง ๓ ดุจสิริสมบัติในเทวโลก.

๑๐๒ วาจาเป็นเครื่องกล่าวโดยลำดับ.

๑๐๓ หน่อเนื้อ, เชื้อสาย แห่งพระพุทเจ้า.

๑๐๔ ฐานะที่ควรเลือกใหญ่ ๕ คือ ๑. กาล ๒. ประเทศ ๓. ทวีป ๔. ตระกูล ๕. มารดา. พึงดูในปฐมสมโพธิ ฉบับพิสดาร.

[ทรงเห็นเทวดาทูตแล้วเสด็จบรรพชา]

ในสมัยที่เสด็จไปเพื่อประพาसพระอุทยาน ทรงเห็นเทวดาทูต ๓ กล่าวคือ คนแก่ คนเจ็บ และคนตาย โดยลำดับ ทรงเกิดความสังเวช เสด็จกลับแล้ว, ในวันที่ ๔ ทรงเห็นบรรพชิต ยังความพอพระทัยในการบรรพชาให้เกิดขึ้นว่า “การบรรพชาดี,” เสด็จไปสู่อุทยาน ยังวันให้สิ้นไปในพระอุทยานนั้น ประทับนั่งริมขอบสระโบกขรณีอันเป็นมงคล อภิวิสุกรรมเทพบุตรผู้จำแลงเพศเป็นช่างกลบมาตบแต่งถวาย ทรงสดับข่าวประสูติของราหูลุมาร ทรงทราบถึงความเสนาหาในพระโอรสเป็นกำลัง ทรงพระดำริว่า “เราจักตัดเครื่องผูกนี้ จนผูกมัด (เรา) ไม่ได้ทีเดียว,” เวลาเย็นเสด็จเข้าไปยังพระนคร ทรงสดับกาลานี้ ที่พระธิดาของพระเจ้าอา พระนามว่า กิสาโคตมี ภาซิดว่า

“พระราชกุมารผู้เช่นนี้ เป็นพระราชโอรสแห่งพระชนนีพระชนก
และเป็นพระสวามีของพระนางใดๆ
พระชนนีพระชนกและพระนางนั้นๆ ดับ (เย็นใจ) แน่แล้ว”

ทรงพระดำริว่า “เราอันพระนางกิสาโคตมีนี้ (สวด) ให้ได้ยนิพทุตบแล้ว,” จึงเปลื้องแก้วมุกดาหารจากพระคอ ส่งไปประทานแก่พระนางแล้ว เสด็จเข้าไปสู่ที่อยู่ของพระองค์ ประทับนั่งบนพระแท่นบรรทมอันมีสิริ ทรงเห็นประการอันแปลกของหมู่หญิงพื่อนที่เข้าถึงความหลับแล้ว มีพระหทัยเบื่อหน่าย จึงปลุกนายฉันทะให้ลุกขึ้น ให้นำมังกัณฐกะมา เสด็จขึ้นมังกัณฐกะ มีนายฉันทะเป็นสหาย อันเทวดาในหมื่นจักรวาลห้อมล้อมแล้ว เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ ทรงบรรพชาที่ริมฝั่งแม่น้ำอโนมาณี, เสด็จถึงกรุงราชคฤห์โดยลำดับ เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์นั้น ประทับนั่งที่เงื่อมเขาปัทมาวะ อันพระเจ้าแผ่นดินมคธทรงเชื่อเชิญด้วยราชสมบัติ ทรงปฏิเสศคำเชื่อเชิญนั้น ทรงรับปฏิญญาจากท้าวเธอ เพื่อประโยชน์แก่การได้บรรลुพระสัพพัญญุตญาณแล้ว จะเสด็จมาสู่แคว้นของพระองค์เสด็จ เข้าไปหาอาหารดาบสและอุทกดาบส ไม่ทรงพอพระทัยคุณวิเศษที่ทรงได้บรรลुในสำนักของ ๒ ดาบสนั้น ทรงตั้งความเพียรใหญ่ถึง ๖ ปี.

[ทรงบรรลุสัพพัญญุตญาณ แล้วทรงแสดงธรรม]

ในวันวิสาขบูชาผู้มี เจ้าตู่ เสวยข้าวปายาสซึ่งนางสุชาดาถวายแล้ว ทรงลอยถาดทองคำในแม่น้ำเนรัญชรา ให้ส่วนกลางวันล่องไปด้วยสมบัติต่างๆ ในราวป่ามทวัน ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา, เวลาเย็นทรงรับหญ้าที่นายโสติยเถรถวาย มีพระคุณอันพญากาฬนาคราชชมเชยแล้ว เสด็จสู่ควงไม้โพธิ ทรงลาดหญ้า ทำปฏิญญาว่า “เราจักไม่ทำลายบัลลังก์นี้ ตลอดเวลาที่จิตของเราจักยังไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายด้วยการไม่เข้าไปถือมั่น,” ประทับนั่งผินพระพักตร์ไปทางบูรพา, เมื่อพระอาทิตย์ยังไม่ทันอัสดงคต, ทรงกำจัดมารและพลมารได้ ทรงบรรลुพุเพนิวาสญาณ^{๑๐๕} ในปฐมยาม บรรลุจุตูปาตญาณ^{๑๐๖} ในมัชฌิมยาม หยั้งพระญาณลงในปัจจยการ ในที่สุดปัจจิมยาม, ในเวลาอรุณขึ้น ทรงแทงตลอดสัพพัญญุตญาณ ซึ่งประดับด้วยคุณทุกอย่าง มีทสพญาณและจตุเวสารัชชญาณเป็นอาทิ ทรงยังกาลให้ผ่านไปที่ควงไม้โพธิ ถึง ๗ สัปดาห์, ในสัปดาห์ที่ ๘ ประทับนั่งที่โคนไม้ชบาลนิโครธ

๑๐๕ รู้จักกระสีกชาติได้.

๑๐๖ รู้จักกำหนดจุดติและเกิด

ทรงถึงความเป็นผู้ชวนชวายน้อย ด้วยพิจารณาเห็นว่าธรรมเป็นสภาพลิกซึ่ง
 อันท้าวสัทหมบตีพรหม ผู้มีมหาพรหมหมื่นหนึ่งเป็นบริวารเชื่อเชิญให้ทรงแสดงธรรม
 ทรงพิจารณาดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุแล้ว ทรงรับคำเชิญของพรหม
 ทรงใคร่ครวญว่า “เราพึงแสดงธรรมแก่ใครหนอแล เป็นที่แรก,” ทรงทราบว่ อาหารดาบสและอุทกดาบสทำกาลแล้ว
 ทรงหวนระลึกถึงอุปการะมากของภิกษุปัญจวัคคีย์ เสด็จลุกจากอาสนะไปยังกาสิบุรี
 ในระหว่างมรรคา ได้สนทนากับอุปกาศิวก
 ในวันอาสาฬหบูชา มี เสด็จถึงที่อยู่ของภิกษุปัญจวัคคีย์ ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน
 ทรงยังภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้น ซึ่งเรียกร้อง (พระองค์) ด้วยถ้อยคำอันไม่สมควรให้สำนักตัวแล้ว
 เมื่อจะยังพรหม ๑๘ โภกฺก มีพระอัญญาโกณฑัญญะ^{๑๐๗} เป็นประมุข ให้ตีมน์น้ำอมตะ
 จึงทรงแสดงพระธรรมจักร ทรงมีธรรมจักรบวรอันให้เป็นไปแล้ว,
 ในดิถีที่ ๕ แห่งปักข์ ทรงยังภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด ให้ตั้งอยู่ในพระอรหัต,
 วันเดียวกันนั้น ทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของยสกุลบุตรแล้ว ตรัสเรียกเขาซึ่งเปื้อนหน้าย ละเรือน ออกมาในตอนกลางคืนว่า
 “มานี่เถิด ยสะ” ทำให้บรรลุโสดาปัตติผลในตอนกลางคืนนั่นเอง
 ในวันรุ่งขึ้น ให้ได้บรรลุพระอรหัต ทรงยังสหายของยสะนั้น แม้พวกอื่นอีก ๕๔ คน ให้บรรพชาด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาแล้ว
 ให้ได้บรรลุพระอรหัต.

[ทรงส่งสาวกไปประกาศพระศาสนา]

เมื่อพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖๑ พระองค์ ด้วยประการอย่างนี้แล้ว,
 พระศาสดา เสด็จอยู่จำพรรษาบวรมาแล้ว ทรงส่งภิกษุ ๖๐ รูปไปในทิศทั้งหลาย ด้วยพระพุทธานุญาตว่า
 “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเถิด” ดังนี้เป็นต้น, ส่วนพระองค์เสด็จไปอุรุเวลาประเทศ
 ในระหว่างทาง ได้ทรงแนะนำภิกษุทศกัณฐก ๓๐ คน ณ ราวป่ากัปปาสิกวัน.^{๑๐๘}
 บรรดาภิกษุทศกัณฐก ๓๐ คนนั้น อย่างต่ำกว่าเขาทั้งหมด ได้เป็นโสดาบัน, สูงกว่าเขาทั้งหมด ได้เป็นพระอนาคามี.
 พระศาสดา ทรงให้ภิกษุทศกัณฐกทั้งหมดเมื่อนั้น บรรพชาด้วยเอหิภิกขุภาวะอย่างเดียวกันแล้ว ทรงส่งไปในทิศทั้งหลาย,
 ส่วนพระองค์เสด็จไปอุรุเวลาประเทศ ทรงแสดงปาฏิหาริย์ ๓,๕๐๐ อย่าง แนะนำชฎิล ๓ ฟัน้อง ซึ่งมีชฎิลพันคนเป็นบริวาร
 มีอุรุเวลกัสสปะเป็นต้น ให้บรรพชาด้วยเอหิภิกขุภาวะเช่นเดียวกันแล้ว ให้ประชุมกันที่คยาสิสประเทศ ให้ตั้งอยู่ในพระอรหัต
 ด้วยอาทิตตปริยายเทศนา
 แวดล้อมด้วยพระอรหันต์พันองค์นั้น เสด็จไปสู่อุทยานลัญจิววัน ใกล้แดนพระนครราชคฤห์ ด้วยทรงพระดำริว่า
 “จักเปลื้องปญฺญญา ที่ถวายเป็นแก่พระเจ้าพิมพิสาร” ตรัสพระธรรมกถา อันไพเราะแก่พระราชา ผู้ทรงสดับข่าวว่า
 “ทราบว่ พระศาสดา เสด็จมาแล้ว” เสด็จมาเฝ้า พร้อมด้วยพราหมณ์และคฤหบดี ๑๒ นหุต^{๑๐๙}
 ยังพระราชา กับพราหมณ์และคฤหบดี ๑๑ นหุต ให้ตั้งอยู่ในพระโสดาปัตติผล อีกนหุตหนึ่งให้ตั้งอยู่ในสภาวะ ๓,

๑๐๗ ควรมี จ ศัพท์ ซึ่งแปลว่า ยังภิกษุปัญจวัคคีย์มีอัญญาโกณฑัญญะเป็นประมุขและพรหม ๑๘ โภกฺกให้ตีมน์น้ำอมตะ

๑๐๘ ไร่ฝ้าย.

๑๐๙ นหุต = ๑๐,๐๐๐ คน.

วันรุ่งขึ้น มีพระคุณอันท้าวสักกเทวราชทรงแปลงเพศเป็นมาณพขมเซยแล้ว เสด็จเข้าไปสู่พระนครราชคฤห์ ทรงทำภักตกิจในพระราชนิเวศน์ ทรงรับเวฬุวนาราม^{๑๑๐} ประทับอยู่ในเวฬุวนารามนั้นนั่นแล.

พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ เข้าไปเฝ้าพระองค์ในเวฬุวนารามนั้น.

อนุพุททิกถาในเรื่องพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะนั้น ดังต่อไปนี้

[ประวัติพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ]

ความพิสดารว่า เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ทรงอุบัติแล้วนั้นแล, ได้มีบ้านพราหมณ์ ๒ ตำบล คือ อุปติสสคาม ๑ โกลิตคาม ๑ ในที่ไม่ไกล จากกรุงราชคฤห์.

ใน ๒ บ้านนั้น ในวันทีนางพราหมณีชื่อ สารี ในอุปติสสคามตั้งครรภ์นั้นแล แม้นางพราหมณี ชื่อโมคคัลลี ในโกลิตคาม ก็ตั้งครรภ์.

ได้ยินว่า ตระกูลทั้ง ๒ นั้น ได้เป็นสหાયเกี่ยวพันสืบเนื่องกันมาถึง ๗ ชั่วตระกูลทีเดียว.

พราหมณ์ผู้สามี ได้ให้พิธีบริหารครรภ์แก่พราหมณีทั้ง ๒ นั้น ในวันเดียวกันเหมือนกัน.

โดยกาลล่วงไป ๑๐ เดือน นางพราหมณีทั้ง ๒ นั้นก็คลอดบุตร.

ในวันขนานชื่อ พวกญาติตั้งชื่อบุตรของสารีพราหมณีว่า ‘อุปติสส’ เพราะเป็นบุตรของตระกูลนายบ้าน ในตำบลอุปติสสคาม, ตั้งชื่อบุตรของโมคคัลลีพราหมณีว่า ‘โกลิตะ’ เพราะเป็นบุตรของตระกูลนายบ้านในตำบลโกลิตคามนอกนี้.

เด็กนี้ ๒ นั้นถึงความเจริญแล้ว ได้ถึงความสำเร็จแห่งศิลปะทุกอย่าง.

ในเวลาไปสู่แม่น้ำหรือสวนเพื่อประโยชน์จะเล่น อุปติสสมานพมีเสลียงทองคำ ๕๐๐ เป็นเครื่องแห่แหน, โกลิตมาณพ มีรถเทียมด้วยม้าอาชาไนย ๕๐๐ เป็นเครื่องแห่แหน.

ชนทั้ง ๒ มีมาณพเป็นบริวารคนละ ๕๐๐.

ก็ในกรุงราชคฤห์ มีมหรสพบนยอดเขา ทุกๆ ปี.

หมู่ญาติได้ยกเตียงซ้อนกันเพื่อกุมารทั้ง ๒ นั้น ในที่เดียวกันนั่นเอง.

แม้กุมารทั้ง ๒ ก็นั่งดูมหรสพร่วมกัน ย่อมหัวเราะในฐานะควรหัวเราะ ย่อมถึงความสังเวช ในฐานะที่ควรสังเวช ย่อมตกรางวัลในฐานะที่ควรตกรางวัล.

วันหนึ่ง เมื่อกุมารทั้ง ๒ เหล่านั้นดูมหรสพโดยทำนองนี้ ความหัวเราะในฐานะที่ควรหัวเราะ หรือความสังเวชในฐานะที่ควรสังเวช หรือตกรางวัลในฐานะที่ควรตกรางวัล มิได้มีแล้วเหมือนในวันก่อนๆ เพราะญาณถึงความแสรบแล้ว.

ก็ชนทั้ง ๒ คิดกันอย่างนี้ว่า

“จะมีอะไรเล่า ที่นำดูในการนี้?, ชนทั้งหมดแม้นี้ เมื่อยังไม่ถึง ๑๐๐ ปี ก็จักถึงความเป็นสภาพหาบัญญัติมิได้, ก็เราทั้ง ๒ ควรแสวงหาธรรมเครื่องพ้นอย่างเอก” ดังนี้แล้ว ถือเอาเป็นอารมณ์นั่งอยู่แล้ว.

๑๑๐ เป็นมูลเหตุแห่งการถวายวัดในพระพุทธศาสนา ในกาลต่อๆ มา.

ลำดับนั้น โกลิตะพูดกะอุปติสสะว่า “อุปติสสะผู้สหาย ไฉน? ท่านจึงไม่หัวเราะรื่นเริงเหมือนในวันอื่นๆ, วันนี้ ท่านมีใจไม่เบิกบาน ท่านกำหนดอะไรได้หรือ?”

อุปติสสะนั้นกล่าวว่า “โกลิตะผู้สหาย เรานั่งคิดถึงเหตุนี้ว่า “ในการดูคนเหล่านี้ หาสาระมิได้, การดูนี้ไม่มีประโยชน์, เราควรแสวงหาโมกขธรรมเพื่อตน,” ก็ท่านเล่า เพราะเหตุไร จึงไม่เบิกบาน?”

แม้โกลิตะนั้น ก็บอกอย่างนั้นเหมือนกัน.

ลำดับนั้น อุปติสสะ ทราบความที่โกลิตะนั้นมีอัธยาศัยเช่นเดียวกันกับตน จึงกล่าวว่า

“สหายเอ๋ย เราทั้ง ๒ คิดกันดีแล้ว, ก็เราควรแสวงหาโมกขธรรม, ธรรมตา ผู้แสวงหา ต้องได้บรรพชาชนิดหนึ่งจึงควร, เราทั้ง ๒ จะบรรพชาในสำนักใครเล่า?”

[สองสหายทำกติกากัน]

ก็โดยสมัยนั้นแล สฤษฎีปริพาชก อาศัยอยู่ในกรุงราชคฤห์ กับปริพาชกบริษัทหมู่ใหญ่.

สารีบุตรและโมคคัลลานะทั้ง ๒ นั้น ตกลงกันว่า “เราจักบวชในสำนักท่านสฤษฎีนั้น,” ต่างส่งมาณพ ๕๐๐ ไป ด้วยคำว่า “ท่านทั้งหลายจงเอาเสลี่ยงและรถไปเถิด,” พร้อมด้วยมาณพ ๕๐๐ บวชแล้วในสำนักของสฤษฎี.

จำเดิมแต่เขาทั้ง ๒ บวชแล้ว สฤษฎีก็ได้ถึงความเลิศจิตด้วยลาภและยศอย่างเหลือเฟือ.

ทั้ง ๒ เรียนจบลัทธิสมัยของสฤษฎี โดยสองสามวันเท่านั้น จึงถามว่า

“ท่านอาจารย์ ลัทธิที่ท่านรู้ มีเพียงเท่านี้ หรือมีแม้ยิ่งกว่านี้?”

เมื่อสฤษฎีตอบว่า “มีเพียงเท่านี้แหละ, เธอทั้ง ๒ รู้จบหมดแล้ว.” เขาทั้ง ๒ จึงคิดกันว่า

“เมื่อเป็นอย่างนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ในสำนักของท่านผู้นี้ก็ไม่มีประโยชน์

เราทั้ง ๒ ออกมาเพื่อแสวงหาโมกขธรรม, โมกขธรรมนั้นเราไม่สามารถให้เกิดขึ้นได้ในสำนักของท่านผู้นี้,

อันชมพูทวีปใหญ่นัก, เราเที่ยวไปยังคามนิคมชนบท และราชธานี คงจักได้อาจารย์ผู้แสดงโมกขธรรมสักคนเป็นแน่.”

ตั้งแต่นั้น ใครพูดในที่ใดๆ ว่า “สมณพราหมณ์ผู้บัณฑิต มีอยู่” เขาทั้ง ๒ ย่อมไปทำสากัจฉาในที่นั้นๆ.

ปัญหาที่เขาทั้ง ๒ ถามไป อาจารย์เหล่านั้นหาอาจตอบได้ไม่, แต่เขาทั้ง ๒ ย่อมแก้ปัญหของอาจารย์เหล่านั้นได้.

เขาสอบสวนทั่วชมพูทวีปอย่างนั้นแล้ว กลับมายังที่อยู่ของตน จึงทำกติกากันว่า

“โกลิตะผู้สหาย ในเรา ๒ คน ผู้ได้บรรลุอมตธรรมก่อน ผู้นั้นจงบอก (แก่กัน).”

เมื่อเขาทั้ง ๒ ทำกติกากันอย่างนั้นอยู่ พระศาสดาเสด็จถึงกรุงราชคฤห์โดยลำดับดังที่กล่าวแล้ว ทรงรับเวฬุวันแล้วประทับอยู่ในเวฬุวัน.

ในกาลนั้น พระอัสสชิเถระ ในจำนวนพระปัญจวัคคีย์ระหว่างพระอรหันต์ ๖๑ องค์ ที่พระศาสดาทรงส่งไป

เพื่อประกาศคุณพระรัตนตรัย ด้วยพระดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมากเถิด,”

กลับมายังกรุงราชคฤห์แล้ว ในวันรุ่งขึ้น ท่านถือบาตรจีวรไปสู่กรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาตแต่เช้าตรู่.

สมัยนั้น อุปติสสปริพาชก ทำภักติกิจแต่เช้าตรู่แล้ว ไปยังอารามของปริพาชก พบพระเถระ จึงคิดว่า

“อันทักบวชเห็นปานนี้ เรายังไม่เคยพบเลย,

ภิกษुरुปนี (คง) จะเป็นผู้หนึ่งบรรดาผู้ที่เป็นพระอรหันต์ หรือผู้บรรลุพระอรหัตตมรรคในโลก, ไฉนหนอเราพึงเข้าไปหาภิกษุนั้นแล้ว ถามว่า ‘ผู้มีอายุ ท่านบวชอุทิศเฉพาะใคร? ใครเป็นศาสดาของท่าน? หรือว่าท่านชอบใจธรรมของใคร?’”

ที่นั่น ความปริวิตกนี้ได้มีแก่เขาว่า “กาลนี้มีใช้กาลควรถามปัญหาภิกษุนั้นแล, ภิกษุนั้นกำลังเข้าไปสู่ละแวกบ้านเที่ยวบิณฑบาต ถ้ากระไร เราเมื่อแสวงหาโมกขธรรมที่คนผู้ต้องการรู้แล้ว ควรติดตามภิกษुरुปนีไปข้างหลังๆ.”

เขาเห็นพระเถระได้บิณฑบาตแล้ว ไปสู่โอกาสแห่งใดแห่งหนึ่ง และทราบความที่พระเถระนั้นประสงค์จะนั่ง จึงได้จัดตั้งของปริพาชกสำหรับตนถวาย.

แม้ในเวลาที่ท่านฉันเสร็จแล้ว ก็ได้ถวายน้ำในกุ่มโตของตนแด่พระเถระ.

ครั้นทำอาจริยวัตรอย่างนั้นแล้ว จึงทำปฏิสันถารอย่างจับใจกับพระเถระซึ่งฉันเสร็จแล้ว เรียนถามอย่างนี้ว่า “ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใสนัก, ผิวพรรณบริสุทธิ์ผุดผ่อง, ผู้มีอายุ ท่านบวชอุทิศเฉพาะใคร? ใครเป็นศาสดาของท่าน? หรือท่านชอบใจธรรมของใคร?”

[พระอัสสชิแสดงหัวใจพระศาสนา]

พระเถระคิดว่า

“ธรรมดาปริพาชกเหล่านี้ ย่อมเป็นปฏิปักษ์ต่อพระศาสนา, เราจักแสดงความลึกซึ้งในพระศาสนาแก่ปริพาชกนี้,” เมื่อจะแสดงความที่ตนบวชใหม่ จึงกล่าวว่า “ผู้มีอายุ เราแลเป็นผู้ใหม่บวชแล้วไม่นาน เพิ่งมาสู่ธรรมวินัยนี้, เราจักไม่สามารถแสดงธรรมโดยพิสดารก่อน.”

ปริพาชกเรียนว่า “ข้าพเจ้าซื้ออุปติสสะ, ขอพระผู้เป็นเจ้ากล่าวตามสามารถเถิด จะน้อยหรือมากก็ตาม ชื่อนั้นเป็นภาระของข้าพเจ้า เพื่อแทงตลอดด้วย ๑๐๐ นัย ๑,๐๐๐ นัย” ดังนี้ แล้วเรียนว่า

“จะมากหรือน้อยก็ตาม ขอพระผู้เป็นเจ้า จงกล่าวเถิด,
จงบอกแก่ข้าพเจ้าแต่ใจความเท่านั้น,
ข้าพเจ้าต้องการใจความ จะต้องทำพยัญชนะให้มากไปทำไม.

เมื่อเขาเรียนอย่างนั้นแล้ว, พระเถระจึงกล่าวคาถาว่า

“ธรรมเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น
และเหตุแห่งความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้.”

[สองสหายสำเร็จพระโสดาบัน]

ปริพาชก ฟังเพียง ๒ บทต้นเท่านั้น ก็ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลอันถึงพร้อมด้วยนัยพันหนึ่ง.

พระเถระยัง ๒ บทนอกนี้ให้จบลง ในเวลาเขาเป็นพระโสดาบัน.

เขาเป็นพระโสดาบันแล้ว เมื่อคุณวิเศษชั้นสูงยังไม่เป็นไปอยู่, ก็คิดว่า “เหตุในสิ่งนี้จักมี” จึงเรียนกะพระเถระว่า “ท่านครับ ท่านไม่ต้องขยายธรรมเทศนายิ่งขึ้นไป, เพียงเท่านี้ก็พอ, พระศาสดาของพวกเราประทับอยู่ที่ไหน?”

พระเถระตอบว่า “ประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ผู้มีอายุ.”

เขาเรียนว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ถ้ากระนั้น ขอท่านโปรดล่องหน้าไปก่อนเถิด, ข้าพเจ้า มีเพื่อนอีกคนหนึ่ง และข้าพเจ้าทั้ง ๒ ได้ทำกติกากะกันและกันไว้ว่า ‘ผู้ใดบรรลุอมตะก่อน ผู้นั้นจงบอกกัน,’ ข้าพเจ้าเปลื้องปฏิญญานั้นแล้ว จักพาสหายไปสำนักพระศาสดา ตามทางที่ท่านไปแล้วนั้นแล,” ดังนี้แล้ว หมอบลงแทบเท้าทั้ง ๒ ของพระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์^{๑๑๑} ทำประทักษิณ ๓ รอบ ส่งพระเถระไปแล้ว ได้บ้ายหน้าไปสู่อารามของปริพาชกแล้ว.

โกณฑปริพาชกเห็นเขามาแต่ไกล คิดว่า “วันนี้ สีหน้าสหายของเรา ไม่เหมือนในวันอื่นๆ เขาคงได้บรรลุอมตะ โดยแน่แท้,” จึงถามถึงการบรรลุอมตะ.

แม้อุปติสสปริพาชกนั้นก็รับว่า “เออ ผู้มีอายุ อมตะเราได้บรรลุแล้ว,” ได้ภาษิตคาถานั้นนั้นแลแก่โกณฑปริพาชกนั้น.

ในกาลจบคาถา โกณฑปริพาชกอยู่ในโศดาปัตติผลแล้ว จึงกล่าวว่า “สหาย ข้าว่า พระศาสดาของพวกเราประทับอยู่ที่ไหน?”

อุปติสสะ. ข้าว่า ประทับอยู่ในพระเวฬุวัน สหาย ข้าว่า ท่านอัสสิชิเถระ พระอาจารย์ของเราบอกไว้แล้ว.

โกณฑปริ. สหาย ถ้ากระนั้น เราไปเฝ้าพระศาสดาเถิด.

[สองสหายชวนสญชัยไปเฝ้าพระศาสดา]

ก็ธรรมดาพระสารีบุตรเถระนี้ ย่อมเป็นผู้บูชาอาจารย์แม้ในกาลทุกเมื่อเทียว เพราะฉะนั้น จึงกล่าวกะสหายอย่างนี้ว่า “สหาย เราจักบอกอมตะที่เราทั้ง ๒ บรรลุ แก่สญชัยปริพาชกผู้อาจารย์ของเราบ้าง, ท่านรู้ที่อยู่ก็จักแหงตลอด, เมื่อไม่แหงตลอด เชื้อพวกเรแล้ว จักไปยังสำนักพระศาสดา, สดับเทศนาของพุทธบุคคลทั้งหลายแล้ว จักทำการแหงตลอดซึ่งมรรคและผล.”

ลำดับนั้น ทั้ง ๒ คนก็ได้ไปสู่สำนักของท่านสญชัย.

สญชัยพอเห็นเขาจึงถามว่า “พ่อทั้ง ๒ พวกพ่อได้ใครที่แสดงทางอมตะแล้วหรือ?”

สหายทั้ง ๒ จึงเรียนว่า “ได้แล้วครับ ท่านอาจารย์ พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก, พระธรรมก็อุบัติขึ้นแล้ว, พระสงฆ์ก็อุบัติขึ้นแล้ว, ท่านอาจารย์ประพฤติธรรมเปล่า ไร้สาระ เชิญท่านมาเถิด เราทั้งหลายจักไปยังสำนักพระศาสดา.”

สญชัย. ท่านทั้ง ๒ ไปเถิด, ข้าพเจ้าไม่สามารถ.

สหาย. เพราะเหตุไร?

สญชัย. เราเทียวเป็นอาจารย์ของมหาชนแล้ว, การอยู่เป็นอันเตวาสิกของเรานั้น เช่นกับเกิดความไหวแห่งน้ำในตุ่ม, เราไม่สามารถอยู่เป็นอันเตวาสิกได้.

สหาย. อย่าทำอย่างนั้นเลย ท่านอาจารย์.

สญชัย. ช่างเถอะ พ่อ พ่อพากันไปเถอะ, เราจักไม่สามารถ.

สหาย. ท่านอาจารย์ จำเดิมแต่กาลแห่งพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก มหาชนมีของหอมระเบียบดอกไม้มันเป็นต้นในมือ ไปบูชาพระองค์เท่านั้น, แม้กระผมทั้ง ๒ ก็จักไปในที่นั้นเหมือนกัน. ท่านอาจารย์จะอย่างไร?

๑๑๑ เบญจางคประดิษฐ์ ได้แก่ การตั้งไว้เฉพาะซึ่งอวัยวะ ๕ คือ หน้าผาก ๑ ฝ่ามือทั้ง ๒ และเท้าทั้ง ๒ จดลงที่พื้น.

สฤชัย. พ่อทั้ง ๒ ในโลกนี้ มีคนเขลามากหรือมีคนฉลาดมากเล่า?

สหาย. คนเขลามากครับ ท่านอาจารย์ อันคนฉลาดมีเพียงเล็กน้อย.

สฤชัย. พ่อทั้ง ๒ ถ้ากระนั้น พวกคนฉลาดๆ จักไปสู่สำนักพระสมณโคดม, พวกคนเขลาๆ จักมาสำนักเรา พ่อไปกันเถิด เราจักไม่ไป.

สหายทั้ง ๒ นั้นจึงกล่าวว่า “ท่านอาจารย์ ท่านจักปรากฏเอง” ดังนี้แล้ว หลีกไป.

เมื่อสหายทั้ง ๒ นั้นไปอยู่, บริษัทของสฤชัยแตกกันแล้ว.

ขณะนั้นอารามได้ว่างลง.

สฤชัยนั้นเห็นอารามว่างแล้ว ก็อาเจียนออกเป็นโลหิตอุุ่น.

ในปริพาชก ๕๐๐ คน ซึ่งไปกับสหายทั้ง ๒ นั้น บริษัทของสฤชัย ๒๕๐ คนกลับแล้ว.

สหายทั้ง ๒ ได้ไปสู่พระเวฬุวัน พร้อมด้วยปริพาชก ๒๕๐ คน ผู้เป็นอันเตवासิกของตน.

[ศิษย์สำเร็จรหัตตผลก่อนอาจารย์]

พระศาสดา ประทับนั่งแสดงธรรมในท่ามกลางบริษัท ๔ ทรงเห็นปริพาชกเหล่านั้นแต่ไกลเทียว

ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายด้วยพระดำรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สองสหายนั้นกำลังมา คือ โกลิตะและอุปติสสะ ทั้ง ๒ นั้นจักเป็นคู่สาวกที่ดีเลิศของเรา.”

สองสหายนั้นถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

เขาทั้ง ๒ ได้กราบทูลคำนี้กะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า

“ข้าพระองค์พึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบท ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเกิดพระเจ้าข้า.”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

“ท่านทั้งหลายจงเป็นภิกษุมารเกิด, ธรรมเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด.”

คนทั้งหมดได้เป็นผู้ทรงบาตรจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ รวากะว่าพระเถระ ๑๐๐ พรรษา.

ครั้งนั้น พระศาสดา ทรงขยายพระธรรมเทศนาด้วยอำนาจจริยาแก่บริษัทของทั้ง ๒ สหายนั้น.

เว็นพระอัครสาวกทั้ง ๒ เสีย, ชนที่เหลือ บรรลุพระอรหัตแล้ว.

ก็กิจด้วยมรรคเบื้องสูงของพระอัครสาวกทั้ง ๒ มิได้สำเร็จแล้ว.

ถามว่า “เพราะเหตุไร.”

แก้วว่า “เพราะสาวกบารมีญาณเป็นของใหญ่.”

ต่อมาในวันที่ ๗ แต่วันบวชแล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะเข้าไปอาศัยหมู่บ้านกัลลวาละ^{๑๑๒} ในแคว้นมคธอยู่, เมื่อถึงมิทระครอบงำ อันพระศาสดาทรงให้สังเวชแล้ว บรรเทาถึงมิทระได้ กำลังฟังพระธาตุกรรมฐานที่พระตถาคตประทานแล้ว ได้ยังกิจในมรรค ๓ เบื้องบนให้สำเร็จ บรรลุที่สุดสาวกบารมีญาณแล้ว.

ฝ่ายพระสารีบุตร ล่วงได้กึ่งเดือนแต่วันบวช เข้าไปอาศัยกรุงราชคฤห์นั้นแหละ อยู่ในถ้ำสุกรขาตา กับด้วยพระศาสดา, เมื่อพระศาสดาทรงแสดงเวทนาปริคคหสูตร แก่ที่ฆนชปริพาชกผู้หลานของตน, ส่งญาณไปตามกระแสแห่งพระสูตร ก็ได้บรรลุที่สุดสาวกบารมีญาณ เหมือนผู้ที่บริโภกภัตที่เขาคดีให้ผู้อื่น.

มีคำถามว่า “ก็ท่านพระสารีบุตร เป็นผู้มึปัญญามาก มิใช่หรือ? เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร จึงบรรลุสาวกบารมีญาณช้ากว่าพระมหาโมคคัลลานะ.”

แก้ว่า “เพราะมีบริกรรมมาก.”

เหมือนอย่างว่า พวกคนเขื่องใจประสงค์จะไปในที่ไหนๆ ก็ออกไปได้รวดเร็ว, ส่วนพระราชชาติต้องได้เตรียมมาก มีการเตรียมช้างพระราชพาหนะเป็นต้น จึงสมควร**ฉันท**, อุปไมยนี้ พึงทราบ**ฉันท**นั้น.

[พวกภิกษุติเตียนพระศาสดา]

ก็ในเวลาบ่าย^{๑๑๓}วันนั้นเอง พระศาสดา ทรงประชุมพระสาวกที่พระเวฬุวัน ประทานตำแหน่งพระอัครสาวกแก่พระเถระทั้ง ๒ แล้ว ทรงแสดงพระปาติโมกข์.

พวกภิกษุ ติเตียนกล่าวว่า “พระศาสดา ประทาน [ตำแหน่ง] แก่ภิกษุทั้งหลาย โดยเห็นแก่หน้า, อันพระองค์เมื่อจะประทานตำแหน่งอัครสาวก ควรประทานแก่พระปัญจวัคคีย์ผู้บวชก่อน, เมื่อไม่เหลียวแลถึงพระปัญจวัคคีย์เหล่านั้น ก็ควรประทานแก่ภิกษุ ๕๕ รูป มีพระยสเถระเป็นประมุข, เมื่อไม่เหลียวแลถึงภิกษุเหล่านั้น ก็ควรประทานแก่พระพวกภวัตรวัคคีย์, เมื่อไม่เหลียวแลถึงพระพวกภวัตรวัคคีย์เหล่านั้น ก็ควรประทานแก่ภิกษุ ๓ พี่น้อง มีพระอรุเวลกัสสปะเป็นต้น, แต่พระศาสดา ทรงละเลยภิกษุเหล่านั้นมีประมาณถึงเพียงนี้ เมื่อจะประทานตำแหน่งอัครสาวก ก็ทรงเลือกหน้าประทานแก่ผู้บวชภายหลังเขาทั้งหมด.”

[บุรพกรรมขอพระอัญญาโกณฑัญญะ]

พระศาสดา ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพูดอะไรกัน?” เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลว่า “เรื่องชื่อนี้” จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรามีได้เลือกหน้าให้ (ตำแหน่ง) แก่พวกภิกษุ, แต่เราให้ตำแหน่งที่ตนๆ ปรรณมาแล้วๆ นั้นแลแก่ภิกษุเหล่านี้; ก็อัญญาโกณฑัญญะ เมื่อถวายทานเนื่องด้วยข้าวกล้าอันเลิศ ๙ ครั้ง ในคราวข้าวกล้าคราวหนึ่ง ก็หาได้ปรรณตำแหน่งอัครสาวกถวายไม่ แต่ได้ปรรณเพื่อแทงตลอดพระอรหัต อันเป็นธรรมเลิศก่อนสาวกทั้งหมด แล้วถวาย.”

ภิกษุทั้งหลาย ทูลถามว่า “เมื่อไร? พระเจ้าข้า.”

๑๑๒ มหาโมคคัลลานสูตร. อัง. สุตตก. ๒๓/๗๗ ว่า กัลลวาลมุตตคามกั.

๑๑๓ วทฒมานกจฉายาย เวลาเมื่อเงาเจริญอยู่.

พระศาสดาทรงย้อนถามว่า “พวกเธอจักฟังหรือ? ภิกษุทั้งหลาย.”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับว่า “ฟัง พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย แต่กับนี้ไปอีก ๙๑ กัป พระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี^{๑๑๔} เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก.

ในกาลนั้น กุฎุมพี ๒ พี่น้อง คือ มหากาล จุลกาล ให้หว่านไร่ข้าวสาลีไว้มาก.

ต่อมาวันหนึ่ง จุลกาลไปไร่ข้าวสาลี ฉีกข้าวสาลีกำลังท้องตันหนึ่งแล้วชิมดู.

ได้มีรสอร่อยมาก.

เขาปรารถนาจะถวายสาลีคัมภีรทานแก่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข จึงเข้าไปหาพี่ชายแล้วพูดว่า

“พี่ฉันจะฉีกข้าวสาลีกำลังท้อง ต้มให้เป็นของควรรแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายแล้ว ถวายทาน.”

พี่ชายกล่าวว่า “เจ้าพูดอะไร? อันการฉีกข้าวสาลีกำลังท้องทำทาน ไม่เคยมีแล้วในอดีต จักไม่มีในอนาคต, เจ้าอย่าทำข้าวกล้าให้เสียหายเลย.”

เขาอ่อนวอนแล้วๆ เล่าๆ.

ครั้งนั้นพี่ชาย จึงพูดกะเขาว่า “ถ้ากระนั้น เจ้าต้องปันนาเป็น ๒ ส่วน อย่าแต่ต้องส่วนของเรา
จงทำส่วนที่เจ้าปรารถนาในนาอันเป็นส่วนของตน.”

เขารับว่า “ดีแล้ว” แบ่งนากันแล้ว ได้ขอแรงมือกะมณูษย์เป็นอันมากฉีกข้าวสาลีท้อง ให้เคี้ยวเป็นน้ำนมจนขึ้น
ปรุงด้วยเนยใส น้ำผึ้ง และน้ำตาลกรวด ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ในกาลเสร็จภักติกิกราบทูลว่า
“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทานอันเลิศของข้าพระองค์นี้ จงเป็นไปเพื่อความแทงตลอดธรรมอันเลิศก่อนกว่าสาวกทั้งปวง”.

พระศาสดา ตรัสว่า “จงเป็นอย่างนั้นเถิด” แล้วได้ทรงทำอนุโมทนา.

เขาไปนาตรวจดูอยู่ เห็นนาแน่นหนาด้วยรวงข้าวสาลี เหมือนเขามัดไว้เป็นช่อๆ ในนาทั้งสิ้น ได้ปีติ ^{๑๑๕} อย่างแล้ว คิดว่า
“เป็นลาภของเราหนอ” ถึงหน้าข้าวเმა ได้ถวายทานเลิศด้วยข้าวเมา,

ได้ถวายทานอันเนื่องด้วยข้าวกล้าอย่างเลิศ พร้อมกับชาวบ้านทั้งหมด, หน้าเกี่ยวได้ถวายทานอันเลิศในการเกี่ยว,
ครวทำขะเน็ด ได้ถวายทานส่วนเลิศในการขะเน็ด,

ในคราวมัดพ่อนเป็นต้น ก็ได้ถวายทานส่วนเลิศในการมัดพ่อน ส่วนเลิศในลาน... ส่วนเลิศในลอม... ส่วนเลิศในฉาง...
ได้ถวายทานอันเลิศรวม ๙ ครั้ง ในหน้าข้าวคราวหนึ่ง ด้วยประการอย่างนี้.

ที่แห่งข้าวอันเขาถือเอาแล้วๆ ได้เต็มดั่งเดิมทุกๆ ครั้งไป.

ข้าวกล้าได้งอกงามสมบูรณ์ขึ้นเป็นอย่างยิ่ง.

ชื่อว่าธรรมนี้ย่อมรักษาซึ่งผู้รักษาตน.

(สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า)

๑๑๔ ขุ. พุ. ๓๓/๕๑๕.

๑๑๕ ปีติ ๕ คือ ขุททกปิติ ปีติอย่างน้อย, ขณิกปิติ ปีติชั่วขณะ, โอกกันติกปิติ ปีติเป็นพักๆ, อุพเพงคาปีติ ปีติอย่างโลดโผน.
ผรณาปีติ ปีติอย่างซาบซ่าน.

“ธรรมแล ย่อมรักษาผู้มีปกติประพฤติธรรม^{๑๑๖}

ธรรมที่ประพฤติดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้

นี้เป็นอานิสงส์ในธรรมที่เขาประพฤติดี

ผู้ประพฤติธรรมเป็นปกติ ย่อมไม่ไปสู่มุคตติ.”

อัญญาโกณฑัญญะ ปรรณนาเพื่อแห่งตลอดธรรมอันเลิศก่อน จึงได้ถวายทานส่วนเลิศ ๙ ครั้ง
ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี ด้วยประการอย่างนี้แล.

อนึ่ง แม้นในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตระ^{๑๑๗} ในหงสาวดีนคร ในที่สุดแสนกับแสนไป
เขาถวายมหาทานตลอด ๗ วันแล้ว หมอบลงแทบบาทมูลของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น
ตั้งความปรารถนาเพื่อแห่งตลอดธรรมอันเลิศก่อน เหมือนกัน.

เราได้ให้ผลที่อัญญาโกณฑัญญะนี้ปรารถนาแล้วทีเดียว ด้วยประการฉะนี้. เราหาได้เลือกหน้าให้ไม่.

[บุรพกรรมของชน ๕๕ คน มียสกุลบุตรเป็นต้น]

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า “ชน ๕๕ คน มียสกุลบุตรเป็นประมุขทำกรรมอะไรไว้? พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา ตรัสว่า “แม้ชน ๕๕ นั้น ปรรณนาพระอรหัตในสำนักพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทำกรรมที่เป็นบุญไว้มากแล้ว
ภายหลัง เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่อุบัติขึ้น, เป็นสหายกัน ทำบุญร่วมเป็นพวกกัน เทียวจัดแจงศพคนไร้ที่ฝัง.^{๑๑๘}

วันหนึ่ง พวกเขาพบหญิงตายทั้งกลม^{๑๑๙} ตกลงว่า “จักเผา” จึงนำไปป่าช้า.

ในชนเหล่านั้น พักไว้ในป่าช้า ๕ คน ด้วยสั่งว่า “พวกท่านจงเผา” ที่เหลือเข้าไปบ้าน.

นายยสะ^{๑๒๐} เอาหลาวแทงศพนั้น พลิกกลับไปกลับมาเผาอยู่ ได้อสุภสัญญาแล้ว.

เขาแสดงแก่สหาย ๔ คนแม่นอกนี้ว่า

“ท่านผู้เจริญพวกท่านจงดูศพนี้ มีหนังลอกแล้ว ในที่นั้นๆ ดุจรูปโคต่าง ไม่สะอาด เหมือน น่าเกลียด.”

ทั้ง ๔ คนนั้นก็ได้อสุภสัญญาในศพนั้น.

เขา ๕ คนไปบ้านบอกแก่สหายที่เหลือ.

ส่วนนายยสะไปเรือนแล้วได้บอกแก่มารดาบิดาและภรรยา.

คนทั้งหมดนั้นก็เจริญอสุภสัญญาแล้ว.

นี้เป็นบุรพกรรมของชน ๕๕ มียสกุลบุตรเป็นประมุขนั้น.

เพราะฉะนั้นแล ความสำคัญในเรือนอันเคลื่อนด้วยสตรีเป็นดุจป่าช้าจึงเกิดแก่นายยสะ.

๑๑๖ ขุ. ขา. ๗๒/๒๙๐ ขุ. เถร. ๒๖/๓๑๔.

๑๑๗ ขุ. พุ. ๓๓/๔๖๗.

๑๑๘ อนาถสรีรานี ปฏิชคฺคฺนตา.

๑๑๙ สคพฺภํ อิตฺถิ กตฺกาลํ.

๑๒๐ ยสฺสทโรโก.

แลด้วยอุปนิสัยสมบัตินั้น การบรรลุคุณวิเศษจึงเกิดขึ้นแก่พวกเขาทั้งหมด.

คนเหล่านี้ได้รับผลที่ตนปรารถนาแล้วเหมือนกัน ด้วยประการอย่างนี้.

หาใช่เราเลือกหน้าให้ไม่.”

[บุรพกรรมของภททวัคคีย์ ๓๐ คน]

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า “ก็พระภททวัคคีย์ผู้เพื่อนกัน ได้ทำกรรมอะไรไว้เล่า? พระเจ้าข้า.”

พระองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย แม้พวกภททวัคคีย์นั้นก็ปรารถนาพระอรหัต ในสำนักพระพุทธเจ้าในปางก่อน แล้วทำบุญ ภายหลังเมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่เสด็จอุบัติขึ้น, เป็นนักร้อง ๓๐ คน ฟังตฤณตีโลวาทแล้ว ได้รักษาศีล ๕ ตลอดหกหมื่นปี.

แม้ภททวัคคีย์เหล่านี้ ก็ได้ผลที่ตนปรารถนาแล้วๆ เหมือนกัน ด้วยประการอย่างนี้.

หาใช่เราเลือกหน้าให้ภิกษุทั้งหลายไม่.”

[บุรพกรรมของขุฎิล ๓ พี่น้อง]

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็กัสสปะ ๓ พี่น้อง มีอรุเวลกัสสปะเป็นต้น ทำกรรมอะไรไว้เล่า?”

พระองค์ตรัสว่า “เขาปรารถนาพระอรหัตเหมือนกัน ทำบุญแล้ว.

ก็ใน ๙๒ กัปแต่ขึ้นไป พระพุทธเจ้า ๒ พระองค์คือ พระติสสะ^{๑๒๑} พระมุสสะ^{๑๒๒} เสด็จอุบัติแล้ว.

พระราชานามว่ามหินท์ ได้เป็นพระบิดาของพระพุทธเจ้าพระนามว่ามุสสะ.

ก็เมื่อพระองค์ทรงบรรลุพระสัมโพธิแล้ว, พระโอรสองค์เล็กของพระราชานี้ได้เป็นพระอัครสาวก บุตรบุโรหิตได้เป็นพระสาวกที่ ๒.

พระราชานี้ได้เสด็จไปยังสำนักพระศาสดา ทรงตรวจดูชนเหล่านั้นว่า

“ราชโอรสองค์ใหญ่ของเราเป็นพระพุทธเจ้า, ราชโอรสองค์เล็กเป็นอัครสาวก, บุตรบุโรหิตเป็นพระสาวกที่ ๒”

ทรงเปล่งพระอุทาน ๓ ครั้งว่า “พระพุทธเจ้าของข้าพเจ้า, พระธรรมของข้าพเจ้า, พระสงฆ์ของข้าพเจ้า,

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้พระอรหันต์ตรัสรู้ชอบเองพระองค์นั้น” ดังนี้แล้ว

หมอบลงแทบบาทมูลของพระศาสดา ทรงรับปฏิญญาว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้เป็นเวลาที่หม่อมฉันนั่งหลับ ในที่สุดอายุประมาณเก้าหมื่นปี,

ขอพระองค์อย่าเสด็จไปสู่ประตูเรือนของชนเหล่าอื่น จงทรงรับปัจจัย ๔ ของหม่อมฉัน ตลอดเวลาที่หม่อมฉันยังมีชีวิตอยู่”

ดังนี้แล้ว ทรงทำพุทธอุปัฏฐากเป็นประจำ.

อนึ่ง พระราชานี้มีพระราชโอรสอื่นอีก ๓ พระองค์.

บรรดาพระราชโอรส ๓ พระองค์เหล่านั้น พระองค์ใหญ่มีกรบเป็นบริวาร ๕๐๐, พระองค์กลางมี ๓๐๐, พระองค์เล็กมี ๒๐๐.

๑๒๑ ขุ. พุ. ๓๓/๕๐๗.

๑๒๒ ขุ. พุ. ๓๓/๕๑๑ ก็ในที่นั้นปรากฏว่า มุสสะ. และพระบิดาของพระองค์ พระนามว่า ชยเสนะ.

พระราชโอรส ๓ พระองค์เหล่านั้น ทูลขอโอกาสกะพระบิดาว่า “แม่หม่อมฉันทั้งหลาย จักนิมนต์พระเจ้าพี่เสวย,” แม่ทูลอ่อนวอนอยู่บ่อยๆ ก็ไม่ได้, เมื่อปัจฉิมตชนบทกำเริบแล้ว, ถูกส่งไปเพื่อประโยชน์ระงับปัจฉิมตชนบทนั้น ปราบปัจฉิมตชนบทให้ราบคาบแล้ว มาสู่สำนักพระราชบิดา.

ครั้งนั้น พระบิดาทรงสวมกอดพระโอรสทั้ง ๓ เหล่านั้นแล้ว จุมพิตที่ศีรษะ ตรัสว่า “พ่อทั้งหลาย บิดาให้พรแก่พวกเจ้า”.

พระโอรสทั้ง ๓ นั้นทูลว่า “ดีละ พระเจ้าข้า,” ทำพระพรให้เป็นอันถือเอาแล้ว,

โดยกาลล่วงไปสองสามวัน พระบิดาตรัสอีกว่า “พ่อทั้งหลายพวกเจ้าจงรับพรเสียเถิด,”

กราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ความประสงค์ด้วยสิ่งใดๆ อื่นของหม่อมฉันไม่มี, ตั้งแต่บัดนี้ หม่อมฉันจักนิมนต์พระเจ้าพี่เสวย, ขอพระราชทานพรนี้แก่หม่อมฉันเถิด.”

ราชา. ให้ไม่ได้ พ่อ.

โอรส. เมื่อไม่พระราชทานเสมอไป ก็พระราชทานเพียง ๗ ปี.

ราชา. ให้ไม่ได้ พ่อ.

โอรส. ถ้ากระนั้น ก็พระราชทานเพียง ๖ ปี ๕ ปี ๔ ปี ๓ ปี ๒ ปี ๑ ปี ๗ เดือน ๖ เดือน ๕ เดือน ๔ เดือน ๓ เดือน.

ราชา. ให้ไม่ได้ พ่อ.

โอรส. ช่างเถิด พระเจ้าข้า, ขอจงพระราชทานสัก ๓ เดือน แก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย คนละเดือนๆ.

ราชา. ดีละ พ่อ, ถ้ากระนั้น เจ้าจงนิมนต์ให้เสวยได้ ๓ เดือน.

ก็ขุนคลังของพระราชบุตรทั้ง ๓ นั้นคนเดียวกัน, สมุหบัญชีก็คนเดียวกัน.

ท่านทั้ง ๓ พระองค์นั้น มีบุรุษ ๑๒ นหุตเป็นบริวาร.

พระราชโอรสทั้ง ๓ รับสั่งให้เรียกบริวารเหล่านั้นมาแล้ว ตรัสว่า

“เราทั้ง ๓ จักรับศีล ๑๐ นุ่งห่มผ้ากาสาเย ๒ ผืน อยู่ร่วมด้วยพระศาสดาตลอดไตรมาสนี้,

พวกท่านพึงรับค่าใช้จ่ายมีประมาณเท่านี้ ยังของเคี้ยวของบริโภคทุกอย่างให้เป็นไปทั่วถึงแก่ภิกษุแก้วมีนรูป และนักรบของเราพันหนึ่ง, เพราะแต่่นี้ไป พวกเราจักไม่พุดอะไรๆ.”

พระราชโอรสทั้ง ๓ นั้น พากุรุษบริวารพันหนึ่งสมาทานศีล ๑๐ นุ่งห่มผ้ากาสาเย อยู่แต่ในวิหาร.

ขุนคลังและสมุหบัญชี ได้ร่วมกันเบิกเสปียงตามวาระๆ จากเรือนคลังทั้งหลายของพระพี่น้องทั้ง ๓ ถวายทานอยู่.

[กินอาหารที่เขาอุทิศภิกษุสงฆ์ ตายไปเป็นเปรต]

ก็บุตรของพวกกรรมกร ร้องให้ต้องการข้าวยาคุและภัตรเป็นต้น.

กรรมกรเหล่านั้น เมื่อภิกษุสงฆ์ยังไม่ทันมา ก็ให้วัตถุมีข้าวยาคุและภัตรเป็นต้นแก่บุตรเหล่านั้น.

ในเวลาทีภิกษุสงฆ์ฉันเสร็จแล้วไม่เคยมีของอะไรเหลือเลย.

ในกาลต่อมา พวกกรรมกรเหล่านี้ พุดอ้างว่า “เราจะให้แก่พวกเด็ก” ดังนี้แล้ว รับไปกินเสียเอง, เห็นอาหารแม้ที่ซอใจ ก็ไม่สามารถจะอดกลั้นได้.

ก็พวกเขาได้มีประมาณ ๘๔,๐๐๐ คน.

พวกเขากินอาหารที่ถวายสงฆ์แล้ว เพราะกายแตกได้เกิดในเปตวิสัยแล้ว.

ฝ่ายพระราชโอรส ๓ พี่น้อง พร้อมด้วยบุรุษพันหนึ่ง ทำกาลแล้วเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวจากเทวโลกสู่เทวโลก
ยังกาลให้สิ้นไป ๙๒ กัป.

พระราชโอรส ๓ พี่น้องนั้น ปรรณนาพระอรหัต ทำกัลยาณกรรมในกาลนั้น ด้วยประการอย่างนี้.

ชฎิล ๓ พี่น้องนั้น ได้รับผลที่ตนปรรณนาแล้วเหมือนกัน.

เราจะได้เลือกหน้าให้หามิได้.”

ส่วนสมุห์บัญชีของพระราชโอรส ๓ พระองค์นั้น ในกาลนั้น ได้เป็นพระเจ้าพิมพิสาร.

ขุนคลังได้เป็นวิสาขอุบาสก.

กรรมกรของท่านทั้ง ๓ นั้น เกิดแล้วในพวกเปรต ในกาลนั้น ท่องเที่ยวอยู่ด้วยสามารถแห่งสุคติและทุคติ
ในกัปนี้ เกิดในเปตโลกนั้นแล สิ้น ๔ พุทธันดร.

[พวกเปรตตามเวลาได้อาหาร กะพระพุทเจ้า ๓ พระองค์]

เปรตเหล่านั้น เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่ากกุสันธะ ผู้ทรงพระชนมายุได้ ๔๐,๐๐๐ ปี

เสด็จอุบัติขึ้นก่อนพระพุทเจ้าทุกพระองค์ในกัปนี้ ทูลว่า “ขอพระองค์โปรดบอกกาลเป็นที่ได้อาหารแก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย.”

พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า “พวกท่านจักยังไม่ได้ในกาลของเรา ก่อน, แต่ภายหลังแห่งเรา เมื่อมหาปฐพีงอกสูงขึ้น
ประมาณได้โยชน์ ๑ พระพุทเจ้าพระนามว่าโกนาคมจะจักอุบัติขึ้น. พวกเจ้าพึงทูลถามพระองค์เกิด.”

เปรตเหล่านั้น ยังกาลมีประมาณเท่านั้นให้สิ้นไปแล้ว, เมื่อพระพุทเจ้าทรงพระนามว่าโกนาคมจะนั้นเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว,
จึงได้ทูลถามพระองค์.

แม้พระพุทเจ้าองค์นั้น ก็ตรัสว่า “พวกท่านจักยังไม่ได้ในกาลของเรา, แต่ภายหลังแห่งเรา เมื่อมหาปฐพีงอกสูงขึ้น
ประมาณได้โยชน์ ๑. พระพุทเจ้าพระนามว่ากัสสปะจักอุบัติขึ้น พวกเจ้าพึงทูลถามพระองค์เกิด.”

เปรตเหล่านั้น ยังกาลมีประมาณเท่านั้นให้สิ้นไปแล้ว, เมื่อพระพุทเจ้าพระนามว่ากัสสปะนั้นเสด็จอุบัติขึ้นแล้ว,
จึงทูลถามพระองค์.

แม้พระพุทเจ้าพระองค์นั้น ก็ตรัสว่า “พวกเจ้าจักยังไม่ได้ในกาลของเรา, แต่ภายหลังแห่งเรา เมื่อมหาปฐพีงอกสูงขึ้น
ประมาณได้โยชน์ ๑ พระพุทเจ้าพระนามว่า โคดม จักเสด็จอุบัติขึ้น,

ในกาลนั้น ญาติของพวกเจ้าจักเป็นพระราชโอรสพระนามว่าพิมพิสาร พระเจ้าพิมพิสารนั้น ถวายทานแด่พระศาสดาแล้ว
จักให้ส่วนกุศลทานถึงแก่พวกเจ้า, พวกเจ้าจักได้ (อาหาร) ในคราวนั้น.”

พุทธันดร ๑ ได้ปรากฏแก่เปรตเหล่านั้นเหมือนวันพรุ่งนี้.

[พวกเปรตพันทุกข์ เพราะผลทาน]

เปรตเหล่านั้น เมื่อพระตถาคตเสด็จอุบัติแล้ว, เมื่อพระเจ้าพิมพิสารถวายทานในวันต้น, เปล่งเสียงอย่างน่ากลัว
แสดงตนแก่พระราชโอรส ในส่วนราตรีแล้ว.

รุ่งขึ้นท้าวเธอเสด็จมาสู่เวฬุวัน กราบทูลเรื่องนั้นแต่พระตถาคต.

พระศาสดา ตรัสว่า “มหาบพิตร ในที่สุด ๙๒ กัป แต่กัปนี้ไป ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ามุสสะ พวกเปรตนั้นเป็นพระญาติของพระองค์ กินอาหารที่เขาถวายภิกษุสงฆ์ เกิดในเปตโลกแล้ว ท่องเที่ยวอยู่ ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ที่เสด็จอุบัติขึ้น มีพระกกุสันธะเป็นอาทิ อันพระพุทธเจ้าเหล่านั้นตรัสบอกคำนี้ๆ แล้วหวังเฉพาะทานของพระองค์ตลอดกาลเท่านั้น, วานนี้ เมื่อพระองค์ทรงถวายทานแล้ว, ไม่ได้รับส่วนบุญ จึงได้ทำอย่างนั้น.”

พระราชาทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เมื่อหม่อมฉันถวายทานแม่ในบัดนี้, เปรตเหล่านั้น จักได้รับหรือ?”

พระศาสดา ตรัสว่า “ได้ มหาบพิตร.”

พระราชา ทรงนิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ถวายมหาทานในวันรุ่งขึ้น แล้วได้พระราชทานส่วนบุญว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอข้าน้ำอันเป็นทิพย์ จงสำเร็จแก่พวกเปรตเหล่านั้น แต่มหาทานนี้.”

ข้าน้ำอันเป็นทิพย์เกิดแล้วแก่เปรตเหล่านั้น เช่นนั้นเทียว.

รุ่งขึ้น เปรตเหล่านั้นเปลือยกายแสดงตนแล้ว.

พระราชาทูลว่า “วันนี้ พวกเปรตเปลือยกายแสดงตน พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา ตรัสว่า “มหาบพิตร พระองค์มิได้ถวายผ้า.”

รุ่งขึ้น พระราชาถวายผ้าจีวรทั้งหลาย แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว ทรงให้ส่วนบุญว่า “ขอผ้าอันเป็นทิพย์ทั้งหลาย จงสำเร็จ แก่เปรตเหล่านั้น แต่จีวรทานนี้เกิด.”

ในขณะนั้นเอง ผ้าทิพย์เกิดขึ้นแก่เปรตเหล่านั้นแล้ว.

เปรตเหล่านั้นละอรรถภาพของเปรต ดำรงอยู่โดยอรรถภาพอันเป็นทิพย์แล้ว.

พระศาสดา เมื่อจะทรงทำอนุโมทนา ได้ทรงทำอนุโมทนาด้วยติโรกฺขทสุตฺรว่า^{๑๒๓} “ติโรกฺขทสุ ติฏฐุนตี” เป็นอาทิ.

ในที่สุดอนุโมทนา ธรรมาภิสมัย^{๑๒๔} ได้มีแก่สัตว์ ๘๔,๐๐๐ แล้ว.

พระศาสดา ครั้นตรัสเรื่องแห่งขุทฺติ ๓ ฟัน้องแล้ว ทรงนำพระธรรมเทศนาแม่นี้มาแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

[บุรพกรรมของพระอัครสาวกทั้ง ๒]

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า “ก็พระอัครสาวกทั้ง ๒ ได้ทำกรรมอะไรไว้? พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา ตรัสว่า “อัครสาวกทั้ง ๒ ทำความปรารถนาเพื่อเป็นอัครสาวก.

จริงอยู่ในที่สุดสองชายยิ่งด้วยแสนกัปแต่กัปนี้ไป สารีบุตรเกิดในสกุลพราหมณ์มหาศาล ได้มีนามว่า สรทมาณพ.

โมคคัลลานะ เกิดในสกุลคฤหบดีมหาศาล ได้มีนามว่า สิริวัฑฒกฺกมฺพี.

มาณพทั้ง ๒ นั้น ได้เป็นสหายเล่นสนุกสนาน.

๑๒๓ ขุ. ขุ. ๒๕/๙.

๑๒๔ การบรรลุนิพพาน.

สรทมาณพ โดยล่องไปแห่งบิดา ได้ครอบครองทรัพย์เป็นอันมาก อันเป็นมรดกของสกุล ในวันหนึ่ง อยู่ในที่ลับ คิดว่า “เราย่อมรู้อัตภาพในโลกนี้เท่านั้น, หารู้จักอัตภาพในโลกหน้าไม่ อันธรรมดาความตายของสัตว์เกิดแล้วทั้งหลาย เป็นของเที่ยง. ควรที่เราบวชเป็นบรรพชิตอย่างหนึ่ง ทำการแสวงหาโมกขธรรม.”

สรทมาณพนั้น เข้าไปหาสหายแล้วพูดว่า “สิริวัฑฒะผู้สหาย ข้าพเจ้าจักบวชแสวงหาโมกขธรรม. ท่านจักอาจบวชกับเราหรือไม่อาจ.”

สิริวัฑฒะตอบว่า “ข้าพเจ้าจักไม่อาจ สหาย ท่านบวชคนเดียวเถิด.”

สรทมาณพนั้น คิดว่า “ธรรมดาผู้ไปสู่ปรโลก พาสหายหรือญาติมิตรไปด้วยไม่มี, กรรมที่ตนทำแล้วย่อมเป็นของตนเอง.”

แต่นั้น สรทมาณพ จึงให้เปิดเรือนคลังแก้วออก ให้มหาทานแก่คนกำพร้า คนเดินทาง วนิพก และยากจกทั้งหลายแล้ว เข้าไปสู่เชิงเขา บวชเป็นฤชี่แล้ว.

ชนทั้งหลายบวชตามสรทมาณพนั้น ด้วยอาการอย่างนี้ คือ ๑ คน ๒ คน ๓ คน จนมีชฎิลประมาณเจ็ดหมื่นสี่พันคน.

สรทชฎิลนั้นยังอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ ให้เกิดแล้ว บอกกสิณบริกรรม แก่ชฎิลเหล่านั้น.

แม้ชฎิลทั้งหมดเหล่านั้น ก็ยังอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ ให้เกิดขึ้นแล้ว.

โดยสมัยนั้น พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าอโนมทัสสี เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก.

พระนครได้มีชื่อว่า จันทวัตติ, กษัตริย์พระนามว่ายสวันตะ เป็นพระบิดา, พระเทวีพระนามว่าโยโสธรา เป็นพระมารดา, ไม้รูกฟ้าเป็นที่ตรัสรู้, พระอัครสาวกทั้ง ๒ ชื่อ นิสกะ ๑ ชื่ออโนมะ ๑, อุปัฏฐากชื่อวรุณะ, อัครสาวิกา ๒ นามว่า สุนทรา ๑ สุมณา ๑, พระชนมายุได้มีถึงแสนปี, พระสรีระสูงถึง ๕๘ ศอก, พระรัศมีแห่งพระสรีระแผ่ไปตลอด ๑๒ โยชน์, ภิกษุแสนหนึ่งเป็นบริวาร.

วันหนึ่ง ในเวลาใกล้รุ่ง พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า อโนมทัสสีนั้น เสด็จออกจากมหากรุณาสมาบัติ ทรงพิจารณาดูสัตว์โลกอยู่ ทรงเห็นสรทดาบสแล้ว ทรงพระดำริว่า

“เพราะเราไปสู่สำนักสรทดาบสในวันนี้เป็นปัจจัย พระธรรมเทศนาจักมีคุณใหญ่

และสรทดาบสนั้น จักปรารณาดำแหน่งพระอัครสาวก,

สิริวัฑฒะผู้สหายดาบสนั้น จักปรารณาดำแหน่งอัครสาวกที่ ๒

ทั้งในกาลจบเทศนา ชฎิลเจ็ดหมื่นสี่พันบริวารของดาบสนั้น จักบรรลุพระอรหัต; เราควรไปในที่นั้น,” ดังนี้แล้ว

ถือบาตรและจีวรของพระองค์ ไม่ตรัสเรียกใครๆ อื่น เสด็จไปพระองค์เดียวเหมือนพญาราชสีห์

เมื่ออันเดวาลิกทั้งหลายของสรทดาบสไปแล้วเพื่อต้องการผลาผล, ทรงอธิษฐานว่า

“ขอสรทดาบสจงทราบความที่เราเป็นพระพุทธเจ้า,” เมื่อสรทดาบสเห็นอยู่นั้นเทียว,

เสด็จลงจากอากาศ ทรงยืนบนแผ่นดินแล้ว.

สรทดาบส เห็นพระพุทธานุภาพและความสำเร็จแห่งพระสรีระ สอบสวนมนต์สำหรับทำนายลักษณะ ก็ทราบได้ว่า

“อันผู้ประกอบด้วยลักษณะเหล่านี้ เมื่ออยู่ในท่ามกลางเรือนย่อมเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ,

เมื่อออกบวช ย่อมเป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า มีกิเลสเครื่องมุงบังอันเปิดแล้วในโลก, บุรุษผู้นี้เป็นพระพุทธเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย” จึงทำการต้อนรับ ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ได้จัดอาสนะถวายแล้ว. พระผู้มีพระภาค ประทับนั่งบนอาสนะที่จัดไว้.

แม้สรทดาบส ถืออาสนะอันสมควรแก่ตนแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ในสมัยนั้น ชฎิลเจ็ดหมื่นสี่พัน ถือผลาผลทั้งหลายที่ประณีตๆ อันมีโอชะ มาถึงสำนักอาจารย์แล้ว แลดูอาสนะที่พระพุทธเจ้าประทับอาจารย์นั่งแล้ว, จึงพูดว่า

“ท่านอาจารย์ พวกกระผมเที่ยวไปด้วยเข้าใจว่า ‘ในโลกนี้ ผู้เป็นใหญ่กว่าอาจารย์ย่อมไม่มี,’ ก็บุรุษผู้นี้ เห็นจะเป็นใหญ่กว่าท่านอาจารย์?”

สรทดาบส ตอบว่า “พ่อทั้งหลาย พวกเจ้าพูดอะไร, พวกเจ้าปรารถนาเพื่อทำเขาสีเนอร์ซึ่งสูงหกสิบแปดแสนโยชน์ ให้เสมอกับเมล็ดพันธุ์ฝักกาด (กระนั้นหรือ?) ลูกทั้งหลาย พวกเจ้าอย่าทำการเปรียบเทียบเรากับพระสัพพัญญูพุทธเจ้าเลย.”

ครั้งนั้น ดาบสเหล่านั้น คิดว่า “ถ้าบุรุษผู้นี้จักได้เป็นคนเล็กน้อยไซ้, ท่านอาจารย์ของพวกเราคงไม่ชักสิ่งเห็นปานนี้มาอุปมา, บุรุษผู้นี้จะใหญ่เพียงไรหนอ,” ดังนี้แล้ว ทั้งหมดเที่ยว หมอบลงแทบพระบาททั้ง ๒ ถวายบังคมด้วยเศียรเกล้าแล้ว.

ครั้งนั้น อาจารย์กล่าวกะดาบสเหล่านั้นว่า “พ่อทั้งหลาย ไทยธรรมที่สมควรแต่พระพุทธเจ้าทั้งหลายของเราไม่มี, และพระศาสดาก็เสด็จมาในที่นี้ในเวลาศึกษาจาร, พวกเราจักถวายไทยธรรม ตามสติ ตามกำลัง พวกเจ้าจงนำผลาผลประณีตที่มีอยู่มา” ดังนี้, ครั้นให้นำมาแล้ว ล้างมือทั้ง ๒ แล้ว ตั้งไว้ในบาตรของพระตถาคตด้วยตนเอง. พอเมื่อพระศาสดาทรงรับผลาผล. เทวดาทั้งหลายก็โปรยโอชะอันเป็นทิพย์ลง.

ดาบสนั้นได้กรองแม่ซึ่งน้ำถวายด้วยตนเองทีเดียว.

ต่อนั้น เมื่อพระศาสดาประทับนั่งทำภัตกิจแล้ว, ดาบสนั้นเรียกอันเตวาสิกทั้งสี่ขึ้นมาแล้ว นั่งกล่าวสาราณียกถาในที่ใกล้พระศาสดา.

พระศาสดาทรงดำริว่า “ขออัครสาวกทั้ง ๒ จงมาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์.”

พระอัครสาวกทั้ง ๒ นั้นทราบพระดำริของพระศาสดาแล้ว มีพระขีณาสพแสนรูปเป็นบริวาร มาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น สรทดาบสเรียกอันเตวาสิกทั้งหลายมาแล้ว กล่าวว่

“พ่อทั้งหลาย แม้อาสนะที่พระพุทธเจ้าประทับนั่ง ต่ำ, ช้าอาสนะสำหรับสมณะตั้งแสน ก็ไม่มี, พวกเจ้า ควรจะทำพุทธสักการะให้อุฬารในวันนี้ จงนำดอกไม้ทั้งหลายที่ถึงพร้อมด้วยสีและกลิ่นมาแต่เชิงเขา.”

เวลาที่พูด ย่อมเป็นเหมือนเนิ่นช้า, แต่วิสัยฤทธิ์ของผู้มีฤทธิ์ อันบุคคลไม่ควรคิด,

เพราะฉะนั้น โดยกาลเพียงครู่เดียวเท่านั้น ดาบสนั้นนำดอกไม้ทั้งหลายที่ถึงพร้อมด้วยสีและกลิ่นมาแล้ว ตบแต่งอาสนะดอกไม้สำหรับพระพุทธเจ้าทั้งหลายประมาณได้โยชน์ ๑

อาสนะ สำหรับพระอัครสาวกทั้ง ๒ ประมาณ ๓ คาพยุต,^{๑๒๕}

อาสนะ สำหรับภิกษุที่เหลือมีประมาณแตกต่างกัน มีประมาณกึ่งโยชน์เป็นต้น,

อาสนะ สำหรับภิกษุผู้ใหม่ในสงฆ์มีประมาณอุสกะ ๑^{๑๒๖}.

ใครๆ ไม่พึงคิดว่า “ในอาศรมบทแห่งเดียวจะตบแต่งอาสนะใหญ่โตถึงเพียงนั้นได้อย่างไร?”.

เพราะว่า นี่เป็นวิสัยของฤทธิ.

เมื่อตบแต่งอาสนะเสร็จแล้วอย่างนั้น, สรทดาบส ยืนประคองอัญชลีเบื้องพระพักตร์ของพระตถาคตแล้ว กราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์เสด็จขึ้นสู่อาสนะดอกไม้นี้ เพื่อประโยชน์เพื่อความสุข แก่ข้าพระองค์ตลอดราตรีนาน.”

เพราะเหตุนั้น โบราณจารย์จึงกล่าวไว้ว่า

“สรทดาบส^{๑๒๗} เอาดอกไม้ต่างๆ และของหอมรวมด้วยกัน

ตบแต่งอาสนะดอกไม้แล้ว ได้กราบทูลคำนี้ว่า

“ข้าแต่พระวิระ อาสนะที่ข้าพระองค์ตบแต่งแล้วนี้ สมควรแต่พระองค์,

พระองค์เมื่อจะยังจิตของข้าพระองค์ ให้เลื่อมใส

ของงประทับนั่งบนอาสนะดอกไม้,

พระพุทธรเจ้าได้ทรงยังจิตของข้าพระองค์ให้เลื่อมใสแล้ว

ยังโลกนี้กับทั้งเทวโลกให้รำเริงแล้ว

จึงประทับนั่งบนอาสนะดอกไม้ตลอด ๗ คืน ๗ วัน.”

เมื่อพระศาสดาประทับนั่งแล้วอย่างนั้น, พระอัครสาวกทั้ง ๒ และภิกษุที่เหลือนั่งแล้ว บนอาสนะที่ถึงแล้วแก่ตนๆ.

สรทดาบสได้ถือฉัตรดอกไม้ใหญ่ ยืนกั้นเหนือพระเศียรของพระตถาคต.

เพราะศาสดา ทรงอธิษฐานว่า “ขอสักการะของพวกชฎิลนี้ จะมีผลใหญ่” ดังนี้แล้ว ทรงเข้านิโรธสมาบัติ.

สองพระอัครสาวกก็ดี ภิกษุที่เหลือก็ดี ทราบว่าพระศาสดาทรงเข้าสมาบัติแล้ว ก็เข้าสมาบัติ.

เมื่อพระตถาคตประทับนั่งเข้านิโรธสมาบัติตลอด ๗ วัน, พวกอันเดวาสึก เมื่อถึงเวลาเที่ยวไปภิกษา, บริโภคมูลผลาผลในป่า แล้วยืนประคองอัญชลีแต่พระพุทธรเจ้าทั้งหลายตลอดกาลที่เหลือ.

ฝ่ายสรทดาบสไม่ไปแม้สู่ที่ภิกษาจาร กั้นฉัตรดอกไม้อยู่เที่ยว ให้เวลาล่วงไปด้วยปีติและสุขตลอด ๗ วัน.

พระศาสดาเสด็จออกจากนิโรธแล้ว ตรัสเรียกพระนิสกะเถระ พระอัครสาวกผู้หนึ่งข้างพระปรัศเบื้องขวา ด้วยรับสั่งว่า

“นิสกะ เธอจงทำอนุโมทนาอาสนะดอกไม้แก่ดาบสทั้งหลายผู้ทำสักการะ”

พระเถระมีใจยินดีประคองแม่ทัพใหญ่ประสบลากใหญ่ จากสำนักของพระเจ้าจักรพรรดิ ตั้งอยู่ในสาวกบารมีญาณ

เริ่มอนุโมทนาอาสนะดอกไม้แล้ว.

๑๒๕ คาพยุตหนึ่ง ยาว ๑๐๐ เส้น.

๑๒๖ อุสกะหนึ่ง ยาว ๒๕ วา.

๑๒๗ ควรให้อหฺ เป็นประธาน.

ในที่สุดเทศนาของพระนิสภเถระนั้น พระศาสดา ตรัสเรียกพระสาวกองค์ที่ ๒ ด้วยรับสั่งว่า “ภิกษุ แม้เธอก็จงแสดงธรรม.”

พระอนิเมเถระพิจารณาพระพุทธรูปพระพุทธรูปพระพุทธรูปแล้ว.

ด้วยเทศนาของพระอัครสาวกทั้ง ๒ การตรัสรู้มีได้มีแล้วแม้แก่ตาบสรูปหนึ่ง.

ครั้งนั้น พระศาสดา ทรงดำรงอยู่ในพุทธวิสัยไม่มีปริมาณ ทรงเริ่มพระธรรมเทศนาแล้ว.

ในกาลจบเทศนา ชฎิลเจ็ดหมื่นสี่พัน ยกสรทตบสเสีย ทั้งหมดบรรลุประอรหัตแล้ว.

พระศาสดาทรงเหยียดพระหัตถ์ ตรัสว่า “เธอทั้งหลาย จงเป็นภิกษุมาเถิด.”

ทันใดนั้นเอง ผลและหนวดของชฎิลเหล่านั้นได้อันตรธานไปแล้ว.

บริวาร ๘ ได้สวมกายแล้วเทียว.

มีคำถามสอดเข้ามาว่า “เพราะเหตุไร? สรทตบสจึงไม่ได้บรรลุประอรหัต.”

แก้วว่า “เพราะความเป็นผู้มีจิตฟุ้งซ่าน.”

ได้ยินว่า จำเดิมแต่กาลที่สรทตบสนั้น เริ่มฟังธรรมเทศนาของพระอัครสาวกผู้นั่งบนอาสนะที่ ๒ แห่งพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลาย ตั้งอยู่ในสาวกบารมีญาณแสดงธรรมอยู่ เกิดความคิดขึ้นว่า

“โอหนอ! แม้เราพึงได้รับธรรมะที่พระสาวกรูปนี้ได้รับในศาสนาของพระพุทธรูปเจ้า ผู้จะบังเกิดในอนาคต.”

ด้วยปริวิตกนั้น สรทตบสนั้นจึงไม่ได้อาจเพื่อทำการแทงตลอดมรรคผลได้.

ก็ท่านยืนถวายบังคมพระตถาคตเจ้าแล้วในที่เฉพาะพระพักตร์ กราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า ภิกษุที่นั้งบนอาสนะลำดับพระองค์ มีชื่อว่ากระไร ในศาสนาของพระองค์?”

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุผู้ยังธรรมจักรอันเราให้เป็นไปแล้วให้เป็นไปตาม บรรลุที่สุดแห่งสาวกบารมีญาณ แทงตลอดปัญญา ๑๖ อย่างตั้งอยู่, ผู้นี้ชื่อว่าอัครสาวกในศาสนาของเรา.”

ท่านได้ทำความปรารภว่า “พระเจ้าข้า ด้วยผลแห่งสักการะที่ข้าพระองค์กั้นฉัตรดอกไม้ทำแล้วตลอด ๗ วันนี้ ข้าพระองค์มิได้ปรารภความเป็นท้าวสักกะหรือความเป็นพรหมอย่างอื่น,

แต่ขอข้าพระองค์ พึงเป็นพระอัครสาวกของพระพุทธรูปเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคต เหมือนพระนิสภเถระองค์นี้.”

พระศาสดา ทรงส่งพระอนาคตตั้งสญาณไปพิจารณาว่า “ความปรารภของบุรุษผู้นี้ จักสำเร็จหรือหนอแล?”

ได้ทรงเห็นว่าผ่าน ๑ อสงไขย ยิ่งด้วยแสนกับไปแล้วจะสำเร็จ, ครั้นทรงเห็นแล้ว จึงตรัสกะสรทตบสว่า

“ความปรารภของท่านนี้จักไม่เปล่าประโยชน์, ก็ในอนาคต ล่วงไป ๑ อสงไขย ยิ่งด้วยแสนกับ

พระพุทธรูปพระนามว่าโคดม จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก, พระมารดาของพระองค์จักมีพระนามว่ามหายาเทวี,

พระบิดาของพระองค์จักมีพระนามว่าสุทโธทนมหาราช, พระโอรสจักมีพระนามว่าราหุล,

พระผู้อุปฐากจักมีนามว่าอานนท์, พระสาวกที่ ๒ จักมีนามว่าโมคคัลลานะ,

ส่วนตัวท่านจักเป็นพระอัครสาวกของพระองค์ นามว่าธรรมเสนาบดีสารีบุตร.”^{๑๒๘}

ครั้นทรงพยากรณ์ดาบสอย่างนั้นแล้ว ตรัสธรรมกถา มีภิกษุสงฆ์แวดล้อมหา^{๑๒๙} ไปแล้ว.

ฝ่ายสรทดาบส ไปยังสำนักพวกพระเถระผู้อันเตวาสิกแล้ว ส่งข่าวไปแก่อสิริวัฑฒกุกุมพีผู้สหายว่า

“ท่านผู้เจริญ ขอท่านทั้งหลายจงบอกแก่สหายของข้าพเจ้าว่า

‘สรทดาบสผู้สหายของท่าน ได้ปรารณาตำแหน่งพระอัครสาวกในศาสนาของพระพุทธเจ้า พระนามว่าโคดม ซึ่งจะทรงอุบัติขึ้นในอนาคต เทพบาทมูลของพระพุทธเจ้าพระนามว่า อโนมทัสสีแล้ว, ท่านจงปรารณาตำแหน่งพระอัครสาวกที่ ๒.’”

ก็แล ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว ได้ไปโดยข้างหนึ่ง ก่อนกว่าพระเถระทั้งหลายเที่ยว ได้ยินอยู่ริมประตูเรือนของสิริวัฑฒะแล้ว.

สิริวัฑฒะกล่าวว่า “นานหนอพระคุณเจ้าของเราจึงมา” ดังนี้แล้ว. นิมนต์ให้นั่งบนอาสนะ ตนนั่งบนอาสนะต่ำกว่าแล้ว เรียนถามว่า “(ทำไม) อันเตวาสิกบริษัทของพระคุณเจ้าจึงหายไป?^{๑๓๐} เจ้าข้า.”

สรทหะ.   อย่างนั้น สหาย พระพุทธเจ้าอโนมทัสสี เสด็จมายังอาศรมของข้าพเจ้าทั้งหลาย, พวกข้าพเจ้าทำสักการะแต่พระองค์ตามกำลังของตน, พระศาสดาทรงแสดงธรรมโปรดพวกข้าพเจ้าทุกๆ คน, ในกาลจบเทศนา เว้นข้าพเจ้าคนเดียว ที่เหลือบรรลุประหัตแล้วววช, ข้าพเจ้าเห็นพระนิสภเถระอัครสาวกของพระศาสดา จึงปรารณาตำแหน่งพระอัครสาวกในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดมผู้จะเสด็จอุบัติในอนาคต, แม้เธอก็จงปรารณาตำแหน่งสาวกที่ ๒ ในศาสนาของพระองค์ท่าน.”

สิริวัฑฒะ.   ข้าพเจ้าไม่มีความคุ้นเคยกับพระพุทธเจ้าทั้งหลายเสียเลย ครับ.

สรทหะ.   เรื่องที่จะทูลกับพระพุทธเจ้า เป็นภาระข้าพเจ้าเอง, เธอจงจัดสักการะยิ่งใหญ่ไว้เถาะ.

สิริวัฑฒะ ฟังคำของสรทดาบสนั้นแล้ว ให้ทำสถานทีประมาณ ๘ กิริส^{๑๓๑} โดยมาตราลวง ทีประตูเรือนของตนให้มีพื้นเสมอ แล้วเกลี่ยทรายโปรยดอกไม้มีข้าวตอกเป็นที่ ๕ ให้ทำมณฑปมุงด้วยดอกอุบลเขียว ตกแต่งพุทธอาสน์ จัดอาสนะแม้แก่ภิกษุที่เหลือ จัดสักการะและเครื่องต้อนรับเป็นอันมากแล้ว ได้ให้สัญญาแก่สรทดาบสเพื่อประโยชน์นิมนต์พระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

พระดาบส ได้พาภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ไปที่อยู่ของสิริวัฑฒกุกุมพีนั้นแล้ว.

ฝ่ายสิริวัฑฒกุกุมพี ทำการต้อนรับ รับบาตรจากพระหัตถ์ของพระตถาคต เชิญเสด็จให้เข้าไปสู่มณฑป ถวายน้ำทักษิณาทกแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ซึ่งนั่งบนอาสนะที่แต่งไว้ อังคาสด้วยโภชนะอันประณีต ในเวลาเสร็จภัตกิจ นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ครอบผ้าอันมีค่ามากแล้ว กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความริเริ่มนี้ได้เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ตำแหน่งมีประมาณน้อย, ขอพระองค์ทรงทำความอนุเคราะห์โดยทำนองนี้แล ตลอด ๗ วัน.”

พระศาสดา ทรงรับแล้ว.

๑๒๙ อากาสี ปกขนที.

๑๓๐ น ปณญายนติ.

๑๓๑ กิริส เป็นมาตราวัดชนิดหนึ่ง ๑ กิริส ๑๒๕ ศอก หรือ ๑ เส้น ๑๑ วา ๑ ศอก.

เขายังมหาทานให้เป็นไปโดยทำนองนั้นนั่นแล ตลอด ๗ วัน ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ยืนประคองอัญชลี กราบทูลว่า “พระเจ้าข้า สรทดาบสสหายของข้าพระองค์ปรารภกันว่า ‘เราพึงเป็นพระอัครสาวกของพระศาสดาพระองค์ใด,’ ข้าพระองค์พึงเป็นพระสาวกที่ ๒ ของพระศาสดาพระองค์นั้นเหมือนกัน.”

พระศาสดา ทรงพิจารณาถึงอนาคตกาล ทรงเห็นภาวะคือความสำเร็จแห่งความปรารถนาของเขา จึงทรงพยากรณ์ว่า “แต่นี้ล่วงไป ๑ อสงไขยยิ่งด้วยแสนกัป แม้ท่านก็จักเป็นพระสาวกที่ ๒ ของพระพุทเจ้าพระนามว่าโคดม.”

สิริวัฑฒะ พึงพยากรณ์ของพระพุทเจ้าทั้งหลายแล้ว ได้เป็นผู้ร่ำเริงบันเทิงแล้ว.

แม้พระศาสดา ทรงทำภัตตานุโมทนาแล้ว พร้อมทั้งบริวารเสด็จไปยังวิหารแล.

ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นความปรารถนาที่บุตรของเราปรารถนาแล้วในครั้งนั้น.

อัครสาวกทั้ง ๒ นั้นได้ตำแหน่งตามที่ตนปรารถนานั้นแล, เราหาได้เลือกหน้าให้ไม่.”

[สองอัครสาวก ทูลเรื่องปัจจุบันแต่พระศาสดา]

เมื่อพระศาสดา ตรัสพระพุทพจน์อย่างนั้นแล, สองพระอัครสาวกถวายบังคมพระผู้มีพระภาค ทูลเล่าเรื่องอันเป็นปัจจุบัน^{๑๓๒} ทั้งหมดว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ (ครั้ง) ข้าพระองค์ยังเป็นผู้ครองเรือนอยู่ไปตุมหรรสพบนยอดเขา,” ดังนี้เป็นต้น จนถึงความแห่งตลอดโสดาปัตติผลจากสำนักพระอัสสชิเถระ แล้วกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้ง ๒ นั้นไปยังสำนักของท่านอาจารย์สฤษฎี ประสงค์จะนำท่านมาสู่บาทมูลของพระองค์ แจ้งว่าลัทธิของท่านไม่มีสาระแล้ว กล่าวอานิสงส์ในการมาที่นี่,

ท่านสฤษฎีตอบว่า ‘บัดนี้ชื่อว่า การอยู่เป็นอันเตวาสิกของเรา ย่อมเป็นเช่นกับการถึงความกระเพื่อมแห่งน้ำในตุ่ม, เราไม่สามารถจะอยู่เป็นอันเตวาสิกได้,’

เมื่อข้าพระองค์บอกว่า ‘ท่านอาจารย์ เวลานี้ มหาชนมีมือถือวัตถุมีของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น จักไปบูชาเฉพาะพระศาสดา ท่านจักเป็นอย่างไร?’ ตอบว่า ‘ก็ในโลกนี้ คนฉลาดมากหรือคนเขลามาก?’

เมื่อข้าพระองค์ตอบว่า ‘คนเขลามาก,’ ก็กล่าวว่า ‘ถ้ากระนั้น พวกคนฉลาดๆ จักไปสำนักพระสมณโคดม, พวกคนเขลาๆ จักมาสำนักของเรา, เธอทั้ง ๒ ไปเถอะ’ ไม่ปรารถนาจะมา พระเจ้าข้า.”

[ผู้เห็นผิดกับผู้เห็นถูก ได้รับผลต่างกัน]

พระศาสดา ทรงสดับคำนั้นแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สฤษฎี ถือสิ่งที่ไม่มีสาระว่า “มีสาระ” และสิ่งที่มีสาระว่า “ไม่มีสาระ” เพราะความที่ตนเป็นมิจฉาทิฎฐิ, ส่วนเธอทั้ง ๒ รู้สิ่งเป็นสาระโดยความเป็นสาระ และสิ่งอันไม่เป็นสาระโดยไม่เป็นสาระ ละสิ่งที่ไม่เป็นสาระเสีย ถือเอาแต่สิ่งที่เป็นสาระเท่านั้น เพราะความที่ตนเป็นบัณฑิต” ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ชนเหล่าใด มีปกติรู้ในสิ่งที่ไม่เป็นสาระว่าเป็นสาระ

และเห็นในสิ่งอันเป็นสาระว่าไม่เป็นสาระ

ชนเหล่านั้น มีความดำริผิดเป็นโคจร ย่อมไม่ประสบลสิ่งอันเป็นสาระ.

ชนเหล่าใด รู้สิ่งเป็นสาระ โดยความเป็นสาระ
และสิ่งไม่เป็นสาระ โดยความไม่เป็นสาระ
ชนเหล่านั้น มีความดำริชอบเป็นโคจร ย่อมประสบสิ่งเป็นสาระ.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า **อสาเร สารมตีโน** ความว่า
สภาพนี้ คือ ปัจจัย ๔ มัจฉาทิฏฐิมิวัตถุ ๑๐ ธรรมเทศนาอันเป็นอุปนิสัยแห่งมัจฉาทิฏฐินั้น ชื่อว่าเป็นอสาระ,
ผู้มีปกติเห็นในสิ่งอันไม่เป็นสสารนั้นว่าเป็นสสาร.

บทพระคาถาว่า **สาเร จ อสารทสลิโน** ความว่า
สภาพนี้ คือ สัมมาทิฏฐิมิวัตถุ ๑๐ ธรรมเทศนาอันเป็นอุปนิสัยแห่งสัมมาทิฏฐินั้น ชื่อว่าเป็นสสาร,
ผู้มีปกติเห็นในสิ่งที่เป็นสสารนั้นว่า “นี่ไม่เป็นสสาร.”

สองบทว่า **เต สารี** เป็นต้น ความว่า ชนเหล่านั้น คือผู้ถือมัจฉาทิฏฐินั้นตั้งอยู่
เป็นผู้มีความดำริผิดเป็นโคจร ด้วยสามารถแห่งวิตกทั้งหลาย มีกามวิตก เป็นต้น
ย่อมไม่บรรลุสี่สสาระ สมาธิสสาระ ปัญญาสสาระ วิมุตติสสาระ วิมุตติญาณทัสสนสสาระ และพระนิพพานอันเป็นปรมัตถสสาระ.

บทว่า **สารณจ** ความว่า
รู้สสาระมีสี่สสาระเป็นต้นนั้นนั่นแล้ว “นี่ชื่อว่าสสาระ” และสิ่งไม่เป็นสสาระ มีประการดังกล่าวแล้วว่า “นี่ไม่เป็นสสาระ.”

สองบทว่า **เต สารี** เป็นต้น ความว่า ชนเหล่านั้น คือบัณฑิตผู้ยึดสัมมาทัสสนะอย่างนั้นตั้งอยู่ เป็นผู้มีความดำริชอบเป็นโคจร
ด้วยสามารถแห่งความดำริทั้งหลาย มีความดำริออกจากกามเป็นต้น ย่อมบรรลุสิ่งอันเป็นสสาระ มีประการดังกล่าวแล้วนั้น.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น.

เทศนาได้เป็นประโยชน์แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสญชัย จบ.

๙. เรื่องพระนันทเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภท่านนันทะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยถา อคาริ อัจฉนฺ” เป็นต้น.

[พระศาสดาเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์]

ความพิสดารว่า พระศาสดา ทรงมีพระธรรมจักรบวรให้เป็นไปแล้ว เสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ในพระเวฬุวัน, บรรดาทูต ๑๐ คน มีบริวาร คนละพัน อันพระเจ้าสุทโธทนมหาราชทรงส่งไปด้วยรับสั่งว่า

“ท่านทั้งหลาย จงนำบุตรมาแสดงแก่เราเถิด,” พระกาฬุทายีเถระ ไปที่หลังกว่าทูตทั้งหมด บรรลุพระอรหัตแล้ว ทราบกาลเป็นที่เสด็จมาแล้ว พรรณนาหนทางด้วยคาถาประมาณ ๖๐ คาถานำเสด็จ [พระศาสดา]

ผู้มีพระชินาสพสองหมื่นแวดล้อมแล้ว ไปสู่กบิลพัสดุ์บุรี,

ทรงทำฝนโบกขรพรรษให้เป็นเหตุเกิดแห่งเรื่อง แล้วตรัสมหาเวสสันดรชาดก^{๑๓๓} ในสมาคมพระญาติ,

วันรุ่งขึ้น เสด็จเข้าไปบิณฑบาต โปรตพระบิดาให้ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล ด้วยพระคาถาว่า “อุตตฺถิภูมฺม นปฺมชฺเชยฺย” เป็นต้น, โปรตพระนางมหาปชาบดีโคตมีให้ดำรงอยู่ในโศดาปัตติผล และโปรดพระราชา (พระบิดา) ให้ดำรงในสกทาคามีผล ด้วยพระคาถาว่า “ธมฺมญฺจเร สุจฺริตฺ”^{๑๓๔} เป็นต้น.

ก็ในกาลเสร็จภักติกิจ ทรงอาศัยการพรรณนาพระคุณของราหุลมารดา ตรัสจันทกนิกรชาดก^{๑๓๕}

ในวันที่ ๓ แต่วันนั้น ครั้นเมื่อวิวาหมงคล เป็นที่เชิญเสด็จเข้าเรือนเพื่ออภิเษกของนันทกุมาร เป็นไปอยู่, เสด็จเข้าไปบิณฑบาต ประทานบาตรในหัตถ์ของนันทกุมาร ตรัสมงคล (อวยพร) เสด็จลุกจากอาสนะแล้วหลีกไป หาได้ทรงรับบาตรจากหัตถ์ของนันทกุมารไม่.

[นันทกุมารออกบวช]

ฝ่ายนันทกุมารนั้น ด้วยความเคารพในพระตถาคต จึงมีอาจตุล (เดือน) ว่า “ขอพระองค์รับบาตรไปเถิด พระเจ้าข้า”.

แต่นันทกุมารนั้นคิดอย่างนี้ว่า “พระศาสดา คงจักทรงรับบาตรที่ห้วงบันได.”

แม้ในที่นั้น พระศาสดาก็มิได้ทรงรับ.

นันทกุมารนอกนั้นก็คิดว่า “คงจักทรงรับที่ริมเชิงบันได.”

แม้ในที่นั้น พระศาสดา ก็ไม่ทรงรับ.

นันทกุมารก็คิดว่า “จักทรงรับที่พระลานหลวง”

แม้ในที่นั้น พระศาสดา ก็ไม่ทรงรับ.

๑๓๓ ชุ. ขา. ๒๗/๓๖๕. ตทฎฐกถา. ๑๐/๓๑๕. ชุ. ๕. ๒๕/๓๗.

๑๓๔ ชุ. ๕. ๒๕/๓๘.

๑๓๕ ชุ. ขา. ๒๗/๓๖๘. ตทฎฐกถา. ๖/๓๕๗.

พระกุมารปรารณาจะเสด็จกลับ (แต่) จำเสด็จไปด้วยความไม่เต็มพระหทัย, ด้วยความเคารพในพระตถาคต จึงไม่สามารถทูลว่า “ขอพระองค์ทรงรับบาตรเถิด;” ทรงเดินนึกไปว่า “พระองค์จักทรงรับในที่นี้. พระองค์จักทรงรับในที่นี้.”

ในขณะนั้น หญิงพวกอื่นเห็นอาการนั้นแล้ว จึงบอกแก่นางชนบทกัลยาณีว่า “พระแม่เจ้า พระผู้มีพระภาคทรงพานันทกุมารเสด็จไปแล้ว, คงจักพราภันท์นันทกุมารจากพระแม่เจ้า.”

ฝ่ายนางชนบทกัลยาณีนั้นได้ยินคำนั้นแล้ว มีหยาดน้ำยังไหลอยู่เที่ยว มีมมอันเกล้าได้กึ่งหนึ่ง รีบไปทูลว่า “ข้าแต่พระลูกเจ้า ขอพระองค์พึงด่วนเสด็จกลับ.”

คำขอนางนั้น ประหนึ่งตกไปขวางตั้งอยู่ในหทัยของนันทกุมารนั้น.

แม้พระศาสดา ก็ยังไม่ทรงรับบาตรจากหัตถ์ของนันทกุมารนั้นเลย ทรงนำนันทกุมารนั้นไปสู่วิหารแล้ว ตรัสว่า “นันทะ เธออยากบวชไหม?”

นันทกุมารนั้น ด้วยความเคารพในพระพุทธรูปเจ้า จึงไม่ทูลว่า “จักไม่บวช” ทูลรับว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ จักบวชพระเจ้าข้า.”

พระศาสดารับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้ากระนั้น เธอทั้งหลายจงให้นันทะบวชเถิด.”

[ราหุลกุมารทูลขอสมบัติกะพระศาสดา]

พระศาสดา เสด็จไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์บุรี ในวันที่ ๓ ทรงยังนันทกุมารให้บวชแล้ว.

ในวันที่ ๗ พระมารดาของพระราหุลทรงตกแต่งพระกุมารแล้ว ทรงส่งไปสู่สำนักพระผู้มีพระภาค ด้วยพระดำรัสว่า “พ่อ พ่อจงดูพระสมณะซึ่งมีพระสมณะสองหมื่นแวดล้อม ทรงมีวรรณะประดุจสีทองคำ มีวรรณะแห่งพระรูปประดุจพรหมนั้น, พระสมณะนี้เป็นพระบิดาของพ่อ, หม้อทรัพย์ใหญ่ได้มีแล้วในเวลาที่พระบิดาของพ่อนั้นประสูติ, ตั้งแต่เวลาพระองค์ออกบวช แม่ไม่พบเลย, พ่อจงไปทูลขอมรดกกะพระองค์ท่านว่า ‘ข้าแต่เสด็จพ่อ ข้าพระองค์เป็นกุมาร, ถึงอภิเษกแล้ว จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ, ข้าพระองค์ต้องการด้วยทรัพย์, ขอเสด็จพ่อได้ประทานทรัพย์แก่ข้าพระองค์, เพราะบุตรยอมเป็นเจ้าของสมบัติของพระบิดา.’”

พระกุมารเสด็จไปสู่สำนักของพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมแล้ว หวนได้ความเสนาหาในพระบิดา ร่าเริงยินดีแล้วทูลว่า “ข้าแต่พระสมณะ พระฉายา^{๑๓๖}ของเสด็จพ่อสบาย” ได้ยื่นทูลคำแม่อื่นเป็นอันมากที่สมควรแก่ตน.

พระผู้มีพระภาคทรงทำภักติกแล้ว ทรงอนุโมทนาแล้วเสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป.

แม้พระกุมาร ก็ทูลขอว่า “ข้าแต่พระสมณะ ขอได้ประทานมรดกแก่ข้าพระองค์เถิด, ข้าแต่พระสมณะ ขอได้ประทานมรดกแก่ข้าพระองค์เถิด” ดังนี้แล้ว เสด็จติดตามพระผู้มีพระภาคไป.

แม้พระผู้มีพระภาคก็ไม่ให้พระกุมารกลับ.

ฝ่ายปริชนก็ไม่สามารถที่จะเชิญพระกุมารผู้เสด็จไปกับพระผู้มีพระภาค ให้กลับได้.

พระกุมารนั้นได้เสด็จไปถึงพระอารามที่เดียว พร้อมด้วยพระผู้มีพระภาค ด้วยประการฉะนี้.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค ทรงพระดำริว่า “กุมารนี้อยากได้ทรัพย์อันเป็นสมบัติของบิดา.

ทรัพย์นั้นไปตามวิภูฏฐ มีความคับแคบ; ช่างเถิด เราจักให้อริยทรัพย์ ๗ ประการ อันเราได้เฉพาะที่คงไม่โพธิแก่เธอ, จะทำเธอให้เป็นเจ้าของมรดกอันเป็นโลกุตระ.”

[ราหุกุมารบรรพชา]

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค รับสั่งให้หาท่านพระสารีบุตรมาแล้ว ตรัสว่า “สารีบุตร ถ้ากระนั้น เธอจงให้ราหุกุมารบวชเถิด.”

พระเถระยังพระกุมารนั้นให้ผนวชแล้ว.

ก็เมื่อพระกุมารผนวชแล้ว, ทุกข์มีประมาณยิ่งได้เกิดขึ้นแก่พระราชา เพราะได้ทรงสดับข่าวนั้น.

พระราชาไม่ทรงสามารถเพื่อจะกลั่นความทุกข์นั้นไว้ได้ เสด็จไปสู่สำนักพระผู้มีพระภาค ทูลชี้แจงแล้วขอประทานพรว่า “พระเจ้าข้า หม่อมฉันขอประทานพระวโรกาส พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าทั้งหลายไม่เพียงยังบุตรที่มารดาบิดาไม่อนุญาตให้บวช.”

พระผู้มีพระภาค ประทานพรนั้นแต่ท้าวเธอแล้ว, รุ่งขึ้นวันหนึ่ง เสวยพระกระยาหารเข้าในพระราชนิเวศน์แล้ว

เมื่อพระราชาประทับอยู่ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ทูลแล้วว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในเวลาที่พระองค์ทรงทำทุกรกิริยา เทวดาคงหนึ่ง เข้ามาหาหม่อมฉัน บอกว่า ‘พระโอรสของพระองค์ทิวคตแล้ว,’ หม่อมฉันไม่เชื่อถ้อยคำของเทวดานั้น จึงคัดค้านเทวดานั้นว่า ‘บุตรของข้าพเจ้ายังไม่บรรลุนิธิคุณ ย่อมไม่ทำกาละ;’” ดังนี้แล้ว,

ตรัสว่า “มหาบพิตร บัดนี้ พระองค์จักทรงเชื่อถือได้อย่างไร? แม้ในกาลก่อน เมื่อเขาแสดงร่างกระดูกแก่พระองค์ ทูลว่า ‘บุตรของพระองค์ทิวคตแล้ว’ พระองค์ยังไม่ทรงเชื่อ” ได้ตรัสสมถรรพบาลชาตก^{๑๓๗} เพราะอุบัติเหตุแห่งเรื่องนี้.

ในกาลจบกถา พระราชาดำรงอยู่ในอนาคามีผล.

พระผู้มีพระภาค โปรดพระบิดาให้ดำรงอยู่ในผล ๓ ด้วยประการฉะนี้แล้ว มีภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จกลับไปสู่กรุงราชคฤห์อีก, แต่ขึ้น ทรงรับปฏิญญาไว้กับอนาถบิณฑิกเศรษฐี เพื่อประโยชน์แก่การเสด็จมาสู่กรุงสาวัตถี, ครั้นเมื่อพระเชตวันมหาวิหารสำเร็จแล้ว, เสด็จไปจำพรรษาในพระเชตวันมหาวิหารนั้น.

[พระนันทะอยากสึก]

เมื่อพระศาสดา ประทับอยู่ในพระเชตวันอย่างนี้นั้นแล, ท่านพระนันทะกระสันขึ้นแล้ว^{๑๓๘}

จึงบอกเนื้อความนั้นแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

“ผู้มีอายุ ข้าพเจ้าไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์, ไม่สามารถที่จะสืบต่อพรหมจรรย์ไปได้, ข้าพเจ้าจักกล่าวคืนสิกขาแล้วสึก^{๑๓๙}.”

พระผู้มีพระภาคทรงสดับความเป็นไปนั้นแล้ว รับสั่งให้หาท่านพระนันทะมาเฝ้าแล้ว ตรัสค้ำนี้ว่า

“จริงหรือนันทะ? ได้ยินว่า เธอบอกกล่าวแก่ภิกษุหลายรูปอย่างนี้ว่า

‘ผู้มีอายุ ข้าพเจ้าไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์ไปได้, ข้าพเจ้าจักกล่าวคืนสิกขาแล้วสึกหรือ?’”

๑๓๗ ขุ. ชา. ตทฎฐกถา. ๕/๔๖๘.

๑๓๘ อุ-กณฐ พึงชานะเง้อดูทางโน้นทางนี้ เป็หมาย (สำหรับบรรพชิต ก็อยากสึก)

๑๓๙ หีนายาวตติสสามิ จักเวียนมาเพื่อความเป็นคนเลว.

นันทะ. จริงอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. นันทะ ก็เธอไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์. ไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์ไปได้, จะกล่าวคืนสิกขาสิกขาไปเพื่อเหตุอะไร?

นันทะ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้าพระองค์ออกจากเรือน นางชนบทกัลยาณีผู้ศากิยะ มีผมอันเกล้าได้กึ่งหนึ่ง ได้ร้องส่งคำนี้กะข้าพระองค์ว่า ‘ข้าแต่พระลูกเจ้า ขอพระลูกเจ้าฟังถ้วนเสด็จมา,’ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นั้นแล หวนระลึกถึงคำนั้นอยู่ จึงไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ ไม่สามารถจะสืบพรหมจรรย์ไปได้, จึงกล่าวคืนสิกขาสิกขาไป.”

[พระศาสดาทรงทรมานพระนันทะ]

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงจับท่านพระนันทะที่พระพาหาแล้ว นำไปสู่ดาวดึงส์เทวโลกด้วยกำลังพระฤทธิ์, ในระหว่างทาง ทรงแสดงนางลิงลุน^{๑๔๐} ตัวหนึ่ง ซึ่งมีหูจุกและหางขาด นั่งเจ้า^{๑๔๑} อยู่บนปลายตอไม้ที่ไฟไหม้ ในนาที่ไฟไหม้แห่งหนึ่งแล้ว ทรงแสดงนางอัปสร ๕๐๐ ซึ่งมีเท้าดังเท้านกพิราบ^{๑๔๒} ผู้มาสู่ที่บำรุงของท้าวสักกเทวราช ในภพดาวดึงส์.

ก็แลครั้นแสดงแล้ว ตรัสอย่างนี้ว่า “นันทะ เธอสำคัญความชื่อนั้นเป็นไฉน?

ฝ่ายไหนหนอแล มีรูปงามกว่า น่าดูกว่าและน่าเลื่อมใสกว่ากัน?,

นางชนบทกัลยาณีผู้ศากิยะ หรือ นางอัปสร ๕๐๐ ซึ่งมีเท้าเช่นกับเท้านกพิราบนี้.”

พระนันทะได้สดับพระพุทธานุญาตนั้นแล้วทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นางลิงลุนมีหูจุกและหางขาดนั้น แม้ฉันใด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นางชนบทกัลยาณี ผู้ศากิยะ ก็เหมือนกันฉันนั้น,

เพราะการเปรียบเทียบกัน นางย่อมไม่ถึงการนับบ้าง ไม่ถึงเสียหนึ่งบ้าง ไม่ถึงส่วน (หนึ่ง) บ้าง แห่งนางอัปสร ๕๐๐ นี้, ที่แท่นางอัปสร ๕๐๐ นี้แล มีรูปงามกว่า น่าดูกว่า และน่าเลื่อมใสกว่า.”

พระผู้มีพระภาค. นันทะ เธอจงยินดี, นันทะ เธอจงยินดี,

เราจะเป็นผู้ประกันของเธอ เพื่ออันได้เฉพาะนางอัปสร ๕๐๐ ซึ่งมีเท้าดุจเท้านกพิราบ.

นันทะ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพระผู้มีพระภาคเป็นประกันของข้าพระองค์ เพื่ออันได้เฉพาะนางอัปสร ๕๐๐ ผู้มีเท้าดุจเท้านกพิราบไซ้, ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักยินดีในพรหมจรรย์.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค ทรงพาท่านนันทะไป หายวับไปในที่นั้น ได้ปรากฏในพระเชตวันดังเดิม.

ภิกษุทั้งหลายได้สดับแล้วแล้ว “ข้าว่า ท่านนันทะเป็นพระภาค^{๑๔๓} ของพระผู้มีพระภาค โอรสพระน้านาง ประพฤติพรหมจรรย์เพราะเหตุแห่งนางอัปสรทั้งหลาย; นัยว่า พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ประกันของพระนันทะนั้น เพื่ออันได้เฉพาะนางอัปสร ๕๐๐ ผู้มีเท้าดุจเท้านกพิราบ.”

๑๔๐ ตัวน, กุด

๑๔๑ อากาที่เกาะ จับ หรือนั่งอย่างหงอยเหงา, อยู่ในที่จำกัดไปไหนมาไหนไม่ได้

๑๔๒ บทว่า กกุฎปาทานิ ได้แก่ มีเท้าเช่นกับเท้านกพิราบ เพราะมีสีแดง

๑๔๓ น้องชาย.

[พระนันทสำเร็จอรหัตผล]

ครั้งนั้นแล พวกภิกษุผู้สหายของท่านพระนันทะ เรียกท่านพระนันทะ

ด้วยวาตะว่า คนรับจ้างบ้าง ด้วยวาตะว่า คนอันพระผู้มีพระภาคทรงไถ้ไว้บ้าง ว่า

“ไต่ยินว่า ท่านพระนันทะเป็นคนรับจ้าง, ไต่ยินว่า ท่านพระนันทะเป็นผู้อันพระศาสดาทรงไถ้ไว้,

พระนันทะประพฤติพรหมจรรย์ เพราะเหตุแห่งนางอัปสร ๕๐๐,

ไต่ยินว่า พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ประกันของเธอ เพื่ออันได้เฉพาะนางอัปสร ๕๐๐ ผู้มีเท้าดุจเท้านกพิราบ.”

ครั้งนั้นแล ท่านพระนันทะขวยเขิน ละอาย รังเกียจด้วยวาตะว่าคนรับจ้างบ้าง ด้วยวาตะว่าคนที่พระศาสดาทรงไถ้ไว้บ้าง ของเหล่าภิกษุสหาย เป็นผู้ๆ เดียว หลีกออกแล้วไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่.

ต่อกาลไม่นานนเลย ได้ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ซึ่งกุลบุตรทั้งหลาย (ออก) จากเรือน บวชไม่มีเรือน โดยชอบ ต้องการด้วยความรู้อย่างเอง สำเร็จอยู่แล้วอยู่ในทิฏฐธรรม รู้ชัด^{๑๔๔} ว่า

“ชาติสิ้นแล้ว, พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว, กิจจำต้องทำๆ เสร็จแล้ว, กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มี.”

เป็นอันว่าท่านพระนันทะ ได้เป็นพระอรหันต์องค์ใดองค์หนึ่ง บรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย.

ครั้งนั้น เทวดาองค์หนึ่ง ยังพระเชตวันทั้งสี่ให้สว่าง ในส่วนแห่งราตรีแล้ว เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว กราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระนันทะ เป็นพระภาคของพระผู้มีพระภาค โอรัสพระน้านาง ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ^{๑๔๕}

ปัญญาวิมุตติ^{๑๔๖} อันหาอาสวะมิได้ เพราะสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ด้วยความรู้้อย่างเอง สำเร็จแล้วอยู่ในทิฏฐธรรม.”

ญาณได้เกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า (เหมือนกัน) ว่า “นันทะ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้ เพราะสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ด้วยความรู้้อย่างเอง สำเร็จแล้วอยู่ในทิฏฐธรรม.”

ท่านพระนันทะเมื่อนั้น โดยลวงไปแห่งราตรีนั้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้ว ได้กราบทูลคำนี้ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาค ทรงเป็นผู้ประกันของข้าพระองค์ เพื่ออันได้เฉพาะซึ่งนางอัปสร ๕๐๐

ซึ่งมีเท้าดุจเท้านกพิราบ ด้วยการรับรองใด, ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เปลื้องพระผู้มีพระภาคเจ้าจากการรับรองนั้น.”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “นันทะ แม้เราก็กำหนดใจของเธอด้วยใจ (ของเรา) ทราบแล้วว่า ‘นันทะ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ด้วยความรู้้อย่างเอง สำเร็จแล้ว อยู่ในทิฏฐธรรม.’

แม้เทวดาก็บอกเนื้อความนี้แก่เราว่า ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านนันทะ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ

ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ด้วยความรู้้อย่างเอง สำเร็จแล้วอยู่ในทิฏฐธรรม.’

นันทะ เมื่อใดแล จิตของเธอ พ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะมีความไม่ยึดมั่น, เมื่อนั้น เราก็ก้นจากการรับรองนั้น.”

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค ทรงทราบเนื้อความนี้แล้ว ทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

“เปือกตมคือกามอันผู้ใดข้ามได้แล้ว, หนามคือกามอันผู้ใดย่ำยีได้แล้ว
ผู้นั้น บรรลุความสิ้นไปแห่งโมหะ ย่อมไม่หวั่นไหวในเพราะสุขและทุกข์.”

๑๔๔ อีกนัยหนึ่ง ได้ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม เป็นที่ต้องการแห่งกุลบุตรทั้งหลายผู้ (ออก) จากเรือนโดยชอบ บวชไม่มีเรือน ด้วยความรู้้อย่างเอง.

๑๔๕ พ้นจากกิเลสด้วยอำนาจใจ

๑๔๖ พ้นจากกิเลสด้วยอำนาจปัญญา.

[พระนันทะถูกฟ้อง]

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย ถามท่านพระนันทะว่า “นันทะผู้มีอายุ เมื่อก่อน ท่านกล่าวว่า ‘ข้าพเจ้าเป็นผู้กระสันแล้ว’ บัดนี้จิตของท่านเป็นอย่างไร?”

พระนันทะตอบว่า “ผู้มีอายุ ความห่วงใยในความเป็นคฤหัสถ์ของเราไม่มี.”

พวกภิกษุได้ฟังคำนั้นแล้ว กล่าวกันว่า “ท่านนันทะ พูดไม่จริง ย่อมพยากรณ์พระอรหันต์ผล, ในวันที่แล้วๆ มา กล่าวว่า ‘ข้าพเจ้าเป็นผู้กระสันแล้ว’ (แต่) บัดนี้กล่าวว่า ‘ความห่วงใยในความเป็นคฤหัสถ์ของเราไม่มี’ ดังนี้แล้ว ไปกราบพูลความนั้นแด่พระผู้มีพระภาค.

พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในวันที่แล้วๆ มา อรรถภาพของนันทะได้เป็นเช่นกับเรือนที่เขามุงไม่ดี, (แต่) บัดนี้เป็นเช่นกับเรือนที่เขามุงดีแล้ว เพราะว่า นันทะนี้ จำเดิมแต่กาลที่ตนเห็นนางเทพอัปสรแล้ว พยายามเพื่อบรรลุที่สุดแห่งกิจของบรรพชิตอยู่ ได้บรรลุกิจนั้นแล้ว” ได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ผนยอมรั้วรดเรือนที่มุงไม่ดี **จันโต,**
ราคะยอมเสียดแทงจิตที่ไม่ได้อบรมแล้วได้ **จันนิน.**
ผนยอมรั้วรดเรือนที่มุงดีแล้วไม่ได้ **จันโต,**
ราคะก็ยอมเสียดแทงจิตที่อบรมดีแล้วไม่ได้ **จันนิน.”**

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อकारี** คือซึ่งเรือนชนิดใดชนิดหนึ่ง

บทว่า **ทุจฉนฺน** คือที่เขามุงต่างๆ มีช่องเล็กช่องน้อย.

บทว่า **สมตวิชฺฆติ** คือ เม็ดผนยอมรั้วรดได้.

บทว่า **อภาวิต** เป็นต้น ความว่า

ราคะยอมเสียดแทงจิตที่ชื่อว่าไม่ได้อบรม เพราะเป็นธรรมชาติเห็นท่างาวนา ราวกะว่าผน (รั้วรด) เรือนนั้นฉะนั้น, ไซ้แต่ราคะอย่างเดียวนั้นไม่, สรรพกิเลสทั้งหลายมีโทสะ โมหะ และมานะเป็นอาทิ ก็เสียดแทงจิตเห็นปานนั้น เหมือนกัน.

บทว่า **สุภาวิต** ได้แก่ ที่อบรมดีแล้ว ด้วยสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา;

กิเลสทั้งหลายมีราคะ เป็นต้น ย่อมไม่อาจเสียดแทงจิตเห็นปานนั้นได้ ราวกะว่าผนไม่อาจรั้วรดเรือนที่มุงดีแล้วได้ ฉะนั้น.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมากได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น .

เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แก่มหาชนแล้ว.

[พระนันทะเคยถูกล่อด้วยมาตุคาม]

ต่อมา ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในธรรมสภาว่า “ผู้มีอายุ ชื่อว่าพระพุทฺธเจ้าทั้งหลายเป็นอัจฉริยบุคคล.

ท่านพระนันทะ ชื่อว่าอาศัยนางชนบทกัลยาณีกระสันขึ้นแล้ว

พระศาสดาทรงทำเหล่านางเทพอัปสรให้เป็นอามิส แนะนำได้แล้ว”

พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถาอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า “ด้วยถาชื่อนี้” ดังนี้แล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่บัดนี้เท่านั้น, แม้ในกาลก่อน นันทะนี้เราก็ได้ล่อด้วยมาตุคามแนะนำแล้วเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว
อันภิกษุเหล่านั้นทูลอ้อนวอน จึงทรงนำดีตินิทานมา (ตรัสว่า)

[บุรพกรรมของพระนันทะ]

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี, ได้มีพ่อค้าชาวเมืองพาราณสี (คนหนึ่ง) ชื่อกัปปกะ.

ลาผู้ของเขาตัวหนึ่งนำภาระ (สิ่งของ) ไปได้กุ่มกะหนึ่ง, มันเดินไปได้วันละ ๗ โยชน์.

สมัยหนึ่ง เขาไปเมืองตักกสิลา (พร้อม) ด้วยภาระที่นำไปด้วยลา บ่อยลาเที่ยวไปจนกว่าจำหน่ายสิ่งของหมด.

ครั้งนั้น ลาของเขานั้นเที่ยวไปบนหลังคูดุ พบนางลาตัวหนึ่ง จึงเข้าไปหา.

นางลาเมื่อจะทำปฏิสันถารกับลาผู้ตัวนั้น จึงกล่าวว่า “ท่านมาแต่ไหน?”

ลาผู้. มาแต่เมืองพาราณสี.

นางลา. ท่านมาด้วยกรรมอะไร?

ลาผู้. ด้วยกรรมของพ่อค้า.

นางลา. ท่านนำภาระไปได้เท่าไร?

ลาผู้. ภาระประมาณกุ่มกะหนึ่ง

นางลา. ท่านเมื่อนำภาระประมาณเท่านั้นไป ไปได้กี่โยชน์.

ลาผู้. ได้ ๗ โยชน์.

นางลา. ในที่ซึ่งท่านไปแล้ว นางลาใดๆ ผู้ทำการนวดเท้า หรือประคบประหงมให้แก่ท่าน มีอยู่หรือ?

ลาผู้. หามีไม่ นางผู้เจริญ

นางลา. เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านคงได้รับทุกข์มากนะ?

จริงอยู่ ชื่อว่าผู้ทำกรรมมีการนวดเท้าเป็นต้น สำหรับสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายย่อมไม่มีแม่โดยแท้
แต่นางลา กล่าวคำเห็นปานนั้นเพื่อพาดพิงถึงกามสังโยชน์.

ลาผู้นั้นกระสันขึ้นด้วยคำของนางลานั้นแล้ว.

ฝ่ายกัปปกะพานิช ชายภักตหมดแล้ว ไปยังที่ลาพำนักอยู่ กล่าวว่า “มาเถิด พ่อ เราจักไป.”

ลาผู้ตัวนั้นตอบว่า “ท่านจงไปเถิด, ข้าพเจ้าจักไม่ไป.”

ลำดับนั้น นายกัปปกะ อ้อนวอนลานั้นแล้วๆ เล่าๆ คิดว่า “เราจะยังลานั้นซึ่งไม่ปรารถนาจะไปให้กลัวแล้ว จักนำไป” ดังนี้
แล้ว กล่าวคาถาว่า

‘เราจักทำปฏิกรรมมีหนามแหลมยาว ๑๖ นิ้ว แก่เจ้า,
เราจักทิ่มแทงกายของเจ้า, แน่เจ้าลา เจ้าจงรู้อย่างนี้.’

ลาได้ฟังคำนั้นแล้ว กล่าวตอบว่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น, ข้าพเจ้าก็จักรู้จักที่ควรทำแก่ท่านบ้าง” ดังนี้แล้ว กล่าวคาถาที่ว่า

“ท่านจักทำปฏิกรรมมีหนามแหลมยาว ๑๖ นิ้ว แก่ข้าพเจ้า,
ข้าพเจ้าจักยืนข้างหน้า ยกข้างหลังขึ้นแล้ว ยังภณชะของท่านให้ตกไป,
กับปกะ ท่านจงรู้อย่างนี้.”

พ่อค้าได้ฟังคำนั้น จึงดำริว่า “ด้วยเหตุไฉนหนอแล? ลานี่จึงกล่าวอย่างนี้กะเรา” ดังนี้แล้ว เมื่อแลดูข้างโน้นข้างนี้ เห็นนางลานี่แล้วคิดว่า “เจ้านี่คงจะถูกนางลาตัวนี้ ให้สำเหนียกแล้วอย่างนี้, เราต้องล่อมันด้วยมาตุคามว่า ‘ข้าจักนำนางลาชื่อมีรู้อย่างนี้มาให้เจ้า,’ แล้วจักนำไป” ดังนี้แล้ว จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“เราจักนำนางลาสาว มีเท้า ๔ มีหน้าดุจสังข์ มีสรรพางค์กายงาม
มาเป็นภรรยาเจ้า, แน่ลา เจ้าจงรู้อย่างนี้.”

ลาได้ฟังคำนั้น มีจิตยินดี กล่าวคาถานี้ว่า

“ท่านจักนำนางลาสาว มีเท้า ๔ มีหน้าดุจสังข์ มีสรรพางค์กายงาม
มาเป็นภรรยาข้าพเจ้า, ข้าแต่กับปกะ ท่านจงรู้อย่างนี้
ข้าพเจ้าจักไปให้เร็วขึ้น ถึง ๑๔ โยชน์นะ กับปกะ.”

ที่นั้น นายกับปกะจึงกล่าวกะลานั้นว่า “ถ้ากระนั้น เจ้าจงมาเถิด” ดังนี้แล้ว ได้จูงไปสู่ที่ของตน.

ลานี่ โดยกาลล่วงไปสองสามวัน จึงกล่าวกับนายกับปกะว่า

“ท่านได้พูดกะข้าพเจ้าว่า ‘จักนำภรรยามาให้เจ้า,’ ดังนี้ มีใช่หรือ?”

นายกับปกะตอบว่า “เออ เรากล่าวแล้ว, เราจักไม่ทำลายถ้อยคำของตน, จักนำภรรยามาให้เจ้า,
แต่เราจะให้อาหารแก่เจ้าเฉพาะตัวเดียว, อาหารนั้นจงเพียงพอแก่เจ้าซึ่งมีตนเป็นที่ ๒ หรือไม่ก็ตามที่^{๑๔๗} เจ้าพึงรู้อยู่เองเถอะ.
แม้ลูกทั้งหลาย อาศัยการสังวาสของเจ้าทั้ง ๒ ก็จักเกิดขึ้น,
อาหารนั้นจงเพียงพอแก่เจ้ากับลูกเป็นอันมากแม้เหล่านั้นหรือไม่ก็ตามที่, เจ้าพึงรู้อยู่เองเถอะ.”

ลา เมื่อนายกับปกะนั้นกล่าวอยู่เช่นนั้น, ได้เป็นผู้หมดหวังแล้ว.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงยังชาดกให้จบลงด้วยพระดำรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย นางลาในคราวนั้นได้เป็นนางชนบทกัลยาณี, ลาผู้ได้เป็นนันทะ, พ่อค้าได้เป็นเราเอง,
แม้ในกาลก่อน นันทะนี้ เราก็ได้ล่อด้วยมาตุคามแนะนำแล้ว ด้วยประการอย่างนี้” ดังนี้แล.

เรื่องพระนันทเถระ จบ

๑๔๗ หมายความว่า สองตัวผู้เมีย.

๑๐. เรื่องนายจันทสุกริก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภบุรุษชื่อจันทสุกริก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อิธ โสจติ เปจฺจ โสจติ” เป็นต้น.

[นายจันทสุกริก เลี้ยงชีพด้วยการเลี้ยงสุกรขาย]

ได้ยินว่า นายจันทสุกริกนั้น ฆ่าสุกรทั้งหลายกินบ้าง ขายบ้าง เลี้ยงชีพอยู่สิ้น ๕๕ ปี.

ในเวลาข้าวแพง เขาเอาเกวียนบรรทุกข้าวเปลือก ไปสู่ชนบท แลกลูกสุกรบ้าน
ด้วยข้าวเปลือกประมาณ ๑ ทะนาน หรือ ๒ ทะนาน บรรทุกเต็มเกวียนแล้วกลับมา
ล้อมที่แห่งหนึ่งคุดคอก ข้างหลังที่อยู่ แล้วปลุกผักในที่นั้นนั้นแล เพื่อลูกสุกรเหล่านั้น,
เมื่อลูกสุกรเหล่านั้น กินอกผักต่างๆ บ้าง สรรพลัญชะ (คูด) บ้าง ก็เติบโตขึ้น, (เขา) มีความประสงค์จะฆ่าตัวใดๆ,
ก็มัดตัวนั้นๆ ให้แน่น ณ ที่ฆ่าแล้ว หุบด้วยข้อน ๔ เหลี่ยม เพื่อให้เนื้อสุกรพองหนาขึ้น
รู้ว่าเนื้อพองแล้ว ก็ง้างปาก สอดไม้เข้าไปในระหว่างฟัน กรอกน้ำร้อนที่เดือดพล่าน เข้าไปในปากด้วยทะนานโลหะ.

น้ำร้อนนั้น เข้าไปเดือดพล่านในท้อง ขับกรีส^{๑๔๘} ออกมาโดยส่วนเบื้องต่ำ (ทวารหนัก),
กรีสน้อยหนึ่ง ยังมีอยู่เพียงใด, ย่อมออกเป็นน้ำขุ่นเพียงนั้น

เมื่อท้องสะอาดแล้ว, จึงออกเป็นน้ำใส ไม่ขุ่น.

ที่นั้น เขาจึงราดน้ำที่ยังเหลือบนหลังสุกรนั้น.

น้ำนั้นลอกเอาหนังดำออกไป.

แต่นั้น เขาจึงลนขนด้วยคอบหญ้าแล้ว ตัดศีรษะด้วยดาบ^{๑๔๙} อันคม.

เขารองโลหิตที่ไหลออกด้วยภาชนะ เคล้าเนื้อด้วยโลหิต แล้วปิ้งนึ่งรับประทาน ในท่ามกลางบุตรและภรรยา ขายส่วนที่เหลือ.

เมื่อเขาเลี้ยงชีพโดยทำนองนี้นั้นแล, เวลาได้ล่วงไป ๕๕ ปี.

เมื่อพระตถาคตประทับอยู่ในวิหารโกสิ^{๑๕๐}, การบูชาด้วยดอกไม้เพียงกำหนึ่งก็ดี การถวายภิกษาเพียงทัพพีหนึ่งก็ดี
ชื่อว่าบุญอื่นน้อยหนึ่งก็ดี มิได้มีแล้วสักวันหนึ่ง

ครั้งนั้น โรคเกิดขึ้นในสรีระของเขา, ความเร่าร้อนในอเวจีมหานรก ปรากฏแก่เขาทั้งเป็นที่เดียว.

[อเวจีนรก ร้อนยิ่งกว่าไฟธรรมดา]

ขึ้นชื่อว่าความเร่าร้อนในอเวจี ย่อมเป็นความร้อนที่สามารถทำลายนัยน์ตาของผู้ยืนดูอยู่ในที่ประมาณ ๑๐๐ โยชน์ได้.

สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดังนี้ว่า

๑๔๘ คูด.

๑๔๙ อสิ - ดาบ หรือมีดใหญ่ๆ (Sword, a large knife)

๑๕๐ ฐรวินาร

“ความร่ำร้อนในอเวจี แผ่ไปตลอด ๑๐๐ โยชน์โดยรอบ ตั้งอยู่ทุกเมื่อ^{๑๕๑}”

และเพราะเหตุที่ความร่ำร้อนในอเวจินั้น มีประมาณยิ่งกว่าความร่ำร้อนของไฟโดยปกติ พระนาคเสนเถระจึงกล่าวอุปมานี้ไว้ว่า “มหาบพิตร แม้หินประมาณเท่าเรือนยอด อันบุคคลทุ่มไปในไฟนรก ย่อมถึงความย่อยยับได้โดยขณะเดียว **จันใด** ส่วนสัตว์ที่เกิดในนรกนั้นเป็นประหนึ่งอยู่ในครุฑมารดา จะย่อยยับไป เพราะกำลังแห่งกรรม **จันนั้น** หามิได้^{๑๕๒}”

[นายจุนทเสวยผลกรรมทันตาเห็น]

เมื่อความร่ำร้อนนั้น ปรากฏแก่นายจุนทสุกริกนั้นแล้ว, อากาโรอันเหมาะสมด้วยกรรมก็เกิดขึ้น.

เขาร้องเสียงเหมือนหมู คลานไป^{๑๕๓} ในท่ามกลางเรือนนั่นเอง, ไปสู่ที่ในทิศตะวันตกออกบ้าง สู่ที่ในทิศตะวันตกบ้าง.

ลำดับนั้น พวกคนในเรือนของเขา จับเขาไว้ให้มันแล้วปิดปาก.

ธรรมดาผลแห่งกรรม อันใครๆ ไม่สามารถจะห้ามได้.

เขาเที่ยวร้องไปข้างโน้นบ้าง ข้างนี้บ้าง.

คนใน ๗ หลังคาเรือนโดยรอบ ย่อมไม่ได้หลับนอน.

อนึ่ง คนในเรือนทั้งหมด เมื่อไม่สามารถจะห้ามการออกไปภายนอกของเขาผู้ถูกรณภัยคุกคามแล้วได้ จึงปิดประตูเรือนล้อมรักษาอยู่ภายนอกเรือน โดยประการที่เขาอยู่ภายใน ไม่สามารถจะเที่ยวไปข้างนอกได้.

[เสวยผลกรรมในสัมปรายภพ]

เมื่อนายจุนทสุกริก เที่ยวร้องไปข้างโน้นบ้าง ข้างนี้บ้าง ภายในเรือนนั่นเอง ด้วยความร่ำร้อนในนรก.

เขาเที่ยวไปอย่างนั้นตลอด ๗ วัน, ในวันที่ ๘ ทำกาลแล้ว ไปเกิดในอเวจีมหานรก.

อเวจีมหานรก ปราชญ์พึงพรรณนาตามเทวทูตสูตร.

[พวกภิกษุเข้าใจว่า เขาฆ่าสุกรทำการมงคล]

พวกภิกษุเดินไปทางประตูเรือนของเขา ได้ยินเสียงนั้นแล้ว เป็นผู้มีความสำคัญว่า “เสียงสุกร” ไปสู่วิหารนั่งในสำนักพระศาสดาแล้ว กราบทูลอย่างนี้ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อสุกรทั้งหลาย อันนายจุนทสุกริก ปิดประตูเรือนฆ่าอยู่, วันนี้เป็นวันที่ ๗, มงคลกิริยาใดๆ ชะรอยจักมีในเรือน (ของเขา),

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมตตาจิต^{๑๕๔} หรือความกรุณาแม้อย่างหนึ่งของเขา ผู้ฆ่าสุกรทั้งหลายชื่อถึงเท่านี้ ย่อมไม่มี, ก็สัตว์ผู้ร้ายกาจหยาบช้าเช่นนี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายไม่เคยเห็นเลย.”

๑๕๑ ม. อุ. ๑๔/๓๔๑.

๑๕๒ มลทินท ๙๒.

๑๕๓ ชนนุเกหิ วิจารณ์โต.

๑๕๔ จิตประกอบด้วยความรักใคร่สนิทสนม.

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เขามาสุกรตลอด ๗ วันนี้หามีได้. อันผลที่เหมาะสมด้วยกรรมเกิดขึ้นแล้วแก่เขา, ความร่ำร้อนในเวจีมหานรกปรากฏแก่เขาทั้งเป็นที่เดียว, ด้วยความร่ำร้อนนั้น เขาร้องเหมือนหมูเที่ยวไปภายในนิเวศน์อยู่ ตลอด ๗ วัน วันนี้ ทำกาลละแล้ว (ไป) เกิดในเวจี,” เมื่อพวกภิกษุกราบพูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เขาเศร้าโศกอย่างนี้ในโลกนี้แล้ว ยังจะไปเกิดในฐานะเป็นที่เศร้าโศกเช่นกันอีกหรือ?” ตรัสว่า “อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าผู้ประมาทแล้ว จงเป็นคฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตาม ย่อมเศร้าโศกในโลกทั้ง ๒ เป็นแท้” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้ทำบาปเป็นปกติ ย่อมเศร้าโศกในโลกนี้
ละไปแล้ว ย่อมเศร้าโศก ย่อมเศร้าโศกในโลกทั้ง ๒,
เขาเห็นกรรมเศร้าหมองของตนแล้ว ย่อมเศร้าโศก, เขาย่อมเดือดร้อน.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปาปการี** เป็นต้น ความว่า บุคคลผู้ทำบาปกรรมมีประการต่างๆ ย่อมเศร้าโศกในโลกนี้ ในสมัยใกล้ตายโดยส่วนเดียวแท้ ด้วยคิดว่า “กรรมดีเรามีได้ทำไว้หนอ, กรรมชั่วเราทำไว้แล้ว,” นี้เป็นความเศร้าโศกเพราะกรรมของเขา; ก็เมื่อเขาเสวยผลอยู่ ชื่อว่าละไปแล้วย่อมเศร้าโศก, นี้เป็นความเศร้าโศกเพราะวิบากในโลกหน้าของเขา; เขาย่อมเศร้าโศกในโลกทั้ง ๒ อย่างนี้แล, ด้วยเหตุนี้แล แม้นายจุนทสุกริกนั้น ชื่อว่าย่อมเศร้าโศกทั้งเป็นที่เดียว.

บาทพระคาถาว่า **ทิสฺวา กมฺมกิลฺยฺฐมฺตฺตโน** ความว่า เขาเห็นกรรมเศร้าหมองของตนแล้ว ย่อมเศร้าโศกบ่นเพื่อมีประการต่างๆ อยู่ ชื่อว่า ย่อมเดือดร้อน คือย่อมลำบาก.

ในกาลจบคาถา ภิกษุเป็นอันมากได้เป็นพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว.

เทศนามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนายจุนทสุกริก จบ.

๑๑. เรื่องธัมมิกอุบาสก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภธัมมิกอุบาสก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อิธ โมทติ เปจฺจ โมทติ” เป็นต้น.

[อุบาสกและครอบครัวบำเพ็ญกุศลเป็นนิตย์]

ได้ยินว่า ในเมืองสาวัตถี ได้มีอุบาสกผู้ปฏิบัติธรรมประมาณ ๕๐๐ คน.

บรรดาอุบาสกเหล่านั้น คนหนึ่งๆ มีอุบาสก เป็นบริวารคนละ ๕๐๐.

อุบาสกที่เป็นหัวหน้าแห่งอุบาสกเหล่านั้น มีบุตร ๗ คน ธิดา ๗ คน.

บรรดาบุตรและธิดาเหล่านั้น คนหนึ่งๆ ได้มีสลาภยากู สลาภภัตร ปักชิกภัตร สังฆภัตร อุโปสถิกภัตร อาคันตุกภัตร วัสสาวาสิกภัตร อย่างละที่.

ชนแม่เหล่านั้น ได้เป็นผู้ชื่อว่า อนุชาตบุตรด้วยกันทั้งหมดทีเดียว.

(เป็นอันว่า) สลาภยากูเป็นต้น ๑๖ ที่ คือ ของบุตร ๑๔ คน ของภรรยาหนึ่ง ของอุบาสกหนึ่ง ย่อมเป็นไปด้วยประการฉะนี้.

เขาพร้อมทั้งบุตรและภรรยา ได้เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม มีความยินดีในอันจำแนกทาน ด้วยประการฉะนี้.

ต่อมาในกาลอื่น โรคเกิดขึ้นแก่เขา.

อายุสังขารเสื่อมรอบแล้ว.

[อุบาสกป่วย นอนฟังธรรม]

เขาใคร่จะสดับธรรมจึงส่ง (คน) ไปสู่สำนักพระศาสดา ด้วยกราบทูลว่า

“ขอพระองค์ได้โปรดส่งภิกษุ ๘ รูป หรือ ๑๖ รูป ประทานแก่ข้าพระองค์เถิด.”

พระศาสดา ทรงส่งภิกษุทั้งหลายไป.

ภิกษุเหล่านั้นไปแล้ว นั่งบนอาสนะที่ตบแต่งไว้ ล้อมเตียงของเขา อันเขากล่าวว่า

“ท่านผู้เจริญ การเห็นพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จักเป็นของอันกระผมได้โดยยาก, กระผมเป็นผู้ทุพพลภาพ,

ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จงสาธยายพระสูตรๆ หนึ่ง โปรดกระผมเถิด,” จึงถามว่า

“ท่านประสงค์จะฟังสูตรไหน? อุบาสก” เมื่อเขาเรียนว่า “สติปัฏฐานสูตร^{๑๕๕}” ที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ไม่ทรงละแล้ว,”

จึงเริ่มสวดพระสูตรว่า “เอกายโน อโย ภิกขเว มคโค สุตตานํ วิสุทฺธิยา^{๑๕๖}” เป็นต้น .

[เทวดานำรถมารับอุบาสกไปเทวโลก]

ขณะนั้น รถ ๖ คัน ประดับด้วยอสังการทุกอย่าง เติมด้วยม้าสินธพพันตัว ประมาณได้ ๑๕๐ โยชน์ มาจากเทวโลก ๖ ชั้น.

๑๕๕ ที่. มหา. ๑๐/๓๒๕. ม. ม. ๑๒/๑๐๓.

๑๕๖ ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางไปอย่างเอก เพื่อความหมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย

เทวดายืนอยู่บนรถเหล่านั้น ต่างก็เชื่อเชียวว่า

“ข้าพเจ้า จักนำไปยังเทวโลกของข้าพเจ้า; ข้าพเจ้า จักนำไปยังเทวโลกของข้าพเจ้า,

ท่านผู้เจริญ ขอจงเกิดในที่นี้ เพื่อความยินดีในเทวโลกของข้าพเจ้า เหมือนคนทำลายภาชนะดินแล้วถือเอาภาชนะทองคำ.”

อุบาสก ไม่ปรารถนาจะให้เป็นอย่างอันตรายแก่การฟังธรรม จึงกล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย จงรอก่อน จงรอก่อน.”

[พวกภิกษุและบุตรธิดาอุบาสกเข้าใจผิด]

ภิกษุ ต่างหยุดนิ่ง ด้วยเข้าใจว่า “อุบาสกพูดกับพวกเรา.”

ลำดับนั้น บุตรและธิดาของเขา คิดว่า “บิดาของพวกเรา แต่ก่อน เป็นผู้ไม่อิมด้วยการฟังธรรม,

แต่บัดนี้ ให้นิมนต์ภิกษุมาให้ทำสหายแล้ว ห้ามเสียเองเทียว, ชื่อว่าสัตว์ผู้ไม่กลัวต่อมรณะไม่มี” ดังนี้แล้ว ได้ร้องไห้.

พวกภิกษุ ปรีชากันว่า “บัดนี้ไม่เป็นโอกาสแล้ว” จึงลุกจากอาสนะหลีกไป.

อุบาสกยังเวลานิดหน่อยให้ล่วงไปแล้ว กลับได้สติ ถามลูกๆ ว่า “เพราะเหตุไร พวกเจ้าจึงคร่ำครวญกันเล่า?”

พวกบุตร จึงบอกว่า “พ่อ พ่อให้นิมนต์ภิกษุมาแล้ว ฟังธรรมอยู่ ห้ามเสียเองเทียว,

เมื่อเป็นเช่นนั้น ผมทั้งหลายจึงคิดว่า ‘ชื่อว่า สัตว์ผู้ไม่กลัวต่อมรณะไม่มี’ ดังนี้ จึงคร่ำครวญ.”

อุบาสก. ก็พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลาย ไปไหนเสีย?

บุตร. พ่อ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลาย พูดกันว่า ‘ไม่เป็นโอกาส’ ลุกจากอาสนะหลีกไปแล้ว.

อุบาสก. พ่อมิได้พูดกับพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า.

บุตร. ถ้าเช่นนั้น พ่อพูดกับใคร?

อุบาสก. เทวดาประดับรถ ๖ คัน นำมาจากเทวโลก ๖ ชั้น พักอยู่ในอากาศ ต่างเปล่งเสียงว่า

‘ขอท่านจงยินดีในเทวโลกของข้าพเจ้า ขอท่านจงยินดีในเทวโลกของข้าพเจ้า,’

พ่อพูดกับเทวดาเหล่านั้น [ต่างหาก].

บุตร. พ่อ รถที่ไหน? พวกผมไม่เห็น.

อุบาสก. ก็ดอกไม้ที่ร้อยเป็นพวงเพื่อพ่อ มีไหม?

บุตร. มี พ่อ.

อุบาสก. เทวโลกชั้นไหน ควรเป็นที่รื่นรมย์?

บุตร. ภพดุสิต อันเป็นที่ประทับอยู่ของพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์

ของพระพุทธรูป และของพระพุทธรูปบิดา เป็นที่รื่นรมย์ซี พ่อ.

อุบาสก. ถ้ากระนั้น พวกเจ้าจงเสี่ยงว่า ‘ขอพวงดอกไม้ จงคล้องที่รถมาจากภพดุสิต,’ แล้วเหวี่ยงพวงดอกไม้ไปเถอะ.

บุตรเหล่านั้นได้เหวี่ยงไปแล้ว.

พวงดอกไม้เหล่านั้น ได้คล้องที่แอกรถ ห้อยลงในอากาศ.

มหาชนเห็นแต่พวงดอกไม้เหล่านั้น หาเห็นรถไม่.

อุบาสก พูดว่า “เจ้าทั้งหลายเห็นพวงดอกไม้เหล่านั้นไหม?” เมื่อบุตรตอบว่า “เห็นจ๊ะ,” จึงกล่าวว่า

“พวงดอกไม้เหล่านั้น ห้อยที่รถซึ่งมาจากดุสิต, เราจะไปสู่ภพดุสิต, พวกเจ้าอย่าวิตกเลย,

พวกเจ้ามีความปรารถนาจะเกิดในสำนักเรา ก็จงทำบุญทั้งหลาย ตามทำนองที่เราทำแล้วเกิด” ดังนี้แล้ว ทำกาลละ ดำรงอยู่บนรถที่มาจากภพดุสิต.

อติภาพของเขาสูงประมาณ ๓ คาวุต ประดับด้วยอสังการหนักได้ ๖๐ เล่มเกวียน เกิดในทันใดนั่นเอง.

นางอัปสรพันหนึ่งแวดล้อมแล้ว.

วิมานแก้วประมาณ ๒๕ โยชน์ปรากฏแล้ว.

พระศาสดา ตรัสถามภิกษุแม่เหล่านั้น ผู้มีถึงวิหารแล้วโดยลำดับว่า “ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกได้พึงธรรมเทศนาแล้วหรือ?”

ภิกษุ. ฟังแล้ว พระเจ้าข้า แต่อุบาสก ได้ห้ามเสียในระหว่างนั้นแล้วว่า ‘ขอท่านจงรอก่อน.’

ลำดับนั้น บุตรและธิดาของอุบาสกนั้นคร่ำครวญกันแล้ว,

พวกข้าพระองค์ปรึกษากันว่า ‘บัดนี้ไม่เป็นโอกาส,’ จึงลุกจากอาสนะออกมา.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย อุบาสกนั้น หาได้กล่าวกับพวกเธอไม่,

ก็เทวดาประดับรถ ๖ คัน นำมาจากเทวโลก ๖ ชั้น เชื้อเชิญอุบาสกนั้นแล้ว,

เธอไม่ปรารถนาจะทำอันตรายแก่การแสดงธรรม จึงกล่าวกับเทวดาเหล่านั้น.

ภิกษุ. อย่างนั้นหรือ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ. บัดนี้เขาเกิดแล้ว ณ ที่ไหน?

พระศาสดา. ในภพดุสิต ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุบาสกนั้น เทียวชื่นชมในท่ามกลางญาติในโลกนี้แล้ว

เกิดในฐานะเป็นที่ชื่นชมนั้นแลอีกหรือ?

พระศาสดา ตรัสว่า “อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย เพราะคนผู้ไม่ประมาณแล้วทั้งหลาย เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม ย่อมบันเทิงในที่ทั้งปวงทีเดียว” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมบันเทิงในโลกนี้

ละไปแล้ว ก็ย่อมบันเทิง ย่อมบันเทิงในโลกทั้ง ๒,

เขาเห็นความหมดจดแห่งกรรมของตน ย่อมบันเทิง, เขาย่อมรื่นเริง.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า กตปุญฺญโย เป็นต้น ความว่า บุคคลผู้ทำกุศลมีประการต่างๆ ย่อมบันเทิง ด้วยความบันเทิงเพราะกรรมในโลกนี้ว่า “กรรมชั่วเราไม่ได้ทำเลย, กรรมดีเราทำแล้วหนอ,”

ละไปแล้ว ย่อมบันเทิง ด้วยความบันเทิงเพราะวิบาก, ชื่อว่า ย่อมบันเทิงในโลกทั้ง ๒ อย่างนี้.

บทว่า กมฺมวิสุทฺธิ เป็นต้น ความว่า แม่ธัมมิกอุบาสก เห็นกรรมอันหมดจด คือ ความถึงพร้อมแห่งบุญกรรมของตนแล้ว ก่อนแต่จะทำกาลกิริยา ย่อมบันเทิงแม้ในโลกนี้, ทำกาลละแล้ว บัดนี้ ก็ย่อมบันเทิง คือย่อมบันเทิงยิ่งแท้ แม้ในโลกหน้า.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก ได้เป็นอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้น.

พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องธัมมิกอุบาสก จบ.

๑๒. เรื่องพระเทวทัต

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเทวทัต ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อิธ ตปฺปติ เปจฺจ ตปฺปติ” เป็นต้น.

[เจ้าศากยะ ๖ พระองค์ทรงผนวช]

เรื่องพระเทวทัต พระศาสดา ตรัสชาดกทั้งหมด ที่ทรงปรารภพระเทวทัต ภาสิตให้พิสดารแล้ว ตั้งแต่เวลาผนวชจนถึงถูกแผ่นดินสูบ.

ก็ความย่อในเรื่องพระเทวทัตนี้ ดังต่อไปนี้

เมื่อพระศาสดา ทรงอาศัยนิคมชื่ออนุปิยะแห่งมัลลกษัตริย์ ประทับอยู่ที่อนุปิยะวันนั้นแล, ในวันรับพระลักษณะแห่งพระตถาคตนั้นเทียว ตระกูลพระญาติ ๘๐,๐๐๐ มอบพระโอรส ๘๐,๐๐๐ ให้ ด้วยคำว่า “สิธัตถกุมาร จงเป็นพระราชาก็ตาม เป็นพระพุทธเจ้าก็ตาม, จักมีกษัตริย์เป็นบริวารเทียวไป,”

เมื่อพระโอรสเหล่านั้นผนวชแล้วโดยมาก, เหล่าพระญาติเห็นศากยะ ๖ พระองค์นี้ คือ ภัททियราชา อนุรุทธะ อานันทะ ภคฺคิมพิละ เทวทัต ยังมีได้ผนวช จึงสนทนากันว่า

“พวกเรายังให้ลูกๆของตนบวชได้, ศากยะทั้ง ๖ นี้ ชะรอยจะไม่ใช่พระญาติกระมัง? เพราะฉะนั้น จึงมิได้ทรงผนวช”

ครั้งนั้น เจ้ามหานามศากยะ เข้าไปหาเจ้าอนุรุทธะ ตรัสว่า “พ่อ ผู้ออกบวช จากตระกูลของเรายังไม่มี, น้องจักบวช หรือว่าพี่จักบวช.”

ก็เจ้าอนุรุทธกุนารนั้น เป็นกษัตริย์ผู้สุขุมล มีโภคะสมบูรณ์ แม้คำว่า “ไม่มี” พระองค์ก็ไม่เคยทรงสดับ.

จึงอยู่ วันหนึ่งเมื่อกษัตริย์ ๖ พระองค์นั้น ทรงเล่นกีฬาลูกขลุบอยู่,

เจ้าอนุรุทธะทรงปราศรัยด้วยขนมแล้วส่ง (คน) ไปเพื่อต้องการขนม.

ครานั้น พระมารดาของท่านจัดขนมส่งไป.

กษัตริย์ทั้ง ๖ เสวยแล้วทรงเล่นกันอีก.

เจ้าอนุรุทธะนั้นแล เป็นฝ่ายแพ้รำไป.

ส่วนพระมารดา เมื่อเจ้าอนุรุทธะนั้นส่งคนไปๆ ก็ส่งขนมไปถึง ๓ ครั้ง ในวาระที่ ๔ ส่งไปว่า “ขนมไม่มี.”

พระกุมารทรงสำคัญว่า “ขนมแม่นี้ จักเป็นขนมประหลาดชนิดหนึ่ง” เพราะไม่เคยทรงได้ยินคำว่า “ไม่มี”

จึงส่งคนไปว่า “จงนำขนมไม่มีนั้นแลมาเถอะ.”

ฝ่ายพระมารดาของท่าน เมื่อเขาทูลว่า “ข้าแต่พระแม่เจ้า ได้ยินว่า พระองค์จงประทานขนมไม่มี,” จึงทรงพระดำริว่า

“ลูกของเราไม่เคยได้ยินบวว่า ‘ไม่มี,’ แต่เราจักให้ความมั่นใจด้วยอุบายนี้” จึงทรงปิดถาดทองคำเปล่าด้วยถาดทองคำอื่น แล้วส่งไป.

เหล่าเทวดาที่รักษาพระนครคิดว่า “เจ้าอนรุทธศากยะได้ถวายภัตรอันเป็นส่วนตัว แต่พระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าอุปริภูฐะ ในคราวที่ตนเป็นนายอन्नภาระ ทรงทำความปรารถนาไว้ว่า ‘ขอข้าพเจ้าจงอย่าได้สดับคำว่า ‘ไม่มี,’ อยากรู้สถานที่เกิดแห่งโกชนะ,’ ถ้าว่าเจ้าอนรุทธะนี้ จักทรงเห็นสภาพเปล่าไซ้, พวกเราก็จักไม่ได้เข้าไปสู่เทวสมาคม. ทั้งศีระชะของพวกเราก็จะพึงแตก ๗ เสียง.”

ทีนั้น เหล่าเทวดาจึงได้ทำถาดนั้นให้เต็มด้วยขนมทิพย์.

เมื่อถาดนั้นพอเขาวางลงที่สนามเล่นชลุบ แล้วเปิดขึ้น, กลิ่นขนมก็ตั้งตระหลบไปทั่วทั้งพระนคร.

ขึ้นขนม แต่พอกษัตริย์ทั้ง ๖ หยิบเข้าไปในพระโอษฐ์เท่านั้น ก็แผ่ชานไปทั่วประสาทรบรสทั้งเจ็ดพัน.

พระกุมารนั้นทรงพระดำริว่า

“เราคงจะไม่เป็นที่รักของพระมารดา, พระมารดาจึงไม่ทรงปรุงชื่อขนมไม่มีนี้ประทานเรา ตลอดเวลาถึงเพียงนี้, ตั้งแต่ขึ้นไป เราจักไม่กินขนมอื่น,” ดังนี้แล้ว เสด็จไปสู่ตำหนัก ทูลถามพระมารดาว่า

“เจ้าแม่ หม่อมฉันเป็นที่รักของเจ้าแม่ หรือไม่เป็นที่รัก?”

มารดา. พ่อ พ่อยอมเป็นที่รักยิ่งของแม่ เสมือนนัยน์ตาของคนมีตาข้างเดียว และเหมือนดวงใจ (ของแม่) ฉะนั้น.

อนรุทธ. เมื่อเช่นนั้น เหตุไร เจ้าแม่จึงไม่ทรงปรุงขนมไม่มีนี้ ประทานแก่หม่อมฉันตลอดเวลาถึงเพียงนี้เล่า เจ้าแม่.

พระนางรับสั่งถามมหาดเล็กคนสนิทว่า “ขนมอะไรๆ มีอยู่ในถาดหรือ พ่อ.”

เขาทูลว่า “ข้าแต่พระแม่เจ้า ถาดเต็มเปี่ยมด้วยขนม, ชื่อว่าขนมเห็นปานนี้ กระหม่อมฉันก็ยังไม่เคยเห็นแล้ว.”

พระนางทรงพระดำริว่า “บุตรของเราจักเป็นผู้มีบุญ มีอภิหารได้ทำไว้แล้ว, เทวดาทั้งหลายจักใส่ขนมให้เต็มถาดส่งไปแล้ว.”

ลำดับนั้น พระโอรสจึงทูลพระมารดาว่า “เจ้าแม่ ตั้งแต่ขึ้นไป หม่อมฉันจักไม่เสวยขนมอื่น, ขอเจ้าแม่พึงปรุงแต่ขนมไม่มีอย่างเดียว.”

ตั้งแต่นั้นมา แม้พระนาง เมื่อพระกุมารนั้นทูลว่า “หม่อมฉันต้องการเสวยขนม” ก็ทรงครอบถาดเปล่าที่นั่นแลด้วยถาดอื่น ส่งไปประทานพระกุมารนั้น.

เทวดาทั้งหลายส่งขนมทิพย์ถวายพระกุมารนั้น ตลอดเวลาที่ท่านเป็นฆราวาส.^{๑๕๗}

[เจ้าทั้ง ๒ สนทนากันถึงเรื่องบวชและการงาน]

พระกุมารนั้น เมื่อไม่ทรงทราบแม้คำมีประมาณเท่านี้ จักทรงทราบถึงการบวชได้อย่างไร?

เพราะฉะนั้น พระกุมารจึงทูลถามพระภาดาว่า “ชื่อว่าการบวชนี้เป็นอย่างไร?”

เมื่อเจ้ามหานามตรัสว่า “ผู้บวช ต้องโกนผมและหนวด ต้องนุ่งห่มผ้ากาสายะ ต้องนอนบนเครื่องลาดด้วยไม้ หรือบนเตียงที่ถักด้วยหวาย เทียบบิดนขาตออยู่, นี้ชื่อว่าการบวช,” จึงทูลว่า

“เจ้าพี่ หม่อมฉันเป็นสุขุมาลชาติ, หม่อมฉันจักไม่สามารถบวชได้.”

เจ้ามหานามตรัสว่า “พ่อ ถ้าอย่างนั้น พ่อจงเรียนการงานอยู่เป็นฆราวาสเถิด, ก็ในเราทั้ง ๒ จะไม่บวชเลยสักคนไม่ครว.”

ขณะนั้น อนรุทธกุมาร ทูลถามเจ้าพี่ว่า “ชื่อว่าการงานนี้ อย่างไร?”

๑๕๗ อคารมขุณเฒ วลี. ประทับอยู่ในท่ามกลางเรือน.

กุลบุตรผู้ไม่รู้แม่สถานที่เกิดแห่งภัตตร จักรู้จักการงาน ได้อย่างไร?

[เจ้าศากยะทั้ง ๓ สนทนากันถึงที่เกิดแห่งภัตตร]

ก็วันหนึ่ง การสนทนาเกิดขึ้นแก่กษัตริย์ ๓ องค์ว่า “ชื่อว่า ภัตตร เกิดขึ้นที่ไหน?”

กิมพิลกุमार รับสั่งว่า “เกิดขึ้นในฉาง.”

ครั้งนั้น ภัททิกกุมาร ตรัสค้ำกิมพิลกุमारนั้นว่า “ท่านยังไม่ทรงทราบที่เกิดแห่งภัตตร, ชื่อว่าภัตตร ย่อมเกิดขึ้นที่หม้อข้าว.”

อนรุทธะ ตรัสแย้งว่า “ถึงท่านทั้ง ๒ ก็ยังไม่ทรงทราบ, ธรรมดาภัตตร ย่อมเกิดขึ้นในลาดทองคำ ประมาณศอกกำ.”

ได้ยินว่า บรรดา กษัตริย์ ๓ องค์นั้น วันหนึ่ง กิมพิลกุमार ทรงเห็นเขาชนข้าวเปลือกจากฉาง ก็ทรงเข้าใจว่า

“ข้าวเปลือกเหล่านี้เกิดขึ้นแล้วในฉางนั่นเอง.”

ฝ่ายพระภัททิกกุมาร วันหนึ่ง ทรงเห็นเขาคดภัตตรออกจากหม้อข้าว ก็ทรงเข้าใจว่า “ภัตตรเกิดขึ้นแล้วในหม้อข้าวนั่นเอง.”

ส่วนอนรุทธกุมาร ยังไม่เคยทรงเห็นคนซ้อมข้าว คนหุงข้าวหรือคนคดข้าว, ทรงเห็นแต่ข้าวที่เขาคดแล้ว

ตั้งไว้เฉพาะพระพักตร์เท่านั้น.

ท่านจึงทรงเข้าใจว่า “ภัตตรเกิดในลาด ในเวลาที่ต้องการบริโภค.”

กษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์นั้น ย่อมไม่ทรงทราบแม่ที่เกิดแห่งภัตตร ด้วยประการอย่างนี้.

เพราะฉะนั้น อนรุทธกุมารนี้จึงทูลถามว่า “ขึ้นชื่อว่า การงานนี้เป็นอย่างไร?”

ครั้งได้ทรงฟังกิจการที่ขรवासจะพึงทำประจำปี มีอาทิว่า “เบื้องต้นต้องให้ไถนา,” จึงตรัสว่า

“เมื่อไรที่สุดแห่งการงานทั้งหลายจักปรากฏ, เมื่อไร หม่อมฉัน จึงจักมีความชวนชวายน้อย ใช้สอยโภคะได้เล่า?”

เมื่อเจ้ามทานามะตรัสสอบถามไม่มีที่สุดแห่งการงานทั้งหลายแล้ว ทูลว่า

“ถ้าอย่างนั้น ขอเจ้าพื่อนั้นแล ทรงครองขรवासเกิด หม่อมฉันหาต้องการด้วยขรवासนั้นไม่” ดังนี้แล้ว

เข้าเฝ้าพระมารดา กราบทูลว่า “เจ้าแม่ ขอเจ้าแม่อนุญาตหม่อมฉันเกิด, หม่อมฉันจักบวช,”

เมื่อพระนางทรงห้ามถึง ๓ ครั้ง ตรัสว่า “ถ้าพระเจ้าภัททิกะ พระสหายของลูก จักผนวชไซ้, ลูกจงบวชพร้อมด้วยท้าวเธอเกิด,”

จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าภัททิกะนั้น ทูลว่า “สหาย การบวชของหม่อมฉัน เนื่องด้วยพระองค์” ดังนี้แล้ว ได้ให้พระเจ้าภัททิกะนั้น

ทรงยินยอมด้วยประการต่างๆ ในวันที่ ๗ ทรงรับปฏิญญา เพื่อประโยชน์จะผนวชกับด้วยพระองค์.

[อุบาลีออกบวชพร้อมด้วยศากยะทั้ง ๖]

แต่นั้น กษัตริย์ทั้ง ๖ นั้น คือ ภัททิกษัตริย์ราช อนรุทธะ อานันทะ ภค กิมพละ และเทวทัต เป็น ๗ ทั้งอุบาลีนาญษามาลา

ทรงเสวยมหาสมบัติตลอด ๗ วัน ประคองเทวดาเสวยทิพย์สมบัติ, แล้วเสด็จออกด้วยจตุรงคินิเสนา ประหนึ่งว่าเสด็จไป

พระอุทยานถึงแดนกษัตริย์พระองค์อื่นแล้ว ทรงส่งกองทัพทั้งสิ้นให้กลับด้วยพระราชอาชญา เสด็จย่างเข้าสู่แดนกษัตริย์

พระองค์อื่น.

ใน ๗ คนนั้น กษัตริย์ ๖ พระองค์ทรงเปลื้องอาภรณ์ของตนๆ ทำเป็นห่อแล้ว รับสั่งว่า

“แน่ะ นายอุบาลี เชิญเธอกลับไปเถอะ, ทรัพย์เหล่านี้พอเลี้ยงชีวิตของเธอ” ดังนี้แล้ว ประทานแก่เขา.

เขากลึงเกลือกรำพันแทบพระบาทของกษัตริย์ ๖ พระองค์นั้น เมื่อไม่อาจล่วงอาชญาของกษัตริย์เหล่านั้น จึงลุกขึ้น ถือท่อของนั้นกลับไป.

ในกาลแห่งชนเหล่านั้นเกิดเป็น ๒ พวก ป่าได้เป็นประหนึ่งว่าถึงซึ่งการร้องไห้, แผ่นดินได้เป็นประหนึ่งว่าถือซึ่งอาการหวนไหว.

ฝ่ายอุบาลีภูษามาลาไปได้หน่อยหนึ่งก็กลับคิดอย่างนี้ว่า

“พวกศากยบุตรร้ายนัก จะพึงฆ่าเราเสียด้วยทรงเข้าใจว่า ‘พระกุมารทั้งหลายถูกเจ้าคนนี่ปลงพระชนม์เสียแล้ว’ ดังนี้ก็ได้, ก็ธรรมดาว่าศากยกุมารเหล่านี้ ทรงสละสมบัติเห็นปานนี้ ทั้งอาภรณ์อันหาค่ามิได้เหล่านี้เสียตั้งก่อนเขพะแล้ว จักผนวช, ก็จะไปยอกกล่าวไปโยถึงเราเล่า?”

ครั้นคิด (ดังนี้) แล้วจึงแก้ท่อของออก เอาอาภรณ์เหล่านั้นแขวนไว้บนต้นไม้แล้วกล่าวว่า “ผู้มีความต้องการทั้งหลายจงถือเอาเถิด” ดังนี้แล้ว ไปสู่สำนักของศากยกุมารเหล่านั้น อันศากยกุมารเหล่านั้นตรัสถามว่า “เพราะเหตุอะไร เธอจึงกลับมา” ก็กราบทูลความนั้นแล้ว.

[ศากยทั้ง ๖ บรรลุคุณพิเศษ]

ลำดับนั้น ศากยกุมารเหล่านั้น ทรงพาเขาไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมพระผู้มีภาคเจ้าแล้ว กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นพวกศากย มีความถือตัวประจำ (สันดาน), ผู้นี้เป็นคนบำเรอของพวกข้าพระองค์ ตลอดราตรีนาน, ขอพระองค์ โปรดให้ผู้นี้บวชก่อน, ข้าพระองค์ทั้งหลาย จักทำสามีจิกรรมมีการอภิเวทเป็นต้นแก่เขา, ความถือตัวของข้าพระองค์ จักสร้างสิ้นไปด้วยอาการอย่างนี้,” ดังนี้แล้ว ให้อุบาลีนั้นบวชก่อน, ภายหลังตัวจึงได้ทรงผนวช.

บรรดาศากยภิกษุ ๖ รูปนั้น ท่านพระภัททิยะได้เป็นพระอรหันต์เตวิชโช^{๑๕๘} โดยระหว่างพรรษานั้นนั่นเอง.

ท่านพระอนนุรุทธะเป็นผู้จักขุเป็นทิพย์ ภายหลังทรงสดับมหาปริสวัตักกสูตร^{๑๕๙} ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว.

ท่านพระอานนท์ ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว.

พระภคุเถระและพระกิมพิลเถระ ภายหลังเจริญวิปัสสนาได้บรรลุพระอรหัต.

พระเทวทัตได้บรรลุฤทธิ์อันเป็นของปุลุชน.

[พระเทวทัตแสดงฤทธิ์แก่กษัตริย์ศัตถุราชกุมาร]

ในกาลต่อมา เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในกรุงโกสัมพี, ลามแลสักการะเป็นอันมาก เกิดขึ้นแต่พระตถาคต พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก.

มนุษย์ทั้งหลายในกรุงโกสัมพีนั้น มีมือถือผ้าและเกสัชเป็นต้น เข้าไปสู่วิหารแล้ว ถามกันว่า

“พระศาสดาประทับอยู่ที่ไหน? พระสารีบุตรเถระอยู่ที่ไหน? พระมหาโมคคัลลานเถระอยู่ที่ไหน?”

๑๕๘ วิชา ๓ คือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ๑ จุตูปปาตญาณ ๑ อาสวกขยญาณ ๑.

๑๕๙ อง. อฎฐก. ๒๓/๓๒๓.

พระมหากัสสปเถระอยู่ที่ไหน? พระภททียเถระอยู่ที่ไหน? พระอนุรุทธเถระอยู่ที่ไหน? พระอานนทเถระอยู่ที่ไหน? พระภุคฺฉเถระอยู่ที่ไหน? พระกิมพิลเถระอยู่ที่ไหน?” ดังนี้แล้ว เทียวตรวจดูที่นั่งแห่งอสีติมหาสาวก.

ชื่อว่าผู้ถามว่า “พระเทวทัตเถระนั่งหรือยืนที่ไหน?” ดังนี้ ย่อมไม่มี.

พระเทวทัตนั้นจึงคิดว่า “เราบวชพร้อมกันด้วยศากยะเหล่านี้เหมือนกัน, แม้ศากยะเหล่านี้ เป็นขัตติยบรรพชิต, แม้เราก็คือขัตติยบรรพชิต, พวกมนุษย์มีมือถือลาภและสักการะแสวงหาท่านเหล่านี้อยู่, ผู้เอ๋ยถึงชื่อของเราบ้างมิได้มี, เราจะสมคบ^{๑๖๐} กับใครหนอแล พึงยังใครให้เลื่อมใสแล้วยังลาภและสักการะให้เกิดแก่เราได้.”

ที่นั่น ความตกลงใจนี้มีแก่เธอว่า

“พระเจ้าพิมพิสารนี้ พร้อมกับบริวาร ๑๑ นหุต ทรงดำรงอยู่ในโศดาปัตติผลแล้ว ด้วยทสสนะเป็นปฐมนั้นแล, เราไม่อาจจะสมคบกับพระราชานั้นได้, แม้กับพระเจ้าโกศล เราก็คือไม่สามารถจะคบได้, ส่วนพระอชาตศัตรูกุมาร พระโอรสของพระราชานี้^{๑๖๑} นี้แล ยังไม่รู้คุณและโทษของใครๆ, เราจักสมคบกับกุมารนั้น”.

พระเทวทัตนั้นออกจากกรุงโกสัมพี ไปสู่กรุงราชคฤห์ นฤมิตเพศเป็นกุมารน้อย พันอสรพิษ ๔ ตัวที่มีมือและเท้าทั้ง ๔, ตัวหนึ่งที่ค่อ, ตัวหนึ่งทำเป็นเทริดบนศีรษะ, ตัวหนึ่งทำเฉวียงบ่า, ลงจากอากาศด้วยสังวาลงูนี้ นั่งบนพระเพลาของพระอชาตศัตรูกุมาร,

เมื่อพระกุมารนั้นทรงกลัวแล้ว ตรัสว่า “ท่านเป็นใคร?” จึงถวายพระพรว่า “อาตมะ คือเทวทัต,”

เพื่อจะบรรเทาความกลัวของพระกุมาร จึงกลับอวดตภาพนั้น เป็นภิกษุทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวรยืนอยู่เบื้องหน้า ยังพระกุมารนั้นให้ทรงเลื่อมใส ยังลาภและสักการะให้เกิดแล้ว.

[พระเทวทัตพยายามฆ่าพระพุทธเจ้า]

พระเทวทัตนั้น อันลาภและสักการะครอบงำแล้ว ยังความคิดอันลามกให้เกิดขึ้นว่า “เราจักบริหารภิกษุสงฆ์” ดังนี้แล้ว เสื่อมจากฤทธิ์พร้อมด้วยจิตตูปบาทแล้ว ถวายบังคมพระศาสดาซึ่งกำลังทรงแสดงธรรมแก่บริษัท พร้อมด้วยพระราชานในพระเวฬุวันวิหาร ลุกจากอาสนะแล้วประคองอัญชลี กราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า เวลานี้พระผู้มีพระภาคทรงชราแก่เฒ่าแล้ว, ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงเป็นผู้ชวนชวายน้อย

ประกอบเนื่องๆ ซึ่งธรรมเครื่องอยู่สบายในทิฏฐธรรมเกิด, หม่อมฉันจักบริหารภิกษุสงฆ์

ขอพระองค์โปรดมอบภิกษุสงฆ์ประทานแก่หม่อมฉันเถิด” ดังนี้แล้ว ถูกพระศาสดาทรงรุกรานด้วยเขฬาสีกวาทะ^{๑๖๒}

ทรงห้ามแล้ว, ไม่พอใจ ได้ผูกอาฆาตนี้ในพระตถาคตเป็นครั้งแรกแล้วหลีกไป.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาค รับสั่งให้ทำปาสาณียกรรม^{๑๖๓} ในกรุงราชคฤห์แก่เธอแล้ว.

เธอคิดว่า “เดี๋ยวนี้เราถูกพระสมณโคตมกำจัดเสียแล้ว, บัดนี้ เราจักทำความพินาศแก่สมณโคตมนี้” ดังนี้แล้ว

จึงไปเฝ้าอชาตศัตรูกุมาร ทูลว่า “พระกุมาร เมื่อก่อนแล มนุษย์ทั้งหลายมีอายุยืน, บัดนี้อายุสั้น,

๑๖๐ เอกโต หุตวา.

๑๖๑ หมายถึง พระเจ้าพิมพิสารผู้ครองมคธรัฐ.

๑๖๒ ด้วยวาตะว่า ผู้บริโภคน้ำจืดจุน้ำลาย.

๑๖๓ กรรมอันสงฆ์ควรประกาศ.

ก็ข้อที่พระองค์พึงทิวังคตเสียตั้งแต่ยังเป็นพระกุมาร นั้นเป็นฐานะมีอยู่แล้ว.

พระกุมาร ถ้ากระนั้นพระองค์จึงสำเร็จโทษพระบิดา เป็นพระราชบิดา, อาตมะสำเร็จโทษพระผู้มีพระภาคแล้ว จักเป็นพระพุทธเจ้า,” ครั้นเมื่อพระกุมารนั้นดำรงอยู่ในราชสมบัติแล้ว, ได้แต่งบุรุษทั้งหลายเพื่อจะฆ่าพระตถาคต, ครั้นเมื่อบุรุษเหล่านั้นบรรลู่โศดาปัตติผลกลับไปแล้ว, จึงขึ้นเขาคิชฌกูฏเอง กลิ้งศิลาด้วยใจจงว่า

“เราเองจักปลงพระสมณโคดมจากชีวิต” ได้ทำกรรมคือยิงพระโลหิตให้หือขึ้น, เมื่อไม่อาจฆ่าด้วยอุบายแบบนี้ จึงให้ปล่อยช้างนาฬาคีรีไปอีก.

เมื่อช้างนั้นกำลังเดินมา, พระอานนทเถระยอมสละชีวิตของตนถวายพระศาสดา ได้ยื่นขวางหน้าแล้ว.

พระศาสดาทรงทราบแล้ว เสด็จออกจากพระนครมาสู่พระวิหาร เสวยมหาทานที่พวกอุบาสกหลายพันนำมาแล้ว ทรงแสดงอนุพุพิกถาโปรดชาวกรุงราชคฤห์นับได้ ๑๘ โภกฺกิ ซึ่งประชุมกันในวันนั้น.

ธรรมภิกษุมีเกิดมีแก่สัตว์ประมาณ ๘๔,๐๐๐.

พระผู้มีพระภาค ทรงสดับกถาพรรณาคุณของพระเถระว่า

“แม่! ท่านพระอานนทมีคุณมาก; เมื่อพญาช้างชื่อเห็นปานนั้นมาอยู่, ได้ยอมสละชีวิตของตนยื่นขวางหน้าพระศาสดา” ดังนี้แล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น; ถึงครั้งก่อน อานนทนี่ ก็ยอมสละชีวิตเพื่อประโยชน์แห่งเราแล้วเหมือนกัน” อันภิกษุทั้งหลายทูลอ้อนวอนแล้ว จึงตรัสจุลหุสชาตก^{๑๖๔} มหาหุสชาตก^{๑๖๕} และกัฏฐกชาตก^{๑๖๖}.

[กรรมชั่วของพระเทวทัต ปรากฏแก่มหาชน]

กรรมแม่ของพระเทวทัต เพราะยังพระอชาตศัตรูกุมารให้สำเร็จโทษพระราชา^{๑๖๗} เสียชีวิต เพราะแต่ง^{๑๖๘} นายขมังธนูก็ดี เพราะกลิ้งศิลาก็ดี มิได้ปรากฏเหมือนเพราะปล่อยช้างนาฬาคีรีเลย.

ครานั้นแล มหาชนได้โจษจัน^{๑๖๙} กันขึ้นว่า

“แม้พระราชาที่พระเทวทัตนั้นเองเป็นผู้ให้สำเร็จโทษเสีย,
แม้นายขมังธนูที่พระเทวทัตนั้นเองแต่งขึ้น,
แม้ศிலาก็พระเทวทัตเหมือนกันกลิ้งลง,
และบัดนี้เธอก็ได้ปล่อยช้างนาฬาคีรี,
พระราชาทรงเที่ยวคบคนลามกเป็นปานนี้.”

พระราชาทรงสดับถ้อยคำของมหาชนแล้ว จึงให้นำสำหรับ ๕๐๐ คินมา มิได้เสด็จไปยังที่อุปัฏฐากของพระเทวทัตนั้นอีก.

ถึงชาวพระนคร ก็มีได้ถวายแม้วัตถุมาตราภิกษุแก่เธอซึ่งเข้าไปยังสกุล.

๑๖๔ พุ. ชา. ๒๘/๖๘. ตทฎฐกถา. ๘/๒๑๑.

๑๖๕ พุ. ชา. ๒๘/๗๗. ตทฎฐกถา. ๘/๒๔๒.

๑๖๖ พุ. ชา. ๒๗/๑๔๕. ตทฎฐกถา. ๔/๓๓๕. ตตถ ปน กกุฏฐชาตกนติ ขายติ.

๑๖๗ พระราชาบิดา

๑๖๘ จัดตั้ง

๑๖๙ พุดอึง, พุดกันเซ่งแซ่, เล่าลือกันอ้ออึง

[พระเทวทัตทูลขอวัตถุ ๕ ประการ]

พระเทวทัตนั้น เสื่อมจากลาภและสักการะแล้ว ประสงค์จะเลี้ยงชีวิตด้วยการหลอกลวง จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลขอวัตถุ^{๑๗๐} ๕ ประการ อันพระผู้มีพระภาค ทรงห้ามว่า “อย่าเลย เทวทัต ผู้ใดปรารถนา, ผู้นั้นก็จงเป็นผู้อยู่ป่าเถิด” ดังนี้ แล้วกล่าวว่า “ผู้มีอายุ คำพูดของใครจะงาม ของพระตถาคต หรือของเรา? ก็เรากล่าวด้วยสามารถข้อปฏิบัติอย่างนี้ว่า ‘พระเจ้าข้า ดั่งข้าพระองค์ขอประทานโอกาส ขอภิกษุทั้งหลายจงเป็นผู้อยู่ป่า เทียวบิณฑบาต ทรงผ้าบังสุกุล อยู่โคนไม้ อย่าพึงฉันทปลาและเนื้อจนตลอดชีวิต,’ แล้วกล่าวว่า ‘ผู้ใดใครจะพ้นจากทุกข์, ผู้นั้นจงมากับเรา’” ดังนี้แล้ว หลีกไป.

ภิกษุบางพวกบวชใหม่ มีความรู้อ่อน ได้สดับถ้อยคำของพระเทวทัตนั้นแล้ว ชักชวนกันว่า “พระเทวทัตพูดถูก พวกเราจักเที่ยวไปกับพระเทวทัตนั้น” ดังนี้แล้ว ได้สมคบกับเธอ.

[พระเทวทัตทำลายสงฆ์]

พระเทวทัตนั้น ยังผู้เสื่อมใสในของเสรำหมองให้เข้าใจ ด้วยวัตถุ ๕ ประการนั้น พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป ให้เที่ยวขอ (ปัจจัย) ในสกุลทั้งหลายมาบริโภคน พยายามเพื่อทำลายสงฆ์แล้ว.

เธออันพระผู้มีพระภาค ตรัสถามว่า “เทวทัต ได้ยินว่า เธอพยายามเพื่อทำลายสงฆ์ เพื่อทำลายจักร จริ่งหรือ?” ทูลว่า “จริง พระผู้มีพระภาค,” แม้พระองค์ทรงโอวาทด้วยพระพุทธพจน์มีอาทิว่า “เทวทัต การทำลายสงฆ์มีโทษหนักแล” ก็มิได้เชื่อถือพระวาจาของพระศาสดาหลีกไปแล้ว, พบท่านพระอานนทซึ่งกำลังเที่ยวไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ จึงกล่าว “อานนทผู้มีอายุ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้า จักทำอุโบสถ จักทำสังฆกรรม เว้นจากพระผู้มีพระภาค เว้นจากภิกษุสงฆ์.

พระเถระกราบทุกความนั้นแต่พระผู้มีพระภาค.

พระศาสดาทรงทราบความนั้นแล้ว เกิดธรรมสังเวช ทรงปริวิตกว่า

“เทวทัตทำกรรมเป็นเหตุให้ตนใหม่ในอเวจี อันเกี่ยวกับความฉิบหายแก่สัตว์โลกทั้งเทวโลก” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“กรรมทั้งหลายที่ไม่ดีและไม่เป็นประโยชน์แก่ตน ทำได้ง่าย,
กรรมใดแล เป็นประโยชน์ด้วย ดีด้วย, กรรมนั้นแล ทำได้ยากอย่างยิ่ง.”

ทรงเปล่งพระอุทานนี้อีกว่า

“กรรมดีคนดีทำได้ง่าย, กรรมดีคนชั่วทำได้ยาก, กรรมชั่วคนชั่วทำได้ง่าย,
กรรมชั่วพระอริยเจ้าทั้งหลายทำได้ยาก^{๑๗๑}.”

ครั้งนั้นแล พระเทวทัตนั้น ณ ส่วนข้างหนึ่งพร้อมด้วยบริษัทของตน ในวันอุโบสถ กล่าวว่า

“วัตถุ ๕ ประการเหล่านี้ ย่อมชอบใจแก่ผู้ใด, ผู้นั้นจงจับสลาก” เมื่อพวกภิกษุวัชชีบุตร ๕๐๐ รูป ผู้บวชใหม่

ยังไม่รู้จักธรรมเนียมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำทั่วถึง จับสลากกันแล้ว, ได้ทำลายสงฆ์ พาภิกษุเหล่านั้นไปสู่คยาสี่สประเทศ.

๑๗๐ วิ. จุล. ๗/๑๙๑.

๑๗๑ วิ. จุล. ๗/๑๙๕. ขุ. อุ. ๒๕/๑๖๗.

[อัครสาวกทั้ง ๒ ชักจูงภิกษุกลับเข้าพวกได้]

พระศาสดา ทรงสดับความที่พระเทวทัตนั้นไปแล้ว ณ ที่นั้น จึงทรงส่งพระอัครสาวกทั้ง ๒ ไป เพื่อประโยชน์แก่การนำภิกษุเหล่านั้นมา.

พระอัครสาวกทั้ง ๒ นั้นไป ณ ที่นั้นแล้ว พร่ำสอนอยู่ด้วยอนุสาสนีเนื่องในอาเทศนาปาฏิหาริย์ และอนุสาสนีอันเนื่องในอิทธิปาฏิหาริย์ ยังภิกษุเหล่านั้นให้ตีมอมตธรรมแล้ว ได้พามาทางอากาศ.

ฝ่ายพระโกกาลิกะแล กล่าวว่

“เทวทัตผู้มีอายุ ลูกขึ้นเถิด, พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ นำเอาภิกษุเหล่านั้นไปหมดแล้ว, ผมบอกท่านแล้วไม่ใช่หรือว่า ‘ผู้มีอายุ ท่านอย่าไว้ใจพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะ, (เพราะ) พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะมีความปรารถนาลามก ลุอำนาจแห่งความปรารถนาลามก’ ดังนี้แล้ว เอาเข้ากระแทกที่ทรวงอก^{๑๗๒} (ของพระเทวทัต).

โลหิตอุ่นได้พุ่งออกจากปากพระเทวทัตในที่นั่นเอง.

ฝ่ายพวกภิกษุเห็นท่านพระสารีบุตร มีภิกษุสงฆ์แวดล้อมมาทางอากาศแล้ว กราบพูลว่

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระสารีบุตรในเวลาไป มีตนเป็นที่ ๒ เท่านั้นไปแล้ว, บัดนี้บริวารมากมา ย่อมงาม.”

[บุรพกรรมของพระเทวทัต]

พระศาสดา ตรัสว่ “ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น.

แม้ในกาลที่เธอเกิดในกำเนิดดิรัจฉาน บุตรของเรา มาสู่สำนักของเรา ก็ย่อมงามเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสชาดกนี้^{๑๗๓} ว่

“ความเจริญ ย่อมมีแก่ผู้มีศีลทั้งหลาย ผู้ประพฤติปฏิสันถาร,
ท่านจงดูเนื้อชื่อลักษณะ อันหมู่ญาติแวดล้อมมาอยู่,
อนึ่ง ท่านจงดูเนื้อชื่อกาละนี้ ที่เสื่อมจากญาติทั้งหลายเทียว”

ดังนี้เป็นต้น.

เมื่อพวกภิกษุกราบพูลอีกว่ “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ทราบว่ พระเทวทัต ให้พระอัครสาวก ๒ องค์นั่งที่ข้างทั้ง ๒ แล้ว กล่าวว่ ‘เราจะแสดงธรรมด้วยพุทธลีลา’ ทำกิริยาตามอย่างพระองค์แล้ว” ตรัสว่ “ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น, แม้ครั้งก่อน เทวทัตนี้ ก็พยายามทำตามเยี่ยงอย่างของเรา, แต่ไม่สามารถ” ดังนี้แล้ว ตรัสนทีจรกาคชาดกว่^{๑๗๔}

“เออ ก็ วีระกะ ท่านย่อมเห็นนก ชื่อสวิญญูกะ ซึ่งขานเพราะ
มีสร้อยคอเหมือนนกยูง ซึ่งเป็นผิวของฉันไหม?
นกสวิญญูกะ ทำเยี่ยงนกที่เที่ยวไปได้ทั้งในน้ำและบนบก
บริโภคน้ำเป็นนิตย์นั้น ถูกสาหร่ายพันตายแล้ว”

ดังนี้เป็นต้น, แม้วินอื่นๆ อีก ทรงปรารภกถาเช่นนั้นเหมือนกัน ตรัสชาดกทั้งหลายเป็นต้นอย่างนี้ว่

๑๗๒ ท่วมกลางหทัย.

๑๗๓ ชุ. ขา. ๒๗/๔ ตทญฐกถา. ๑/๒๑๗. ลกขณชาดก.

๑๗๔ ชุ. ขา. ๒๗/๗๕. ชาตเก วีระชาตกนฺติ ขายติ.

“นกระไนนี้ เมื่อจะเจาะซึ่งหมูไม้ทั้งหลาย ได้เที่ยวไปแล้วหนอ
ที่ต้นไม้มีอวัยวะเป็นไม้แห้ง ไม่มีแก่น,
ภายหลัง มาถึงไม้ตะเคียนที่มีแก่นเกิดแล้ว
ได้ทำลายฆ้องศีระชะแล้ว”^{๑๗๕} .”

และว่า

“ใจข้อของท่าน ไหลออกแล้ว, กระทบของท่าน อันข้างเหยียบแล้ว,
ซึ่งโครงทุกซี่ของท่าน อันข้างหักเสียแล้ว, คราวนี้ งามหน้าละซิเพื่อน.”^{๑๗๖}

ทรงปรารภกล่าว “พระเทวทัต เป็นผู้อกตัญญู,” จึงตรัสชาดกทั้งหลายมีอาทิอีกว่า

“ข้าพเจ้าได้ทำกิจให้ท่านจนสุดกำลังของข้าพเจ้าที่มีอยู่เที่ยว,
ข้าแต่พญาเนื้อ ข้าพเจ้าขออนอบน้อมต่อท่าน, ข้าพเจ้าน่าจะได้อะไรๆ บ้างซิ.
ข้อที่เจ้าอยู่ในระหว่างฟันของเราผู้มีโลหิตเป็นรักษา ทำกรรมหยาบข้าเป็นนิตย์
ยังเป็นอยู่ได้ ก็เป็นลาภมากอยู่แล้ว.”^{๑๗๗}

ทรงปรารภความตะเกียกตะกาย เพื่อจะฆ่า (พระองค์) ของพระเทวทัตนั้นอีก ตรัสชาดกทั้งหลายเป็นต้นว่า

“ดูก่อนไม้มะลิ้น ข้อที่เจ้ากลิ้งมานี้ กวางรู้แล้ว,
เรายังไปยังไม่มะลิ้นต้นอื่น เพราะว่าผลของเจ้าเราไม่ชอบใจ.”^{๑๗๘}

เมื่อถายังเป็นไปอยู่อีกว่า “พระเทวทัตเสื่อมแล้วจากผล ๒ ประการ คือ

จากลาภและสักการะ ประการหนึ่ง จากสามัญผล ประการหนึ่ง,”

พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น, แม้ครั้งก่อน เทวทัตก็เสื่อมแล้วเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว
ตรัสชาดกทั้งหลายเป็นต้นว่า

“ตาทั้ง ๒ แดกแล้ว, ฝ่าก็หายแล้ว, และเพื่อนบ้านก็บาดหมางกัน,
ผิวและเมียว ๒ คนนั้น มีการงานเสียหายแล้วทั้ง ๒ ทาง
คือ ทั้งทางน้ำ ทั้งทางบก.”^{๑๗๙}

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่กรุงราชคฤห์ ทรงปรารภพระเทวทัต ตรัสชาดกเป็นอันมาก ด้วยประการอย่างนั้นแล้ว
เสด็จ (ออก) จากกรุงราชคฤห์ไปสู่เมืองสาวัตถี ประทับอยู่ในพระเชตวันมหาวิหาร.

[พระเทวทัตให้สาวกนำไปเฝ้าพระศาสดา]

ฝ่ายพระเทวทัตแล เป็นไข้ถึง ๙ เดือน, ในกาลสุดท้าย ใครจะเฝ้าพระศาสดา จึงบอกพวกสาวกของตนว่า

“เราใครจะเฝ้าพระศาสดา, ท่านทั้งหลายจงแสดงพระศาสดานั้นแก่เราเถิด,”

๑๗๕ ขุ. ชา. ๒๗/๗๗. ตทฎฐกถา. ๓/๒๑๕. กนทคลกชาดก.

๑๗๖ ขุ. ชา. ๒๗/๕๖ ตทฎฐกถา. ๒/๓๘๕. วิโรจนชาดก.

๑๗๗ ขุ. ชา. ๒๗/๑๓๓ ตทฎฐกถา. ๕/๒๕๘. ชวสกุณชาดก.

๑๗๘ ขุ. ชา. ๒๗/๗. ตทฎฐกถา. ๑/๒๖๑. กุรุจกมิชาดก.

๑๗๙ ขุ. ชา. ๒๗/๔๕. ตทฎฐกถา. ๒/๒๗๔. อุภโตภฏฐชาดก.

เมื่อสาวกเหล่านั้นตอบว่า “ท่านในเวลาที่ยังสามารถ ได้ประพฤติเป็นคนมีเวรกับพระศาสดา, ข้าพเจ้าทั้งหลายจักนำท่านไปในที่พระศาสดาประทับอยู่ไม่ได้,” จึงกล่าวว่า “ท่านทั้งหลายอย่าให้ข้าพเจ้าฉิบหายเลย ข้าพเจ้าทำอาฆาตในพระศาสดา, แต่สำหรับพระศาสดาหามีความอาฆาตในข้าพเจ้าแม้ประมาณเท่าปลายผมไม่.”

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคนั้น

ทรงมีพระหทัยสม่าเสมอในบุคคลทั่วไป คือ ในนายขมังธนู ในพระเทวทัต
ในโจรองคฺลิมาล ในช่างธนบาล และในพระราหุล,

เพราะฉะนั้น พระเทวทัตจึงอ้อนวอนแล้วๆ เล่าๆ ว่า “ขอท่านทั้งหลาย จงแสดงพระผู้มีพระภาคแก่ข้าพเจ้า.”

ที่นั่น สาวกเหล่านั้นจึงพาพระเทวทัตนั้นออกไปด้วยเตียงน้อย.

ภิกษุทั้งหลายได้ข่าวการมาของพระเทวทัตนั้น จึงกราบทูลพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าว่า พระเทวทัตมาเพื่อประโยชน์จะเฝ้าพระองค์.”

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เทวทัตนั้นจักไม่ได้เห็นเราด้วยอัตตภาพนั้น.”

นัยว่า พวกภิกษุยอมไม่เห็นพระพุทธรูปเจ้าอีก จำเดิมแต่กาลที่ขอวัตถุ ๕ ประการ, ข้อนี้ยอมเป็นธรรมดา.

พวกภิกษุกราบทูลว่า “พระเทวทัตมาถึงที่โน้นและที่โน้นแล้ว พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา. เทวทัตจงทำสิ่งที่ตนปรารถนาเถอะ, (แต่อย่างไรเสีย) เธอก็จักไม่ได้เห็นเรา.

ภิกษุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเทวทัตมาถึงที่ประมาณโยชน์หนึ่ง แต่ที่นี่แล้ว,
(และทูลต่อๆ ไปอีกว่า) มาถึงกึ่งโยชน์แล้ว, คาพยุตหนึ่งแล้ว, มาถึงที่ใกล้สระโบกขรณีแล้ว พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. แม้หากเทวทัตจะเข้ามาภายในพระเชตวัน, ก็จักไม่ได้เห็นเรา เป็นแท้.

[พระเทวทัตถูกธรณีสูบ]

พวกสาวก พาพระเทวทัต วางเตียงลงริมฝั่งสระโบกขรณี ใกล้พระเชตวันแล้ว ต่างก็ลงไปเพื่อจะอาบน้ำในสระโบกขรณี.

แม้พระเทวทัตแล ลุกจากเตียง นั่งวางเท้าทั้ง ๒ บนพื้นดิน.

เท้าทั้ง ๒ นั้นก็จมแผ่นดินลง.

เธอจมลงแล้วโดยลำดับเพียงข้อเท้า, เพียงเข่า, เพียงเอว, เพียงนม จนถึงคอ, ในเวลาที่กระตุกคางจดถึงพื้นดิน ได้กล่าวคาถา
นี้ว่า

“ข้าพระองค์ขอถึงพระพุทธรูปเจ้าพระองค์นั้น ผู้เป็นบุคคลเลิศ เป็นเทพยิ่งเทพ
เป็นสารถีฝักนรชน มีพระจักขุรอบคอบ
มีพระลักษณะ (แต่ละอย่าง) เกิดด้วยบุญตั้งร้อย^{๑๘๐} ว่าเป็นที่พึง
ด้วยกระตุกเหล่านี้ พร้อมด้วยลมหายใจ.”

นัยว่า พระตถาคตเจ้าทรงเห็นฐานะนี้ จึงโปรดให้พระเทวทัตบวช.

ก็ถ้าพระเทวทัตนั้น จักไม่ได้บวชไซ้, เป็นคฤหัสถ์ จักได้ทำกรรมหนัก, จักไม่ได้อาจทำปัจจัยแห่งภพต่อไป, ก็แลครั้นบวชแล้ว จักกรรมหนักก็จริง, (ถึงดั่งนั้น) ก็จะสามารถทำปัจจัยแห่งภพต่อไปได้” เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงโปรดให้เธอบวชแล้ว.

[พระเทวทัตเกิดในเวจี ถูกตรึงด้วยหลาวเหล็ก]

จริงอยู่ พระเทวทัตนั้น จักเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า นามว่า อัญญิสสระ ในที่สุดแห่งแสนกับแต่กับนี้

พระเทวทัตนั้นจมดินไปแล้ว เกิดในเวจี.

และเธอเป็นผู้เหวติงไม่ได้ ถูกไฟไหม้อยู่ เพราะเป็นผู้ผิดในพระพุทธเจ้าผู้ไม่หวั่นไหว.

สรีระของเธอสูงประมาณ ๑๐๐ โยชน์ เกิดในก้นเวจีซึ่งมีประมาณ ๓๐๐ โยชน์.

ศีรษะสอดเข้าไปสู่แผ่นดินในเบื้องบน จนถึงหมวกหู.

เท้าทั้ง ๒ จมแผ่นดินเหล็กลงไปข้างล่างจนถึงข้อเท้า.

หลาวเหล็กมีปริมาณเท่าลำตาลขนาดใหญ่ ออกจากฝาด้านหนึ่ง แขนงกลางหลังทะลุหน้าอก ปักฝาด้านหน้า.

อีกหลาวหนึ่ง ออกจากฝาด้านขวา แขนงซ้ายข้างเบื้องขวา ทะลุออกซ้ายข้างเบื้องซ้าย ปักฝาด้านซ้าย.

อีกหลาวหนึ่ง ออกจากแผ่นดินข้างบน แขนงกระหม่อม ทะลุออกส่วนเบื้องต่ำ ปักลงสู่แผ่นดินเหล็ก.

พระเทวทัตนั้น เป็นผู้เหวติงไม่ได้ อันไฟไหม้ในเวจินั้น ด้วยประการอย่างนี้.

[เมื่อก่อนพระเทวทัตก็ประพาศิตในพระศาสดา]

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันว่า “พระเทวทัตถึงฐานะประมาณเท่านี้ ไม่ทันได้เฝ้าพระศาสดา จมลงสู่แผ่นดินแล้ว.”

พระศาสดาตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เทวทัตประพาศิตในเรา จมดินลงไปบัดนี้เท่านั้นหาไม่ได้, แม้ครั้งก่อน เธอก็จมลงแล้วเหมือนกัน,”

เพื่อจะทรงแสดงความเป็นบุรุษหลงทาง อันพระองค์ปลอมโยนแล้ว ยกขึ้นหลังของตนแล้ว ให้ถึงที่อันเกษมแล้ว

กลับมาตัดงาทั้งหลายอีกถึง ๓ ครั้ง อย่างนี้คือ ที่ปลาย ที่ท่ามกลาง ที่โคน,

ในวาระที่ ๓ เมื่อก้าวล่วงคลองจักขุแห่งมหาบุรุษแล้ว ก็จมแผ่นดิน ในกาลที่พระองค์เป็นพญาช้าง จึงตรัสชาดก^{๑๘๑}นี้เป็นต้นว่า

“หากจะให้แผ่นดินทั้งหมดแก่คนอกตัญญู ผู้เพ่งโทษเป็นนิตย์
ก็ไม่ยั้งเขาให้ยินดีได้เลย.”

เมื่อภคตังขึ้นแล้วเช่นนั้นนั้นแลแม่อีก จึงตรัส

ขันตวาทีชาดก^{๑๘๒} เพื่อจะทรงแสดงความเป็นพระเทวทัตนั้น ครั้งเป็นพระเจ้านกกาฬประพาศิตในพระองค์

๑๘๑ ขุ. ชา. ๒๗/๒๓ ตพฐกถา. ๒/๑๒๘. สิวานาคชาดก.

๑๘๒ ขุ. ชา. ๒๒/๑๓๗. ตพฐกถา. ๔/๒๗๕.

ผู้เป็นขันตีวาที่ตาบส แล้วจวมลงสู่แผ่นดิน และ

จุลธรรมปาสาชก^{๑๘๓} เพื่อทรงแสดงความที่พระเทวทัตนั้น ครั้งเป็นพระเจ้ามหาปาตาปะ
ประพตติผิตในพระองค์ผู้เป็นจุลธรรมปาละ แล้วจวมลงสู่แผ่นดิน.

ก็ครั้นเมื่อพระเทวทัตจวมดินไปแล้ว, มหาชนว่าเริงยินดี ให้ยกธงชัย^{๑๘๔} ธงปฏาก และต้นกล้วย ตั้งหม้อน้ำอันเต็มแล้ว
เล่นมหรสพใหญ่ ด้วยปรารภว่า “เป็นลาภของพวกเราหนอ.”

พวกภิกษุกราบทูลข้อความนั้นแต่พระผู้มีพระภาค.

พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระเทวทัตตายแล้ว, มหาชนยินดี มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น, แม้ครั้งก่อน ก็ยินดีแล้วเหมือนกัน,
เพื่อจะทรงแสดงความที่มหาชนเป็นผู้ยินดีในเมื่อพระราชานามว่า ปิงคละ ในนครพาราณสีซึ่งดูร้าย หยาบช้า
ไม่เป็นที่รักของชนทั่วไป สวรรคตแล้ว จึงตรัสปิงคละชก^{๑๘๕} นี้เป็นต้นว่า

พระโพธิสัตว์กล่าวคาถาว่า

“ชนทั้งสิ้น อันพระเจ้าปิงคละเบียดเบียนแล้ว, เมื่อทำเธอสวรรคตแล้ว,
ชนทั้งหลาย ย่อมเสวยปีติ,
พระเจ้าปิงคละมีพระเนตรไม่ดำ ได้เป็นที่รักของเจ้าหรือ?
แนะนำประตุ เหตุไร เจ้าจึงร้องให้?”

นายประตุกล่าวตอบว่า

“พระราชา มีพระเนตรไม่ดำ หาได้เป็นที่รักของข้าพระองค์ไม่,
ข้าพระองค์ก็กลัวแต่การเสด็จกลับมาของพระราชาานั้น,
ด้วยว่า พระราชาพระองค์นั้นเสด็จไปจากที่นี่แล้ว พึงเบียดเบียนมัจจุราช,
มัจจุราชนั้นถูกเบียดเบียนแล้ว พึงนำพระองค์กลับมาที่นี่อีก.”

[ผู้ทำบาปย่อมเดือดร้อนในโลกทั้ง ๒]

ภิกษุทั้งหลาย ทูลถามพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ พระเทวทัตเกิดแล้ว ณ ที่ไหน?

พระศาสดา. ในอเวจีมหานรก ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุทั้งหลาย. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเทวทัตประพตติเดือดร้อนในโลกนี้แล้ว ไปเกิดในสถานที่เดือดร้อนนั้นแลอีกหรือ?

พระศาสดา ตรัสว่า “อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ชนทั้งหลาย จงเป็นบรรพชิตก็ตาม เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม,
มีปกติอยู่ด้วยความประมาท ย่อมเดือดร้อนในโลกทั้ง ๒ ที่เดียว” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

๑๘๓ ชุ. ขา. ๒๗/๑๗๐. ตทฎฐกถา. ๔/๔๕๐.

๑๘๔ ธงรูปสามเหลี่ยม

๑๘๕ ชุ. ขา. ๒๗/๙๒. ตทฎฐกถา. ๓/๓/๙.

“ผู้มีปกติทำบาป ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้ ละไปแล้วย่อมเดือดร้อน
เขาย่อมเดือดร้อนในโลกทั้ง ๒,
เขาย่อมเดือดร้อนว่า ‘กรรมชั่วเราทำแล้ว,’ ไปสู่ทุกคติ ย่อมเดือดร้อนยิ่งขึ้น.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **อิธ ตปปติ** ความว่า

ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้ ด้วยเหตุเพียงโหม่นัส ด้วยความเดือดร้อนเพราะกรรม.

บทว่า **เปจฺจ** ความว่า ส่วนในโลกหน้า ย่อมเดือดร้อนเพราะทุกข์ในอบายอันร้ายแรงยิ่ง ด้วยความเดือดร้อนเพราะวิบาก.

บทว่า **ปาปการิ** ความว่า ผู้ทำบาป มีประการต่างๆ

บทว่า **อุภยตล** ความว่า ชื่อว่า ย่อมเดือดร้อนในโลกทั้ง ๒ ด้วยความเดือดร้อน มีประการดังกล่าวแล้วนี้.

สองบทว่า **ปาปี เม** ความว่า ก็ผู้มีปกติทำบาปนั้น

เมื่อเดือดร้อน ด้วยความเดือดร้อนเพราะกรรม ชื่อว่าย่อมเดือดร้อน ด้วยคิดว่า “กรรมชั่วเราทำแล้ว,” ซื่อนั้นเป็นความเดือดร้อนมีประมาณเล็กน้อย;

แต่เมื่อเดือดร้อน ด้วยความเดือดร้อนเพราะวิบาก ชื่อว่า ไปสู่ทุกคติ ย่อมเดือดร้อนยิ่งขึ้น คือย่อมเดือดร้อนเหลือเกิน ด้วยความเดือดร้อนอันหยาบช้ำอย่างยิ่ง.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก ได้เป็นพระอริยบุคคล มีพระโสดาบันเป็นต้นแล้ว.

เทศนาเป็นประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระเทวทัต จบ.

๑๓. เรื่องนางสุมนาเทวี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางสุมนาเทวี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อิธ นนฺทติ เปจฺจ นนฺทติ” เป็นต้น.

[อบรมลูกหลานให้รับหน้าที่ของตน]

ความพิสดารว่า ภิกษุสองพันรูป ย่อมฉันในเรือนของอนาถบิณฑิกเศรษฐีในกรุงสาวัตถีทุกวัน, ในเรือนของนางวิสาขา มหาอุบาสิกาเช่นนั้น.

ก็บุคคลใดๆ ในกรุงสาวัตถี เป็นผู้ประสงค์จะถวายทาน, บุคคลนั้นๆ ต้องได้โอกาสของท่านทั้ง ๒ นั้นก่อนแล้ว จึงทำได้.

ถามว่า “เพราะเหตุไร?”

ตอบว่า “เพราะคนอื่นๆ ถามว่า ‘ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีหรือนางวิสาขา มาสู่โรงงานของท่านแล้วหรือ?’”

เมื่อเขาตอบว่า “ไม่ได้มา,” ย่อมติเตียน แม้ท่านอันบุคคลสละทรัพย์ตั้งแสนแล้วทำว่า “นี่ชื่อว่าทานอะไร?”

เพราะท่านทั้ง ๒ นั้น ย่อมรู้จักความชอบใจของภิกษุสงฆ์และกิจอันสมควรแก่ภิกษุสงฆ์.

เมื่อท่านทั้ง ๒ นั้นอยู่, พวกภิกษุย่อมฉันได้ตามพอใจทีเดียว.

เพราะฉะนั้น ทุกๆ คนที่ประสงค์จะถวายทาน จึงเชิญท่านทั้ง ๒ นั้นไป.

ท่านทั้ง ๒ นั้นยอมไม่ได้เพื่อจะอังกาสภิกษุทั้งหลายในเรือนของตน ด้วยเหตุนี้.

เพราะเหตุนี้ นางวิสาขา เมื่อใคร่ครวญว่า “ใครหนอแล? จักดำรงในหน้าที่ของเรา เลี้ยงภิกษุสงฆ์,” เห็นธิดาของบุตรแล้ว จึงตั้งเขาไว้ในหน้าที่ของตน.

นางอังกาสภิกษุสงฆ์ในเรือนของนางวิสาขานั้น.

ถึงท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ก็ตั้งธิดาคนใหญ่ ชื่อมหาสุภัททาไว้.

ก็นางมหาสุภัททานั้น ทำการขวนขวายแก่ภิกษุทั้งหลายอยู่ (และ) ฟังธรรมอยู่ เป็นพระโสดาบันแล้ว ได้ไปสู่สกุลแห่งสามิ.

แต่นั้น ท่านอนาถบิณฑิกะ ก็ตั้งนางจุลสุภัททา (แทน).

แม้นางจุลสุภัททานั้น ก็ทำอยู่อย่างนั้นเหมือนกัน เป็นพระโสดาบันแล้วก็ไปสู่สกุลแห่งสามิ.

ลำดับนั้น ท่านอนาถบิณฑิกะ จึงตั้งธิดาคนเล็กนามว่าสุมนาเทวี (แทน) .

[นางสุมนาป่วยเรียกบิดาว่าน้องชาย]

ก็นางสุมนาเทวินั้น ฟังธรรมแล้ว บรรลุสกทาคามีผล ยังเป็นกุมาริกา (รุ่นสาว) อยู่เที่ยว, กระสับกระส่ายด้วยความไม่ผาสุกเห็นปานนั้น ตัดอาหาร^{๑๘๖} มีความประสงค์จะเห็นบิดา จึงให้เชิญมา.

ท่านเศรษฐีนั้นพอได้ยินข่าวของธิดาในโรงงานแห่งหนึ่ง ก็มาหาแล้วพูดว่า “เป็นอะไรหรือ? แม่สุมนา.”

๑๘๖ อาหารบุจเจท กตฺวา ทำการเข้าไปตัดซึ่งอาหาร.

ธิดานั้น ตอบบิดาว่า “อะไรเล่า? น้องชาย.”

บิดา. เจ้าเพื่อไปหรือ? แม่.

ธิดา. ไม่เพื่อ น้องชาย.

บิดา. เจ้ากลัวหรือ? แม่.

ธิดา. ไม่กลัว น้องชาย.

แต่พอนางสุมนาเทวี กล่าวได้เพียงเท่านี้ ก็ได้ทำกาลแล้ว.

[ท่านเศรษฐีผู้บิดาร้องให้ ไปทูลพระศาสดา]

ท่านเศรษฐีนั้น แม้เป็นพระโสดาบัน ก็ไม่สามารถจะกลั่นความโศกอันเกิดในธิดาได้ ให้ทำการปลงศพ^{๑๘๗} ของธิดาเสร็จแล้ว ร้องให้ ไปสู่สำนักพระศาสดา,

เมื่อพระองค์ตรัสว่า “คุณบัติ ทำไม? ท่านจึงมีทุกข์ เสียใจ มีหน้าอาบไปด้วยน้ำตา ร้องให้ มาแล้ว” จึงกราบทูลว่า “นางสุมนาเทวี ธิดาของข้าพระองค์ ทำกาลเสียแล้วพระเจ้าข้า.”

พระศาสดา. เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไร? ท่านจึงโศก, ความตาย ย่อมเป็นไปโดยส่วนเดียวแก่สรรพสัตว์ มิใช่หรือ?

อนาถบิณฑิกะ. ข้าพระองค์ทราบชื่อนั้นพระเจ้าข้า แต่ธิดาของข้าพระองค์ถึงพร้อมด้วยศิริและโอตตปะปะเห็นปานนี้, ในเวลาจวนตาย นางไม่สามารถคุมสติไว้ได้เลย บ่นเพื่อตายไปแล้ว, ด้วยเหตุนี้ โทมัสไม่น้อย จึงเกิดแก่ข้าพระองค์.

พระศาสดา. มหาเศรษฐี ก็นางพูดอะไรเล่า?

อนาถบิณฑิกะ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เรียกนางว่า ‘เป็นอะไรหรือ? สุมนา’

ที่นั่น นางก็กล่าวแก่ข้าพระองค์ว่า ‘อะไร? น้องชาย?’

แต่นั้น เมื่อข้าพระองค์กล่าวว่า ‘เจ้าเพื่อไปหรือ? แม่’ ก็ตอบว่า ‘ไม่เพื่อ น้องชาย’

เมื่อข้าพระองค์ถามว่า ‘เจ้ากลัวหรือ? แม่’ ก็ตอบว่า ‘ไม่กลัว น้องชาย’

เมื่อข้าพระองค์ถามว่า ‘เจ้ากลัวหรือ? แม่’ ก็ตอบว่า ‘ไม่กลัว น้องชาย’

พอกกล่าวได้เท่านี้ก็ทำกาลแล้ว.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาค ตรัสแก่เศรษฐีนั้นว่า “มหาเศรษฐี ธิดาของท่าน จะได้เพื่อก็หาไม่ได้.”

อนาถบิณฑิกะ. เมื่อเช่นนั้น เหตุไร? นางจึงพูดอย่างนั้น.

พระศาสดา. เพราะท่านเป็นน้องของนางจริงๆ (นางจึงพูดอย่างนั้นกะท่าน),

คุณบัติ ก็ธิดาของท่านเป็นใหญ่กว่าท่านโดยมรรคและผล,

เพราะท่านเป็นเพียงโสดาบัน, ส่วนธิดาของท่านเป็นสกทาคามินี;

เพราะนางเป็นใหญ่โดยมรรคและผล นางจึงกล่าวอย่างนั้นกะท่าน.

อนาถบิณฑิกะ. อย่างนั้นหรือ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อย่างนั้น คุณบัติ.

อนาถบิณฑิกะ. เวลานี้นางเกิดที่ไหน พระเจ้าข้า.

เมื่อพระศาสดา ตรัสว่า “ในภพดุสิต คฤหบดี” ท่านเศรษฐีจึงกราบทูลว่า “ธิดาของข้าพระองค์
ที่ย่อมเปลือยเปลือยอยู่ในระหว่างหมู่ญาติในโลกนี้ แม้ไปจากโลกนี้แล้ว ก็เกิดในที่ๆ เปลือยเปลือยเหมือนกันหรือ? พระเจ้าข้า.”

[คนทำบุญย่อมเปลือยเปลือยในโลกทั้ง ๒]

ที่นั่น พระศาสดา ตรัสกะเศรษฐีนั้นว่า

“อย่างนั้น คฤหบดี ธรรมดาผู้ไม่ประมาท เป็นคฤหบดีก็ตาม เป็นบรรพชิตก็ตาม ย่อมเปลือยเปลือยในโลกนี้และโลกหน้าแท้”
ดังนั้นแล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้มีบุญอันทำไว้แล้ว ย่อมเปลือยเปลือยในโลกนี้, ละไปแล้ว ย่อมเปลือยเปลือย
เขาย่อมเปลือยเปลือยในโลกทั้ง ๒, เขาย่อมเปลือยเปลือยว่า ‘เราทำบุญไว้แล้ว,’
ไปสู่สุคติ ย่อมเปลือยเปลือยยิ่งๆ ขึ้นไป.”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อิธ** ความว่า ย่อมเปลือยเปลือยในโลกนี้ ด้วยความเปลือยเปลือยเพราะกรรม.

บทว่า **เปจฺจ** ความว่า ย่อมเปลือยเปลือยในโลกหน้า ด้วยความเปลือยเปลือยเพราะวิบาก.

บทว่า **กตปุญฺญो** คือ ผู้ทำบุญมีประการต่างๆ.

บทว่า **อุภยตล** ความว่า

ย่อมเปลือยเปลือยในโลกนี้ ด้วยคิดว่า “กุศลเราทำไว้แล้ว, บาปเราไม่ได้ทำ.” เมื่อเสวยวิบากชื่อว่าย่อมเปลือยเปลือยในโลกหน้า.

สองบทว่า **ปุญฺญํ เม** ความว่า ก็เมื่อเปลือยเปลือยในโลกนี้ ชื่อว่า ย่อมเปลือยเปลือย เหตุอาศัยความเปลือยเปลือยเพราะกรรม
ด้วยเหตุเพียงโสมนัสเท่านั้นว่า “เราทำบุญไว้แล้ว.”

บทว่า **ภิชฺชโย** เป็นต้น ความว่า ก็เขาไปสู่สุคติแล้ว เมื่อเสวยทิพยสมบัติ ตลอด ๕๗ โภกียปีบ้าง ๖๐ แสนปีบ้าง

ย่อมชื่อว่าเปลือยเปลือยอย่างยิ่งในดุสิตบุรี ด้วยความเปลือยเปลือยเพราะวิบาก.

ในกาลจบคาถา คนเป็นอันมาก ได้เป็นอริยบุคคลมีโสดาบัน เป็นต้นแล้ว.

พระธรรมเทศนา ได้เป็นประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องนางสุมนาเทวี จบ.

๑๔. เรื่องภิกษุ ๒ สหาย

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๒ สหาย ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า “พหุมาปิ เจ สหิตํ ภาสमानโน” เป็นต้น.

[สองสหายออกบวช]

ความพิสดารว่า กุลบุตร ๒ คน ชาวเมืองสาวัตถี เป็นสหายกัน ไปยังวิหาร ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว ละกามทั้งหลาย ถวายชีวิต^{๑๘๘}ในพระศาสนาของพระศาสดา บวชแล้ว อยู่ในสำนักพระอาจารย์และพระอุปัชฌาย์ตลอด ๕ ปี เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามถึงฐานะในพระศาสนา ได้ฟังวิปัสสนาธุระและคันถธุระโดยพิสดารแล้ว^{๑๘๙},

รูปหนึ่ง กราบทูลก่อนว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์บวชแล้วเมื่อกายแก่ ไม่สามารถจะบำเพ็ญคันถธุระได้, แต่จะบำเพ็ญวิปัสสนาธุระ”

ทูลให้พระศาสดาตรัสบอกวิปัสสนา จนถึงพระอรหัต พากเพียรพยายามอยู่ บรรลุพระอรหัตพร้อมทั้งปฏิสัมภิทาทั้งหลาย.

ฝ่ายภิกษุรูปนอกนี้^{๑๙๐} คิดว่า “เราจะบำเพ็ญคันถธุระ” ดังนี้ แล้ว เรียนพระพุทธรูปพระไตรปิฎกโดยลำดับ

กล่าวธรรม สวดสรภัญญะ ในสถานที่ตนไปแล้วๆ, เทียบบอกรรมแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ได้เป็นอาจารย์ของคณะใหญ่ ๑๘ คณะ.

ภิกษุทั้งหลาย เรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว ไปสู่ที่อยู่ของพระเถระนอกนี้ (วิปัสสกะ) ตั้งอยู่ในโอวาทของท่าน บรรลุพระอรหัตแล้ว นมัสการพระเถระ เรียนว่า “กระผมทั้งหลายใคร่จะเฝ้าพระศาสดา.”

พระเถระ (วิปัสสกะ) กล่าวว่า “ไปเถิด ผู้มีอายุ, ท่านทั้งหลาย จงถวายบังคมพระศาสดา นมัสการพระมหาเถระทั้ง ๘๐ รูป ตามคำของเรา จงบอกกะพระเถระผู้สหายของเราบ้างว่า ‘ท่านอาจารย์ของกระผมทั้งหลาย นมัสการท่าน’ ดังนี้แล้วส่งไป.

ภิกษุเหล่านั้นไปสู่วิหาร ถวายบังคมพระศาสดาและนมัสการพระอสีติมหาเถระแล้ว ไปสู่สำนักพระคันถิกเถระ เรียนว่า “ท่านผู้เจริญ ครับ ท่านอาจารย์ของพวกกระผม นมัสการถึงท่าน.”

ก็เมื่อพระเถระนอกนี้ (คันถิกะ) ถามว่า “อาจารย์ของพวกท่านนั้นเป็นใคร?” ภิกษุเหล่านั้นเรียนว่า “เป็นภิกษุผู้สหายของท่าน.”

เมื่อพระเถระ (วิปัสสกะ) ส่งข่าวเยียมอย่างนี้เรื่อยๆ อยู่, ภิกษุนั้น (คันถิกะ) อุดหนุนอยู่ได้สัณกาลเล็กน้อย

ภายหลังไม่สามารถจะอุดหนุนอยู่ได้, เมื่อพวกอาคันตุกภิกษุเรียกว่า “ท่านอาจารย์ของพวกกระผม นมัสการท่าน” ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า “อาจารย์ของพวกท่านนั้นเป็นใคร.”

เมื่อภิกษุทั้งหลายเรียนว่า “เป็นภิกษุผู้สหายของท่าน ครับ” จึงกล่าวว่า

“ก็อะไรเล่า ที่พวกท่านเรียนในสำนักของภิกษุนั้น บรรดาบิณฑก มีที่ขนิทายเป็นต้น นิทายไदनิกายหนึ่งหรือ?

หรือบรรดาปิฎก ๓ ปิฎกหนึ่งหรือ? ที่พวกท่านได้เรียนแล้ว” ดังนี้แล้ว คิดว่า

“สหายของเรา ย่อมไม่รู้จักกาลาแม้ประกอบด้วย ๒ บท, ถือบังสุกุลเข้าป่าแต่ในคราวบวชแล้ว ยังได้อันตเวทาสีกมากมายหนอ, ในกาลที่เธอมา เราควรถามปัญหาดู.”

๑๘๘ อุรุ ทตฺวา

๑๘๙ เป็นประโยคกริยาประธานนัย.

๑๙๐ อิตฺร นอกฺกั, อิกฺคนนฺหึ/อิกฺกนฺนํ หนึ่ง ที่เหลือ

[พระเถระทั้ง ๒ พบกัน]

ในกาลต่อมา พระเถระ (วิปัสสกะ) ได้มาเฝ้าพระศาสดา เก็บบาตรจีวรไว้ในสำนักพระเถระผู้สหายแล้ว ไปถวายบังคมพระศาสดา และนมัสการพระอสีติมหาเถระแล้ว ก็กลับมาที่อยู่ของพระเถระผู้สหาย.

ลำดับนั้น พระคันถิกเถระนั้น ให้ภิกษุทั้งหลายทำวัตรแก่ท่านแล้ว ถือน้ำอาสนะมีขนาดเท่ากัน นั่งแล้ว ด้วยตั้งใจว่า “จักถามปัญหา.”

[พระศาสดาถามปัญหาพระเถระทั้ง ๒]

ขณะนั้น พระศาสดา ทรงทราบว่า “คันถิกภิกษุนี้ พึงเบียดเบียนบุตรของเราผู้มีรูปเห็นปานนี้แล้วเกิดในนรก,” ด้วยทรงเอ็นดูในเธอ ทำประหนึ่งเสด็จเที่ยวจาริกไปในวิหาร เสด็จถึงสถานที่เธอทั้ง ๒ นั่งแล้ว ประทับนั่งเหนือพุทธอาสนะที่เธอจัดไว้.

แท้จริง ภิกษุทั้งหลายเมื่อจะนั่งในที่นั้นๆ จัดอาสนะสำหรับพระพุทเจ้าก่อนแล้วจึงนั่ง.

เพราะเหตุนี้ พระศาสดา จึงประทับนั่งเหนืออาสนะที่พระคันถิกภิกษุ นั้นจัดไว้โดยปกติแล้ว.

ก็แลครั้นประทับนั่งแล้ว จึงตรัสถามปัญหาในปฐมยามแก่คันถิกภิกษุ ครั้นเมื่อเธอทูลตอบไม่ได้, จึงตรัสถาม ปัญหาในรูปสมบัติและอรูปรสมบัติทั้ง ๘ ตั้งแต่ทุกุติยานเป็นต้นไป.

พระคันถิกเถระก็มีอาจทูลตอบได้แม้ข้อเดียว.

พระวิปัสสกะเถระนอกนี้ ทูลตอบปัญหานั้นได้ทั้งหมด.

ที่นั่น พระศาสดา ตรัสถามปัญหาในโสดาปัตติมรรคกับเธอ.

พระคันถิกเถระก็สามารถทูลตอบได้.

แต่นั้น จึงตรัสถามแก่พระชีนาสวเถระ.

พระเถระก็ทูลตอบได้.

[พระวิปัสสกะเถระได้รับสาธุการ]

พระศาสดา ทรงชมเชยว่า “ดีละๆ” แล้วตรัสถามปัญหา แม้ในมรรคที่เหลือทั้งหลายโดยลำดับ.

พระคันถิกเถระก็มีได้อาจทูลตอบปัญหาได้สักข้อเดียว.

ส่วนพระชีนาสพ ทูลตอบปัญหาที่ตรัสถามแล้วๆ ได้.

พระศาสดาได้ประทานสาธุการแก่พระชีนาสพนั้นในฐานะทั้ง ๔.

เทวดาทั้งหมด ตั้งต้นแต่ภุมมเทวดา^{๑๙๑} จนถึงพรหมโลก และนาคครุฑ ได้ฟังสาธุการนั้นแล้ว ก็ได้ให้สาธุการ.

พวกอันเตवासิกและสัทธีวาทิกของพระคันถิกเถระ ได้สดับสาธุการนั้นแล้ว จึงยกโทษพระศาสดาว่า

“พระศาสดาทรงทำกรรมอะไรนี้? พระองค์ได้ประทานสาธุการแก่พระเถระแก่ ผู้ไม่รู้อะไรๆ ในฐานะทั้ง ๔,

๑๙๑ เทวดาที่สถิตอยู่บนแผ่นดิน.

ส่วนท่านอาจารย์ของพวกเรา ผู้จำทรงพระปริยัติธรรมไว้ได้ทั้งหมด เป็นหัวหน้าภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป พระองค์มิได้ทรงทำแม้มาตราว่าความสรรเสริญ.”

[พูดมาก แต่ไม่ปฏิบัติก็ไร้ประโยชน์]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสถามภิกษุเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอกล่าวอะไรกันนี้?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว, ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย อาจารย์ของพวกเธอ เช่นกับผู้รักษาโคทั้งหลาย เพื่อค่าจ้างในศาสนาของเรา, ส่วนบุตรของเรา เช่นกับเจ้าของผู้บริโภคนิโคตยโค^{๑๙๒} ตามชอบใจ” ดังนี้แล้ว ได้ภิชิตพระศาสดาเหล่านั้นว่า

“หากว่า นรชนกล่าวพระพุทฺธพจน์อันมีประโยชน์เกื้อกูลแม้มาก
(แต่) เป็นผู้ประมาทแล้ว ไม่ทำ (ตาม) พระพุทฺธพจน์นั้นไซ้,
เขาย่อมนับโคทั้งหลายของชนเหล่านี้ ย่อมไม่มีส่วนแห่งนิโคตยโค^{๑๙๒}นั้น,
หากว่า นรชนกล่าวพระพุทฺธพจน์อันมีประโยชน์เกื้อกูล แม้น้อย
(แต่) เป็นผู้มึนปัดประพฤตินิโคตยธรรมสมควรแก่ธรรมไซ้,
เขาละระคะ โทสะ และโมหะแล้ว รู้ชอบ มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว
หมดความยึดถือในโลกนี้หรือในโลกหน้า, เขาย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งสามัญผล^{๑๙๓}”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สหิตี นี้ เป็นชื่อแห่งพระพุทฺธพจน์ คือพระไตรปิฎก,

นรชนเข้าไปหาอาจารย์ทั้งหลาย เล่าเรียนพระพุทฺธพจน์นั้นแล้ว กล่าว คือบอก ได้แก่ แสดงอยู่ ซึ่งพระพุทฺธพจน์แม้มาก
แก่ชนเหล่านี้ (แต่) หากเป็นผู้ทำกิจอันการบุคคลพึงธรรมนั้นแล้วจะพึงทำไม่

คือไม่ยังการทำให้ไว้ในใจให้เป็นไป ด้วยอำนาจแห่งไตรลักษณ์มีอนิจจลักษณะเป็นต้น ชั่วขณะแม้สักว่าไปรอบปี,

นรชนนั้น ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งผลสักว่าการทำวัตรปฏิวัตร จากสำนักของอันเตวาสิกทั้งหลายอย่างเดียว,
แต่หากเป็นผู้มีส่วนแห่งคุณเครื่องเป็นสมณะไม่

เหมือนคนเลี้ยงโค รักษาโคทั้งหลายเพื่อค่าจ้างประจำวัน^{๑๙๔} รับผิดชอบแต่เช้าตรู่

เวลาเย็น นับมอบให้แก่เจ้าของทั้งหลายแล้ว รับผิดชอบค่าจ้างรายวัน,

แต่ไม่ได้เพื่อบริโภคนิโคตยโคตามความชอบใจ ฉะนั้นแล.

เหมือนอย่างว่า เจ้าของโคพวกเดียว ย่อมบริโภคนิโคตยโคแห่งโคทั้งหลาย ที่นายโคบาลมอบให้แล้ว ฉนิต,

การบุคคลทั้งหลาย พึงธรรมอันนรชนนั้นกล่าวแล้ว ปฏิบัติ^{๑๙๕} ตามที่นรชนนั้นพร่ำสอนแล้ว ก็ฉนิต,

๑๙๒ รสอันเกิดแต่โค ๕ อย่าง คือ นมสด, นมส้ม, เปรียง, เนยใส, เนยข้น.

๑๙๓ ผลคือคุณเครื่องเป็นสมณะ.

๑๙๔ ตามหลักต้องว่า เหมือนคนรักษาโคเพื่อจ้างประจำวัน ชื่อว่าคนเลี้ยงโค

๑๙๕ ปฏิบัติชิตวา บางมตินิยมเป็นกิริยาปานนี้.

บางพวกบรรลุปฐมฌานเป็นต้น, บางพวกเจริญวิปัสสนาแล้ว บรรลุมรรคและผล,
จัดว่าเป็นผู้มีส่วนแห่งคุณเครื่องเป็นสมณะ เหมือนพวกเจ้าของโค ย่อมเป็นผู้มีส่วนโคธสนั้น.

พระศาสดาตรัสคาถาที่ ๑ ด้วยอำนาจแห่งภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ผู้มีสุตะมาก
(แต่) มีปกติอยู่ด้วยความประมาท ไม่ประพฤตซึ่งในการทำให้ไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคาย ด้วยอำนาจแห่งไตรลักษณ์
มีอนิจจลักษณะเป็นต้น, หาดรัสด้วยอำนาจแห่งภิกษุผู้ทุศีลไม่ ด้วยประการฉะนี้.

ส่วนคาถาที่ ๒ พระองค์ตรัสด้วยอำนาจแห่งการกบุคคลผู้แม้มีสุตะน้อย
(แต่) ทำกรรมในการทำให้ไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคายอยู่.

ในบทเหล่านั้น บทว่า **อปฺปมฺปิ เจ** ความว่า น้อย คือแม้เพียง ๑ พรรค หรือ ๒ พรรค.

บทพระคาถาว่า **ธมฺมสฺส โหติ อนุธมฺมาจารี** เป็นต้น ความว่า

นรชนรู้ธรรมแล้ว ประพฤติธรรมอันสมควรแก่โลกุตระธรรม^{๑๔๖} ๙ คือประเภทแห่งธรรม มีปาริสุทธิศีล ๔
ธุดงค์คุณและอสุภกรรมฐานเป็นต้น ที่นับว่าข้อปฏิบัติอันเป็นส่วนเบื้องต้น
ย่อมเป็นผู้เชื่อว่ามีปกติประพฤติธรรมสมควร คือหวังการแห่งตลอดอยู่ว่า
“เราจักแห่งตลอดในวันนี้ เราจักแห่งตลอดในวันนี้ ทีเดียว” ชื่อว่าย่อมประพฤติ.

นรชนนั้น ละราคะ โทสะ และโมหะด้วยข้อปฏิบัติชอบนี้แล้ว กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ โดยชอบ คือโดยเหตุ โดยนัย
มีจิตหลุดพ้นดีแล้ว ด้วยอำนาจแห่งตทังควิมุตติ วิกขัณณวิมุตติ สมุจเฉทวิมุตติ ปฏิปัสสทธิวิมุตติ และนิสสรณวิมุตติ,
หมดความถือมั่นอยู่ในโลกนี้หรือในโลกอื่น คือไม่เข้าไปยึดถือขันธ อายตนะและธาตุทั้งหลาย อันนับเนื่องในโลกนี้และโลกอื่น
หรือ อันเป็นภายในและภายนอก ด้วยอุปาทาน^{๑๔๗}

ชื่อว่าเป็นมหาชีณาสพ ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งคุณเครื่องเป็นสมณะคือผล อันมาแล้วด้วยอำนาจแห่งคุณเครื่องเป็นสมณะ
กล่าวคือมรรค และคุณเครื่องเป็นสมณะคือกองแห่งอเสขธรรม^{๑๔๘}.

พระศาสดาทรงรวบยอดแห่งเทศนาด้วยพระอรหัต เหมือนนายช่างถือเอายอดแห่งเรือน ด้วยยอดแก้วฉะนั้น ดังนี้แล.

ในกาลจบคาถา คนเป็นอันมาก ได้เป็นอริยบุคคลมีพระโสดาบันเป็นต้น.

เทศนามีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๒ สหาย จบ.

ยมกวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑ จบ.

๑๔๖ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑.

๑๔๗ กามุปาทาน การถือมั่นกาม ๑ ทิฏฐุปาทาน การถือมั่นทิฏฐิ ๑ สิลพพทุปาทาน การถือมั่นศีลพต ๑
อตตวาทุปาทาน การถือมั่นวาทะว่าตน ๑.

๑๔๘ สิลขันธ หมวดศีล ๑ สมาธิขันธ หมวดสมาธิ ๑ ปัญญาขันธ หมวดปัญญา ๑ วิมุตติขันธ หมวดวิมุตติ ๑ วิมุตติญาณทัสสนขันธ
หมวดวิมุตติญาณทัสสนะ ๑.